ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАРЧУК ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 351. 334.012.64

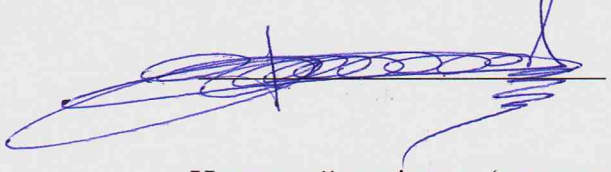
ДИСЕРТАЦІЯ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування
Галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Усі запозичені положення, ідеї, результати та текстові матеріали інших авторів належним чином ідентифіковані та мають посилання на відповідні джерела. Під час підготовки дисертації було використано інструмент ШІ ChatGPT виключно як допоміжний засіб для перевірки перекладу, стилістичного коригування, пошуку літературних джерел. Увесь текст дисертації був критично осмислений, перевірений і відредагований автором. Наукові положення, загальні висновки та пропозиції є власним інтелектуальним здобутком автора.

Барчук Володимир Олексійович

Науковий керівник (консультант): Лозинська Тамара Миколаївна, доктор наук з державного управління, професор

Полтава, 2026

АНОТАЦІЯ

Барчук Володимир Олексійович. Державна політика підтримки соціального підприємництва. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» (галузь знань 28 Публічне управління та адміністрування). – Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2026.

У дослідженні розкрито теоретико-методичні та прикладні засади формування й реалізації державної політики підтримки соціального підприємництва. Обґрунтовано роль держави у забезпеченні розвитку соціального підприємництва як інструменту вирішення соціально-економічних проблем суспільства та підвищення рівня соціальної згуртованості.

Об'єктом дослідження є публічне управління розвитком соціального підприємництва.

Предметом дослідження є державна політика підтримки соціального підприємництва.

У дисертації вперше запропоновано ментальну карту та багаторівневу модель екосистеми соціального підприємництва, що формують цілісне наукове бачення розвитку цієї сфери, поєднуючи стратегічні, інституційні та практичні рівні та передбачають перехід від розрізнених ініціатив до комплексної, системно організованої моделі, яка інтегрує державну політику, регіональні механізми підтримки та діяльність окремих соціальних підприємств.

Уперше розроблено організаційно-функціональну модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва, компонентами якої є: функції, завдання, джерела фінансування, цільові групи, партнерства та результати, а також, на основі запропонованої моделі, обґрунтовано проєкт Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області, який демонструє залежність соціального підприємництва від територіальної

специфіки, тому зорієнтований на аграрний сектор, розвиток громад та соціальну інклюзію, що забезпечує синергію економічних і соціальних ефектів.

Удосконалено методичні прийоми побудови теорії соціального підприємництва (принципи, структура, функціонально-цільовий компонент), що дозволило запропоновати дефініцію поняття «соціальне підприємництво» та акцентувати увагу не лише на чітко вираженій соціальній місії соціального підприємництва, а й на створенні позитивних змін і соціального впливу (імпакту), що відрізняє діяльність соціальних підприємств від класичних комерційних.

Уточнено критеріальну складову компаративного аналізу основних концепцій соціального підприємництва (американської та європейської) шляхом доповнення такими критеріями, як роль держави, фокус діяльності та бізнес-концепція. Це дозволило поглибити наукове розуміння відмінностей між зазначеними моделями та встановити, що як європейська модель, зосереджена на колективних формах організації, принципах демократичного управління та тісній взаємодії з державою, є більш придатною для умов України.

Здійснено періодизацію становлення державної політики підтримки соціального підприємництва і виділено п'ять етапів розвитку державної політики підтримки: а) доконцептуальний (60-ті – 80-ті роки XX ст.); б) становлення концепції соціального підприємництва (80-ті – 90-ті роки XX ст.); в) інституціоналізації соціального підприємництва (1990-ті – 2000-ні роки XX ст.); г) масштабування (2000-й – 2015-й роки); д) інтеграція в політику сталого розвитку (з 2015 р. і до теперішнього часу).

Поглиблено теоретичний підхід щодо визначення основних напрямів трансформації механізмів державної підтримки підприємництва на основі наукового осмислення їх сутнісних характеристик та кластерної п'ятикомпонентної структури, яка охоплює організаційно-правове забезпечення, інституційну архітектуру, фінансово-економічні інструменти,

інформаційно-цифрове середовище та освітні заходи, а також розвиток партнерських взаємодій і екосистеми, що створює методологічну основу для формування узгоджених управлінських рішень, підвищення ефективності державного впливу та забезпечення сталого розвитку підприємницького середовища.

Запропоновано рекомендації щодо інформаційно-цифрового забезпечення розвитку соціального підприємництва на основі розроблення комплексної структурно-логічної моделі регіональної цифрової інфраструктури, яка інтегрує державний, регіональний та локальний рівні управління із середовищем функціонування соціальних підприємств. Запропонована модель поєднує елементи державної політики, цифрової інфраструктури (платформи, реєстри, онлайн-сервіси), інституційної підтримки (регіональні центри, ОВА, ЦНАПи), освітньо-наукового забезпечення та фінансових інструментів у єдину узгоджену систему.

Уточнено дефініцію соціального підприємництва як ініціативної, систематичної діяльності на інноваційній основі, що передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, який використовується для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів. Виходячи з цього, доцільним є розширення ключових аспектів соціального підприємництва за рахунок додавання інноваційного та політичного аспектів, що дозволяє більш комплексно відобразити механізми функціонування та впливу соціального підприємництва в сучасних умовах.

Визначено періодизацію становлення концепції соціального підприємництва, яка базується на виокремленні послідовних етапів його еволюції за ключовими якісними змінами, зокрема: благодійності та кооперації, соціальної відповідальності бізнесу, масштабування, інноваційності, оцінювання соціального впливу, інституціоналізації та державної підтримки. Запропонований підхід обґрунтовує закономірний перехід від фрагментарних соціальних ініціатив до системних, інституційно

оформлених рішень, здатних до масштабування та забезпечення сталого соціального впливу.

Обґрунтовано доцільність державної підтримки соціального підприємництва і доведено, що ключовим викликом сучасного суспільства є не лише подолання бідності, а й скорочення соціально-економічної нерівності, яке не може бути вирішено виключно інструментами соціального підприємництва. У цьому контексті удосконалено підходи до визначення ролі держави через виокремлення та систематизацію еволюційних трендів зміни характеру й інструментарію державної політики підтримки соціального підприємництва: від сприяння благодійності – до інституційного визнання – державно-приватного партнерства – інтеграції у політику сталого розвитку та забезпечення міжсекторальної координації.

Формалізовано поняття «соціальний імпакт (вплив)» як міра зміни явищ, процесів чи обставин унаслідок реалізації певного проєкту чи заходів політики, спрямованих на суспільство з метою поліпшення добробуту громадян, а також методика визначення соціального імпакту за рахунок включення двох складових: а) моніторингу, шляхом якого здійснюється спостереження за сферою соціального підприємництва у певному просторово-часовому континуумі та збір необхідної інформації; б) оцінювання, яке спирається на аналіз отриманої інформації та інструменти вимірювання впливу.

Ключові слова: державна політика, соціальне підприємництво, екосистема соціального підприємництва, підтримка, модель, механізм, соціальний імпакт, публічне управління, місцеве самоврядування, регіон, вимірювання, метрика.

ABSTRACT

Barchuk Volodymyr Oleksiiovych. State Policy for Supporting Social Entrepreneurship. – Qualifying scientific work presented as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 281 "Public Management and Administration" (Field of Knowledge 28 Public Management and Administration). – Poltava State Agrarian University, Poltava, 2026.

The study explores the theoretical, methodological, and applied foundations of the formation and implementation of state policy for supporting social entrepreneurship. The role of the state in ensuring the development of social entrepreneurship is substantiated as a tool for addressing socio-economic problems and enhancing social cohesion.

The object of the research is public administration of social entrepreneurship development.

The subject of the research is state policy for supporting social entrepreneurship.

The dissertation is the first to propose a mental map and a multi-level model of the social entrepreneurship ecosystem, forming a holistic scientific vision of the development of this field by integrating strategic, institutional, and practical levels. These models ensure a transition from fragmented initiatives to a comprehensive, systematically organized framework that integrates state policy, regional support mechanisms, and the activities of individual social enterprises.

For the first time, an organizational-functional model of a Regional Social Entrepreneurship Support Center has been developed, including its functions, tasks, funding sources, target groups, partnerships, and expected outcomes. Based on this model, a project for the Regional Social Entrepreneurship Support Center of Poltava Region has been substantiated, demonstrating the dependence of social entrepreneurship on territorial specificity. It is therefore oriented toward the agricultural sector, community development, and social inclusion, ensuring synergy between economic and social effects.

Methodological approaches to constructing the theory of social entrepreneurship have been improved (principles, structure, and functional-target component), which made it possible to propose a refined definition of "social entrepreneurship" and emphasize not only its clearly expressed social mission but

also the creation of positive changes and social impact (impakt), distinguishing it from classical commercial activities.

The criteria for comparative analysis of the main concepts of social entrepreneurship (American and European) have been refined by introducing additional criteria such as the role of the state, focus of activity, and business concept. This deepened the understanding of differences between these models and demonstrated that the European model—focused on collective forms of organization, democratic governance principles, and close cooperation with the state—is more suitable for the conditions of Ukraine.

A periodization of the development of state policy for supporting social entrepreneurship has been carried out, identifying five stages: a) pre-conceptual stage (1960s–1980s); b) formation of the social entrepreneurship concept (1980s–1990s); c) institutionalization of social entrepreneurship (1990s–2000s); d) scaling stage (2000–2015); e) integration into sustainable development policy (from 2015 to the present).

The theoretical approach to identifying key directions of transformation of state support mechanisms has been deepened based on the scientific interpretation of their essential characteristics and a five-component cluster structure, including organizational-legal support, institutional architecture, financial-economic instruments, information-digital environment, and educational measures, as well as partnership development and ecosystem formation. This provides a methodological basis for coherent managerial decision-making, improved efficiency of state influence, and sustainable development of the entrepreneurial environment.

Recommendations for the information-digital support of social entrepreneurship development have been proposed based on a comprehensive structural-logical model of regional digital infrastructure integrating national, regional, and local levels of governance with the functioning environment of social enterprises. The proposed model combines elements of state policy, digital infrastructure (platforms, registers, online services), institutional support (regional

centers, regional state administrations, administrative service centers), educational and scientific support, and financial instruments into a unified system.

The concept of social entrepreneurship has been clarified as an initiative-based, systematic activity grounded in innovation, involving the production of goods and services in a non-profit manner or for profit, which is used to generate public benefit in the form of economic, social, and environmental effects. Accordingly, it is proposed to expand the key dimensions of social entrepreneurship by adding innovation and political aspects, enabling a more comprehensive representation of its functioning and impact in contemporary conditions.

The periodization of the development of the social entrepreneurship concept has been defined based on successive stages of its evolution, including: charity and cooperation, corporate social responsibility, scaling, innovation, impact assessment, institutionalization, and state support. This approach substantiates a transition from fragmented social initiatives to systemic, institutionally embedded solutions capable of scaling and ensuring sustainable social impact.

The expediency of state support for social entrepreneurship has been substantiated, demonstrating that the key challenge of modern society is not only poverty reduction but also inequality reduction, which cannot be solved solely through social entrepreneurship tools. In this context, approaches to defining the role of the state have been improved by identifying and systematizing evolutionary trends in state policy support: from charity promotion to institutional recognition, public–private partnership, integration into sustainable development policy, and intersectoral coordination.

The concept of "social impact" has been formalized as a measure of changes in phenomena, processes, or conditions resulting from the implementation of projects or policy measures aimed at improving societal well-being. A methodology for assessing social impact has been developed, including two components: (a) monitoring, involving observation of the social entrepreneurship sphere within a specific spatio-temporal continuum and data collection; and (b) evaluation, based on analysis of the collected data and impact measurement tools.

Keywords: state policy, social entrepreneurship, ecosystem of social entrepreneurship, support, model, mechanism, social impact, public administration, local self-government, region, measurement, metric.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

(Додаток А)

Публікації у фахових виданнях України:

1. Барчук В. О. Роль держави щодо розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва. *Electronic Scientific Publication «Public Administration and National Security»*. 2024. Випуск 12 (53). DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-12 URL: https://www.inter-nauka.com/uploads/public/17351378027797.pdf

2. Барчук В. О. Роль соціального підприємництва у забезпеченні реалізації державної ветеранської політики. *Наукові перспективи.* 2025. № 5(59). С. 51-64. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-51-63 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24582/24557

3. Барчук В. О. Екосистема соціальних підприємств в Україні: проблеми державного управління. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 2 (78). С. 14-20. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-2 URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/435/465

4. Барчук В. О., Лозинська Т. М._Методичний підхід до вимірювавння соціального імпакту в контексті удосконалення державної політики в сфері соціального підприємництва. *Економічний простір.* 2026. № 212. С. 277-283. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.212.277-283 URL: https://economic-prostir.com.ua/wp-content/uploads/2026/05/212-277-283-lozynska.pdf

Публікації апробаційного характеру:

5. Барчук В. О., Шупта І. М., Дем'янов О. В., Соціальне підприємництво у сфері інклюзії як перспективний напрям у державному управлінні: *Міжнародне співтовариство та Україна в процесах економічного та*

цивілізаційного прогресу: актуальні економіко-технологічні, ресурсні, інституційні, безпекові та соціогуманітарні проблеми: моногр. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2024. С. 450-466. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/510

6. Барчук В. О., Шупта І. М. Інклюзія як інструмент глобальних трансформацій. *The 5th International scientific and practical conference «Problems of science development in the context of global transformations»* (October 01 – 04, 2024). Zagreb, Croatia: International Science Group, 2024. С. 112-115. URL: https://isg-konf.com/problems-of-science-development-in-the-context-of-global-transformations/

7. Барчук В. О. Урахування досвіду Європейського Союзу щодо нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ:* матеріали ІІ-ї Всеукраїнської науковопрактичної конференції за міжнародною участю (Івано-Франківськ, 30 травня 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. Л. С. Мосора. Т. 1. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2025. С. 478-481. URL: https://surl.li/syfxfg

8. Барчук В. О. Підтримка концепції соціального підприємництва в публічному управлінні як чинник забезпечення сталого розвитку громад. *Забезпечення стійкості системи публічної влади та управління в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів та відновлення України.* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції , 17 жовтня 2025 року . Одеса, 2025. С. 314-317. URL: https://surl.li/jsxznl

9. Барчук В. О. Соціальне підприємництво у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад. *Місцеве самоврядування в Україні та світі: теорія та практика*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 5 листопада 2025 року / за заг. ред. В. Ю. Медвідь, Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва. Полтава: ПДАУ, 2025. С. 31-34. URL: https://surl.lt/demgqt

10. Барчук В. О., Лозинська Т. М. Розвиток концепції соціального підприємництва в контексті вирішення соціальних завдань держави. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в сучасних глобалізаційних*: збірник матеріалів Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції, 26 березня 2026 р. Ірпінь: Державний податковий університет, 2026. С. 404-408. URL: https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9d89a116-4125-4776-8ae3-176a7dd867a2/content

ЗМІСТ

ВСТУП 13

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 25

1.1. Науково-методичні основи ідентифікації соціального підприємництва 25

1.2. Формування концепції соціального підприємництва: ретроспективний аналіз 35

1.3. Становлення державної політики підтримки соціального підприємництва 47

Висновки до розділу 1 55

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЇЇ МЕХАНІЗМІВ 60

2.1. Розвиток соціального підприємництва в Україні та його нормативно-правове забезпечення 60

2.2. Трансформація механізмів державної підтримки соціального підприємництва 70

2.3. Можливості імплементації зарубіжного досвіду державної підтримки соціального підприємництва в Україні 86

Висновки до розділу 2 107

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 114

3.1. Розвиток екосистеми соціального підприємництва та інклюзії як стратегічний напрям державної політики 114

3.2. Удосконалення механізмів підтримки соціального підприємництва 133

3.3. Моніторинг та вимірювання соціального імпакту 146

Висновки до розділу 3 161

ВИСНОВКИ 167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 174
ДОДАТКИ 203

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі соціального підприємництва як інноваційного інструменту розв'язання складних соціально-економічних проблем сучасного суспільства, зокрема подолання бідності, скорочення соціальної нерівності, підвищення рівня зайнятості та забезпечення соціальної згуртованості. Умови трансформації публічного управління, децентралізації та євроінтеграційних процесів України вимагають переосмислення ролі держави у формуванні ефективної політики підтримки соціального підприємництва.

Незважаючи на зростання кількості соціальних підприємств, існує низка системних проблем, серед яких недостатній рівень інституційної підтримки, фрагментарність державної політики, обмеженість фінансових та організаційних інструментів, а також відсутність цілісної екосистеми розвитку соціального підприємництва на національному та регіональному рівнях. Це обумовлює необхідність удосконалення теоретико-методичних підходів до формування державної політики у цій сфері. Особливої актуальності набуває питання формування ефективних моделей взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства, а також створення інституційних та цифрових механізмів підтримки соціального підприємництва, здатних забезпечити його сталий розвиток і масштабування соціального впливу.

Важливим є також удосконалення методології оцінювання соціального імпакту, що дозволяє перейти від описових підходів до кількісно вимірюваних інструментів аналізу результативності соціальних ініціатив. Це відповідає сучасним тенденціям розвитку публічного управління, орієнтованого на результативність, ефективність та соціальну цінність політичних рішень.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю наукового обґрунтування та практичного вдосконалення державної політики підтримки соціального підприємництва як важливого інструменту забезпечення сталого розвитку, зменшення соціальної нерівності та підвищення якості життя населення.

Питання формування та реалізації державної політики підтримки соціального підприємництва є предметом активних наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Теоретичні засади соціального підприємництва, його сутність, функції та роль у суспільному розвитку розглянуто у працях таких дослідників, як Дж. Діз [1; 7], Дж. Робінсон [2], М. Юнус [13], К. Остін [12], Р. Карсон [34], А. Керрол [41], О. Брін [148], Дж. Кікал [186], а також українських науковців О. Білої [16], Д. Гуцола, Н. Якимової [50], А. Ревко [63], А. Рамського [96], А. Комісаренко [113] та інших.

Проблематика державної політики у сфері соціального підприємництва частково висвітлюється в роботах, присвячених публічному управлінню, соціальній політиці та розвитку підприємництва, зокрема у дослідженнях О. Руденка [121], О. Коваль [141], Н. Ушенко [185], А. Скрильник, О. Скрильник [212] та інших учених. Значна увага приділяється питанням державного регулювання підприємницької діяльності, інструментам підтримки малого та середнього бізнесу, а також розвитку соціально орієнтованої економіки.

Водночас, незважаючи на вагомий науковий доробок, недостатньо розробленими залишаються питання комплексного підходу до формування державної політики підтримки соціального підприємництва як цілісної системи, що інтегрує стратегічний, інституційний, регіональний та цифровий рівні управління. Потребують подальшого дослідження механізми міжсекторальної взаємодії, формування екосистеми соціального підприємництва, а також методичні підходи до оцінювання його соціального імпакту. Також актуальним залишається питання адаптації міжнародного досвіду (зокрема американської та європейської моделей) до українських умов з урахуванням інституційних та соціально-економічних особливостей.

Таким чином, аналіз ступеня наукової розробленості проблеми свідчить про наявність значного наукового доробку, однак водночас підтверджує необхідність подальшого теоретико-методичного обґрунтування та удосконалення державної політики підтримки соціального підприємництва в умовах сучасних трансформацій публічного управління.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалася згідно науково-дослідної теми кафедри економіки та публічного управління Полтавського державного аграрного університету «Формування ефективної системи публічного управління в Україні» (Державна реєстрація – № 0117U003104), у межах якої автором розроблено багаторівневу модель екосистеми соціального підприємництва, яка поєднує стратегічні, інституційні та практичні рівні та забезпечує перехід від розрізнених ініціатив до комплексної, системно організованої моделі, яка інтегрує державну політику, регіональні механізми підтримки та діяльність окремих соціальних підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розроблення науково-методичних рекомендацій щодо формування та реалізації державної політики підтримки соціального підприємництва для забезпечення його сталого розвитку, підвищення ефективності та посилення соціального впливу публічного управління. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання:

– систематизувати наукові підходи до визначення сутності соціального підприємництва та уточнити його дефініцію;

– виявити ключові зміни в розвитку концепції соціального підприємництва;

– обґрунтувати доцільність застосування державної політики підтримки соціального підприємництва;

– уточнити детермінанти та сутність соціальних підприємств в контексті соціально-економічної динаміки;

– здійснити порівняльний аналіз концепцій соціального підприємництва;

– виявити характер зміни державної політики підтримки соціального підприємництва;

– розробити модель екосистеми соціального підприємництва;

– запропонувати інстутиційне забезпечення соціального підприємництва на регіональному рівні;

– обґрунтувати напрями удосконалення механізмів державної підтримки соціального;

– визначити основні компоненти регіональної цифрової інфраструктури соціального підприємництва;

– поглибити методичні підходи до оцінювання соціального впливу (соціального імпакту)

Об'єктом дослідження є публічне управління розвитком соціального підприємництва.

Предметом дослідження є державна політика підтримки соціального підприємництва.

Методи дослідження.

Проведення наукового пошуку передбачало застосування сукупності загально наукових і спеціальних методів дослідження: *аналізу та синтезу* (при визначенні теоретичних понять і формулюванні висновків – пп. 1.1, 1.2, 2.3); метод *ретроспективного аналізу* (для періодизації розвитку концепції соціального підприємництва – п. 1.2 і становлення державної політики підтримки соціального підприємництвав Україні – п. 1.3); метод *графічного моделювання* (для окреслення архітектоніки екосистеми соціального підприємництва та системи інформаційно-цифрової підтримки соціального підприємництва на регіональному рівні – п. 3.1); *компаративного аналізу* (з метою виявлення можливостей імплементації зарубіжного досвіду підтримки соціального підприємництва – п. 2.3); *статистичного аналізу* (для встановлення стану розвитку соціального підприємництва в Україні – пп. 2.1; 3.1).

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу проведення наукового дослідження склали такі групи джерел: нормативно-правові акти України – закони («Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб», «Про

громадські об'єднання», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», «Про зайнятість населення» та інш.), постанови Кабінету Міністрів України щодо стратегічних напрямів розвитку підприємництва та соціальної підтримки незахищених верств населення, укази Президента України та інші нормативно-правові акти; законодавство зарубіжних країн (Disciplina delle cooperative sociali, Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις тощо), статистичні дані про діяльність соціальних підприємств, аналітичні дані порталів відкритих даних; наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених з питань соціального підприємництва та його державної підтримки; аналітичні матеріали Social Enterprise Alliance, Фонда Ашоки, Європейської Комісії, Світового Банку.

Отримані результати дослідження спрямовані на формування науково-методичного підґрунтя для подальшого розвитку державної політики підтримки соціального підприємництва, формування екосистеми соціального підприємництва, удосконалення оцінювання соціального впливу, а також для підвищення ефективності реалізації соціально орієнтованих ініціатив і програм. Основними результатами, які відрізняються науковою новизною, є такі:

вперше:

– розроблено ментальну карту та багаторівневу модель екосистеми соціального підприємництва, що формують цілісне наукове бачення розвитку цієї сфери, поєднуючи стратегічні, інституційні та практичні рівні. Новизна розробки полягає у переході від розрізнених ініціатив до комплексної, системно організованої моделі, яка інтегрує державну політику, регіональні механізми підтримки та діяльність окремих соціальних підприємств. Такий підхід забезпечує узгодженість дій між усіма учасниками екосистеми, сприяє впровадженню інновацій, розвитку партнерств і посиленню інклюзивності, що в підсумку підвищує ефективність і сталість соціального підприємництва;

– запропоновано організаційно-функціональну модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва, компонентами якої є: функції,

завдання, джерела фінансування, цільові групи, партнерства та результати. Окреслено основні елементи інституційного статусу Регіонального центру, як-то: правовий статус (комунальна установа або публічно-приватне партнерство), підпорядкування (ОДА (ОВА), рівень самостійності (автономія у прийнятті операційних рішень). На основі запропонованої моделі обґрунтовано проєкт Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області, який демонструє залежність соціального підприємництва від територіальної специфіки, тому зорієнтований на аграрний сектор, розвиток громад та соціальну інклюзію, що забезпечує синергію економічних і соціальних ефектів;

удосконалено:

– методичні прийоми побудови теорії соціального підприємництва (принципи, структура, функціонально-цільовий компонент). Це дозволило запропоновати дефініцію поняття «соціальне підприємництво» та акцентувати увагу не лише на чітко вираженій соціальній місії соціального підприємництва, а й на створенні позитивних змін і соціального впливу (імпакту), що відрізняє діяльність соціальних підприємств від класичних комерційних. Запропонований теоретичний підхід, на відміну від існуючих, відрізняється гнучкістю щодо формування структури соціального підприємництва та його функціонально-цільової спрямованості, детермінованих динамізмом соціально-економічної системи;

– критеріальну складову компаративного аналізу основних концепцій соціального підприємництва (американської та європейської), який, на відміну від існуючих підходів, доповнено такими критеріями, як роль держави, фокус діяльності та бізнес-концепція. Це дозволило поглибити наукове розуміння відмінностей між зазначеними моделями та встановити, що американська концепція характеризується орієнтацією на інновації, підприємницьку ініціативу та реалізацію соціальної місії через логіку бізнес-процесів, тоді як європейська – зосереджується на колективних формах організації (зокрема

соціальних кооперативах), принципах демократичного управління та тісній взаємодії з державою і є більш придатною для умов України;

– періодизацію становлення державної політики підтримки соціального підприємництва на підставі застосування методу ретроспекції та врахування характеру інструментів політики. Таким чином виділено п'ять етапів розвитку державної політики підтримки: а) доконцептуальний (60-ті – 80-ті роки XX ст.); б) становлення концепції соціального підприємництва (80-ті – 90-ті роки XX ст.); в) інституціоналізації соціального підприємництва (1990-ті – 2000-ні роки XX ст.); г) масштабування (2000-й – 2015-й роки); д) інтеграція в політику сталого розвитку (з 2015 р. і до теперішнього часу). Виявлена логіка становлення державної політики підтримки соціального підприємництва дає підстави стверджувати про її інтеграцію на сучасному етапі в політику сталого розвитку та міжсекторальної координації для забезпечення національної стійкості;

– теоретичний підхід до визначення основних напрямів трансформації механізмів державної підтримки підприємництва на основі наукового осмислення їх сутнісних характеристик та кластерної п'ятикомпонентної структури, яка охоплює організаційно-правове забезпечення, інституційну архітектуру, фінансово-економічні інструменти, інформаційно-цифрове середовище та освітні заходи, а також розвиток партнерських взаємодій і екосистеми. Запропонована кластеризація створює методологічну основу для формування узгоджених управлінських рішень, підвищення ефективності державного впливу та забезпечення сталого розвитку підприємницького середовища, зокрема через інтеграцію інноваційних, цифрових та партнерських підходів;

– інформаційно-цифрове забезпечення розвитку соціального підприємництва на основі розроблення комплексної структурно-логічної моделі регіональної цифрової інфраструктури, яка інтегрує державний, регіональний та локальний рівні управління із середовищем функціонування соціальних підприємств. На відміну від існуючих підходів, запропонована

модель поєднує елементи державної політики, цифрової інфраструктури (платформи, реєстри, онлайн-сервіси), інституційної підтримки (регіональні центри, ОВА, ЦНАПи), освітньо-наукового забезпечення та фінансових інструментів у єдину узгоджену систему. Це забезпечує підвищення доступності ресурсів, прозорості взаємодії між стейкхолдерами та ефективності координації управлінських процесів;

набули подальшого розвитку

– уточнення дефініції соціального підприємництва на основі систематизації наукових підходів до виявлення сутності соціального підприємництва, ідентифікованого за функціонально-цільовим критерієм, як ініціативної, систематичної діяльності на інноваційній основі, що передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, використання якого здійснюється для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів. Виходячи з цього, доцільним є розширення ключових аспектів соціального підприємництва за рахунок додавання інноваційного та політичного аспектів, що дозволяє більш комплексно відобразити механізми функціонування та впливу соціального підприємництва в сучасних умовах;

– періодизація становлення концепції соціального підприємництва, яка, на відміну від існуючих підходів, базується на виокремленні послідовних етапів його еволюції за ключовими якісними змінами, зокрема: благодійності та кооперації, соціальної відповідальності бізнесу, масштабування, інноваційності, оцінювання соціального впливу, інституціоналізації та державної підтримки. Запропонований підхід дозволяє розглядати соціальне підприємництво як гібридну форму діяльності на перетині приватного, некомерційного та державного секторів, а також обґрунтовує закономірний перехід від фрагментарних соціальних ініціатив до системних, інституційно оформлених рішень, здатних до масштабування та забезпечення сталого соціального впливу;

– обґрунтування доцільності державної підтримки соціального підприємництва, яке, на відміну від існуючих підходів, ґрунтується на доведенні того, що ключовим викликом сучасного суспільства є не лише подолання бідності, а й скорочення соціально-економічної нерівності, що не може бути вирішено виключно інструментами соціального підприємництва. У цьому контексті удосконалено підходи до визначення ролі держави через виокремлення та систематизацію еволюційних трендів зміни характеру й інструментарію державної політики підтримки соціального підприємництва, а саме: від сприяння благодійності — до інституційного визнання — державно-приватного партнерства — інтеграції у політику сталого розвитку та забезпечення міжсекторальної координації. Це дозволяє обґрунтувати необхідність комплексного підходу до формування політики підтримки соціального підприємництва як інструменту підвищення національної стійкості.;

– формалізація поняття «соціальний імпакт (вплив)» як міри зміни явищ, процесів чи обставин унаслідок реалізації певного проєкту чи заходів політики, спрямованих на суспільство з метою поліпшення добробуту громадян, а також методика визначення соціального імпакту за рахунок включення двох складових: а) моніторингу, шляхом якого здійснюється спостереження за сферою соціального підприємництва у певному просторово-часовому континуумі та збір необхідної інформації; б) оцінювання, яке спирається на аналіз отриманої інформації та інструменти вимірювання впливу. Запропоновані підходи відрізняються переходом від описового до вимірюваного трактування соціального впливу та поєднанням моніторингу й оцінювання в єдиному аналітичному контурі.

Практична значущість отриманих результатів. Отримані результати дослідження мають вагому практичну значущість, оскільки формують теоретико-методологічне підґрунтя для удосконалення державної політики підтримки соціального підприємництва. Запропоновані у роботі моделі, методичні підходи та практичні рекомендації доведені до рівня їх

безпосереднього застосування в діяльності органів публічної влади, соціальних, комунальних підприємств та неурядових організацій.

Результати дослідження можуть використовуватись у процесі формування екосистеми соціального підприємництва; створення регіональних центрів підтримки соціального підприємництва; при розробленні локальних програм підтримки соціальних підприємств; для налагодження взаємодії між стейкхолдерами соціального підприємництва, а також між соціальними підприємствами України та іноземних країн у межах програм міжнародної технічної допомоги; при розробленні нормативно-правових документів з державної політики підтримки соціального підприємництва.

Запропоновані в дослідженні практичні рекомендації та теоретичні моделі отримали схвалення та підтримку Благодійної організації «Світло надії» м. Полтава (підтримано пропозиції щодо законодавчого визначення термінів «соціальне підприємство», «соціальне підприємництво», «екосистема соціального підприємництва»; формування багаторівневої моделі екосистеми соціального підприємництва; створення Регіональних центрів підтримки соціального підприємництва (Довідка про впровадження науково-прикладних результатів №182-26 від 20.04.2026 р.) – Додаток Б. Комунальне підприємство «Центр реабілітації військових, внутрішньо переміщених осіб і населення постраждалого від воєнних дій» Мачухівської сільської ради Полтавського району Полтавської області підтверджує практичну цінність рекомендацій щодо усунення перешкод на шляху залучення ветеранів до соціального підприємництва в межах ветеранської політики (Довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 33 від 23.04.2026 р.) – Додаток В. Управлінням у справах реінтеграції, соціального захисту ветеранів та внутрішньо переміщених осіб Полтавської обласної військової адміністрації схвалено рекомендації автора щодо напрямів адаптації моделі Регіонального центру підтримки соціального підприємництва до умов Полтавської області, оскільки результативність діяльності соціальних підприємств залежить від

урахування територіальної специфіки (Довідка про впровадження результатів дисертаційної роботи № 01-13/835 від 22.04.2026 р.) – Додаток Г. Закладом вищої освіти Полтавським державним аграрним університетом рекомендовано до використання у навчальному процесі висновків та пропозицій дисертаційної роботи при викладанні дисциплін «Публічне управління» (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти), «Економічна політика в системі публічної влади» (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти), «Стратегічне планування в діяльності органів влади» (другий (магістерський) рівень вищої освіти), «Комунікації в публічному управлінні» (другий (магістерський) рівень вищої освіти), «Комунікації в публічному управлінні» (другий (магістерський) рівень вищої освіти по спеціальності D4 Публічне управління та адміністрування (Довідка про впровадження науково-прикладних результатів № 01-11/57 від 21.02.2026) – Додаток Д.

Отже, практична апробація результатів дослідження свідчить про їх перспективність щодо підвищення результативності державної політики підтримки соціального підприємництва та можливість створення прикладної основи для масштабування соціального підприємництва на локальному та регіональному рівнях.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на науково-практичних конференціях, зокрема на міжнародних: «Problems of science development in the context of global transformations»» (м. Загреб, Хорватія, 2024 р.), «Забезпечення стійкості системи публічної влади та управління в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів та відновлення України» (м. Одеса, 2025 р.), «Місцеве самоврядування в Україні та світі: теорія та практика» (м. Полтава, 2025 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ» (м. Івано-Франківськ, 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено у 10 наукових працях загальним обсягом 4,41 др. ар., з яких автору належить

3,47 др. ар. З них 4 статті опубліковано в наукових фахових виданнях України з публічного управління та адміністрування, які індексуються в наукометричних базах; 1 – в колективній монографії; 5 публікації – в матеріалах конференцій.

Особистий внесок здобувача. Усі наведені в дисертації наукові результати отримані автором самостійно. Із праць, підготовлених у співавторстві, використано лише ті положення, які є особистим доробком здобувача.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел на 28 сторінках та 4 додатків. Загальний обсяг роботи – 204 сторінки, з них 185 сторінок основного тексту. Робота містить 11 рисуноків, 35 таблиц і 1 формулу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Науково-методичні основи ідентифікації соціального підприємництва

Соціальне підприємництво, уже багато років відоме в країнах Європи, Америки та Азії, подібно тому, як традиційне підприємство в умовах ринку переміщує ресурси в галузі з вищою віддачою на вкладений капітал, переміщує прибуток на досягнення різноманітних соціальних цілей. Зародження соціального підприємництва обумовлено існуванням ринкових прогалин («фіаско ринку») та скороченням державного фінансування соціальних програм, що спонукало соціальних підприємців, небайдужих до питань справедливості, моралі та відповідальності, спрямувати свою діяльність на заміщення тих функцій, які держава перестає виконувати: надавати благодійну допомогу, вкладати кошти в соціальні проекти, працевлаштовувати вразливі категорії населення тощо [1; 2; 3].

Незадоволення спробами державного та приватного секторів розв'язати суспільні проблеми, як чинник генезису соціального підприємництва, все ж не дозволяє повною мірою зрозуміти, чому соціальне підприємництво набуває в світі такого стрімкого поширення. На думку Д. Борнштейна, значні глобальні трансформації останніх кількох десятиліть не лише відкрили громадянам доступ до розв'язання соціальних та екологічних проблем, а й спонукають їх до соціально свідомої поведінки [4]. Борнштейн указує на кілька ключових змін, завдяки яким соціальне підприємництво з'явилося як явище:

– глобальне зростання добробуту і, відповідно, зростання середнього класу та збільшення багатства, яке може бути використане для фінансування соціальних проєктів;

– поглиблення демократизації в країнах Східної Європи, Азії та Америки, що дозволяє громадянам впливати на соціальні й екологічні проєкти, які перебувають поза сферами впливу уряду та бізнесу;

– активний розвиток нових комунікаційних технологій, які підвищили рівень обізнаності людей про глобальні суспільні проблеми та їхні наслідки;

– більша доступність формальної освіти загалом і зростання кількості людей з освітою зокрема, що призвело як до зростання загального рівня добробуту, так і підвищення обізнаності;

– зникнення багатьох перешкод для активної участі в справах суспільства жінок та інших груп, які раніше зазнавали утисків.

Тобто, в інформаційному суспільстві дедалі більше людей мають свободу, час, багатство, здоров'я, соціальну мобільність і впевненість для розв'язання соціальних проблем новими способами. Знаходження, осмислення, виявлення практичної доцільності нових способів розв'язання формують підґрунтя для створення теорії соціального підприємництва, основи якої уже зараз дають можливість виокремити три основні підходи до визначення соціального підприємництва (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні наукові підходи до визначення сутності соціального підприємництва

Підхід	Сутність підходу	Ареал розповсюдження
1. За критерієм прибутковості – неприбуткова діяльність	Підприємницька діяльність неприбуткових (громадських) організацій, дохід від якої спрямовується на розв'язання соціальних проблем і поліпшення якості життя	Країни північної і південної Америки
2. За критерієм цілепокладання – соціально орієнтований бізнес	Бізнес із соціальною місією (суб'єктами соціального підприємництва виступають бізнес-підприємства з чітко вираженою соціальною спрямованістю)	Країни Європи
3. За критерієм інноваційності – соціальне новаторство.	Пошук соціальних новаторів у всьому світі та створення сприятливих умов для їхньої праці.	Міжнародні приватні фонди

Джерело: складено за [4; 5; 6].

Визначення соціального підприємництва як соціального новаторства – зовсім новий підхід, який зароджується в кінці XX ст. Однією з перших почала підтримувати соціальні підприємства по всьому світу Створена Біллом Дрейтоном у 1980 році організація «Ашока» [5]. За роки роботи з розвитку соціального бізнесу та інновацій Білл Дрейтон сформулював низку основоположних принципів, що були взяті на озброєння агентами змін в усьому світі:

– креативність як у постановці мети, так і в пошуку рішень;

– підприємницькі якості;

– прагнення змінити систему (системність змін), що змушує людей змінювати ідею, доки вона не буде втілена в життя;

– поєднання креативності та підприємницьких якостей, що є найбільш цінним і найбільш рідкісним;

– соціальна значущість ідеї, яка має бути переконливою для людей.

Принципи соціального підприємництва розроблялися й іншими дослідниками (табл. 1.2). Формулювання принципів соціального підприємництва є невід'ємною складовою загального процесу наукового осмислення цієї діяльності: окреслення сутнісних характеристик, особливостей, відмінностей, синтезування дефініцій. З точки зору функціоналізму соціальні інститути є результатом взаємозалежності та співпраці між різними частинами суспільства [11] й існують вони для виконання функцій, необхідних у контексті забезпечення стабільності суспільства. Тому більшість дефініцій сутності підприємництва наводиться через призму інституціоналізму – встановлення ролі, впливу соціального підприємництва як інституту з певною суспільною місією. У проаналізованих наукових роботах визначення соціальному підприємництву надаються через:

– соціальну місію (розв'язання суспільних проблем);

– інноваційність (поширення соціальних інновацій);

– особливість підприємницьких методів (пріоритетність соціальних наслідків і обмеження на розподіл прибутку);

– відповідальність перед суспільством, а не лише перед власниками.

Таблиця 1.2

Розвиток принципів соціального підприємництва

Принцип	Сутність принципу	Автори	Джерело
1. Соціальна місія як пріоритет	Створення соціальної цінності, а не максимізація прибутку. Фінансова стійкість розглядається як засіб для досягнення соціального впливу	Дж. Діз, Г. Емерсон, Дж. Економі	Підприємницькі некомерційні організації: інструментарій для соціальних підприємців [7]
2. Інноваційність і креативність	Соціальні підприємці застосовують нові підходи, моделі та комбінації ресурсів для вирішення суспільних проблем, навіть у традиційних сферах	Й. Шумпетер	Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу [8]
3. Підприємницьке лідерство і відповідальність за результат	Соціальний підприємець діє як бізнес-лідер: бере на себе ризики, ефективно управляє ресурсами та несе відповідальність за досягнутий результат	П. Друкер	Інновації та підприємці [9]
4. Спроможність до масштабування	Ідея має потенціал для поширення, адаптації в інших громадах або країнах і не залежати виключно від донорської підтримки	Дж. Елкінгтон, П. Хартіган	Сила нерозумних людей: Як соціальні підприємці створюють ринки, що змінюють світ [10]
5. Вимірюваність соціального впливу	Соціальне підприємництво передбачає чітке розуміння того, кому і в якій мірі допомагає діяльність, а також оцінку реальних змін у житті людей	Дж. Діз	Значення соціального підприємництва [1]

Джерело: систематизовано автором.

Один із найвідоміших теоретиків соціального підприємництва Г. Діз (G. Dees) вважає, що соціальне підприємництво – це бізнес-діяльність агентів змін, які беруть на себе місію створення та підтримки соціальної цінності, використовуючи інновації, підприємницьке мислення та відповідальність перед суспільством [1; 7]. Автор акцентує увагу на соціальній місії підприємств, а не на отриманні ними прибутку. Схожі погляди висловлюють Дж. Остін, Г. Стівенсон, Дж. Вай-Скіллер, які зазначають, що соціальне підприємництво – це підприємницька діяльність, спрямована передусім на створення соціальної цінності, а не приватної економічної вигоди [12]. Для ідентифікації соціального підприємництва дослідники використовують прийом порівняння його з класичним бізнесом за цілями, ресурсами, ризиками. Тобто, соціальне підприємництво – це бізнесова, а не благодійна діяльність, на чому наполягає М. Юнус [13]. Нобелівський лауреат, засновник Grameen Bank говорить про соціальне підприємство як про бізнес, створений для вирішення соціальної проблеми, де прибуток не розподіляється між власниками, а реінвестується для реалізації соціальної місії. Про соціальне підприємництво як інноваційну діяльність, що відбувається на межі державного, приватного та некомерційного секторів і створює соціальну цінність пишуть також С. Тісдейл, М. Рой, А. Ніколлс, Ч. Ерв'є [14], Х. Боуен [15], І. Біла, О. Шевченко [16], Т. Сабецька [17] та інші дослідники, не наводячи при цьому закінчених академічних визначень. У найбільш загальному вигляді під соціальним підприємництвом розуміють діяльність суб'єкта господарювання, пріоритетом якої є досягнення соціальних результатів, а отримання прибутку має другорядне значення. На сьогоднішній день в науковій літературі відсутні чіткі та усталені дефініції соціального підприємництва, а в Україні також відсутня і законодавча база, що унормовує відповідну діяльність [18]. Американська неурядова організація Social Enterprise Alliance, яка об'єднує соціальних підприємців з усього світу, декларує, що соціальне підприємництво – це діяльність, яка використовує

прибуток для створення суспільних вигід, ставлячи при цьому інтереси людей і планети вище за вигоду акціонерів [19].

Таким чином, для узагальнення різноманітних, хоча і схожих тлумачень сутності соціального підприємництва було використано метод контекстуального аналізу, який дозволив врахувати не лише ключові ознаки цього явища, а й історичні, економічні, політичні, культурні та інші особливості людських спільнот (контексти). Стає зрозуміло, що цінності соціального підприємця є більш «духовними» й можуть включати співчуття до скрутного становища бенефіціарів, бажання допомогти їм або власне бачення того, як слід розв'язувати проблему. Результати відповідного дослідження наведені в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Визначення соціального підприємництва (контекстуальний підхід)

Визначення	Основний акцент	Автори
Соціальне підприємництво – це діяльність агентів змін, які беруть на себе місію створення та підтримки соціальної цінності, використовуючи інновації	Соціальна місія, інновації	Г. Діз (G. Dees) [1; 7]
Підприємницька діяльність, спрямована переважно на створення соціальної цінності, а не приватної економічної вигоди	Пріоритет соціальної цінності	Дж. Остін, Х. Стівенсон, Вай-Дж. Скіллер [12]
Бізнес, створений для розв'язання соціальної проблеми, де прибуток не розподіляється між власниками, а реінвестується в соціальну місію	Реінвестування прибутку	М. Юнус [13]
Інноваційна діяльність на межі державного, приватного та некомерційного секторів, спрямована на створення соціальної цінності	Колаборація суспільних секторів	А. Ніколлс [14]
Підприємництво в соціальній сфері як інструмент ефективного вирішення суспільних проблем через управлінські інновації.	Ефективність управління	П. Друкер [9]

Джерело: узагальнено і систематизовано автором.

Як бачимо, дослідники здебільшого говорять про використання бізнес-практик для досягнення соціальної місії, проте ними практично не порушуються питання щодо некомерційних організаційних структур, наприклад, благодійних або волонтерських організацій. В останні десятиліття

терміном «соціальне підприємство» описують і діяльність некомерційних організацій, здатних отримувати прибуток власними зусиллями. Тож визначення соціального підприємства зазнає певної еволюції й нині стосується діяльності як комерційних, так і некомерційних структур, які спрямовують отриманий прибуток на соціальні потреби. В останніх визначеннях не лише вказують на такі риси підприємницької поведінки, як інноваційність, здатність до мобілізації ресурсів і нетворкінг («соціальні заходи»), а й підкреслюють, що кінцевим продуктом цієї діяльності мають бути довгострокові глибинні соціальні зміни. Звернемо на це особливу увагу, оскільки всі більш ранні визначення, хоча й намагалися пов'язати підприємництво з розв'язанням соціальних проблем, передбачали, насамперед, короткострокові та одноразові акції. Х. Кунья, П. Бенневорт і П. Олівейра також відмічають, що соціальне підприємництво може просуватися різними типами агентів: неурядовими організаціями, бізнес-орієнтованими компаніями, які мають зобов'язання щодо виконання певних соціальних функцій, організаціями державного сектору, а також соціальними підприємствами, створеними з соціальною метою, але функціонуючими як суб'єкти бізнесу [20].

У зв'язку з тим, що дослідники поступово розширюють організаційну структуру соціального підприємництва, слід звернути увагу на діяльність університетів, які в багатьох країнах роблять внесок у процеси соціальних інновацій і соціального підприємництва [21-25]. У даний час університети є важливими джерелами знань і підприємницької діяльності для суспільства, тому так звану третю місію закладів вищої освіти (ЗВО) доцільно розглядати в контексті поширення соціальних інновацій. ЗВО забезпечують підготовку кваліфікованих кадрів, створюють нові знання, беруть участь у соціальній і культурній діяльності регіонів свого розміщення, просувають ідеї соціального підприємництва та соціальних інновацій, що позитивно впливає на розвиток людського й соціального капіталу, підвищення спроможності територіальних громад. Таким чином різноманітність організаційних структур, які різною мірою впливають на розв'язання суспільних проблем, та різноманітність

визначень соціального підприємництва дозволяє стверджувати про наявність як мінімум трьох ключових аспектів в його функціоналі: підприємницького, соціального і управлінського.

Виражена постійна підприємницька спрямованість навіть некомерційних організацій дозволяє нарощувати фінансові ресурси, які використовуються на соціальні цілі. Генезис і розвиток соціального підприємництва, так само, як і його осмислення, теоретичне обґрунтування та практичне втілення були обумовлені низкою чинників, які доцільно об'єднати у декілька груп (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Чинники впливу на розвиток соціального підприємництва в глобальному вимірі

Чинники впливу	Наслідки впливу
Економічні чинники	– глобальне зростання добробуту; – формування середнього класу; – збільшення фінансових ресурсів для соціальних ініціатив
Політичні чинники	– збільшення кількості демократичних суспільств; – більша свобода для громадян діяти поза урядом і бізнесом
Технологічні чинники	– поширення сучасних комунікаційних технологій; – підвищення обізнаності про глобальні соціальні та екологічні проблеми
Освітні та інноваційні чинники	– розширення доступу до формальної освіти; – зростання кількості людей з вищою освітою; – підвищення рівня усвідомлення суспільних проблем; – соціальні та цифрові інновації
Соціальні чинники	– усунення бар'єрів для участі жінок; – залучення пригнічених і маргіналізованих груп до суспільного життя

Джерело: узагальнено автором за [1; 2; 4; 5; 9; 10; 121; 13].

Отже, сукупність наведених у табл. 1.4 чинників впливу, а по суті – суспільного розвитку, – забезпечила людям більше вільного часу, фінансових ресурсів, доступу до інформації, соціальної мобільності, що разом із зростанням усвідомленості глобальних проблем розвитку детермінувало становлення та поширення соціального підприємництва. Взаємозв'язок

чинників суспільного розвитку та їх наслідків, які сприяли нинішній популярності соціального підприємництва, наведено на рис. 1.1.

На підставі узагальнення прикладних основ соціального підприємництва, наукових підходів до визначення його сутності та методичних прийомів побудови теорії соціального підприємництва (принципи, структура, функціонально-цільовий компонент) уточнена дефініція поняття «соціальне підприємництво» – *це ініціативна, систематична діяльність на інноваційній основі, що передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, який використовується для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів.*

Рис. 1.1. Схема детермінованості соціального підприємництва

Джерело: авторська розробка.

У наведеному визначенні акцентовано увагу на чітко виражену соціальну місію соціального підприємництва, його спрямованість на розв'язання проблем у суспільстві та навколишньому середовищі, а також на

створення позитивних змін і соціального впливу (імпакту), що відрізняє діяльність соціальних підприємств від класичних комерційних. Визначальними рисами структури управління соціального підприємства є організаційна автономія; демократичне ухвалення рішень, а також обмеження на розподіл прибутку та активів. Таким чином, аспект управління ще більш виразно відрізняє соціальні підприємства від класичних підприємств. Можна також додати, що соціальні підприємства, у межах своєї діяльності, частково перебирають на себе соціальні функції держави, нівелюючи одночасно провали (фіаско) ринку і негативні наслідки десоціалізації державної політики. Відповідно, до окреслених науковцями ключових аспектів соціального підприємництва (економічного, соціального, управлінського) [1; 2; 4; 6] доцільно додати ще й інноваційний і політичний (рис. 1.2).

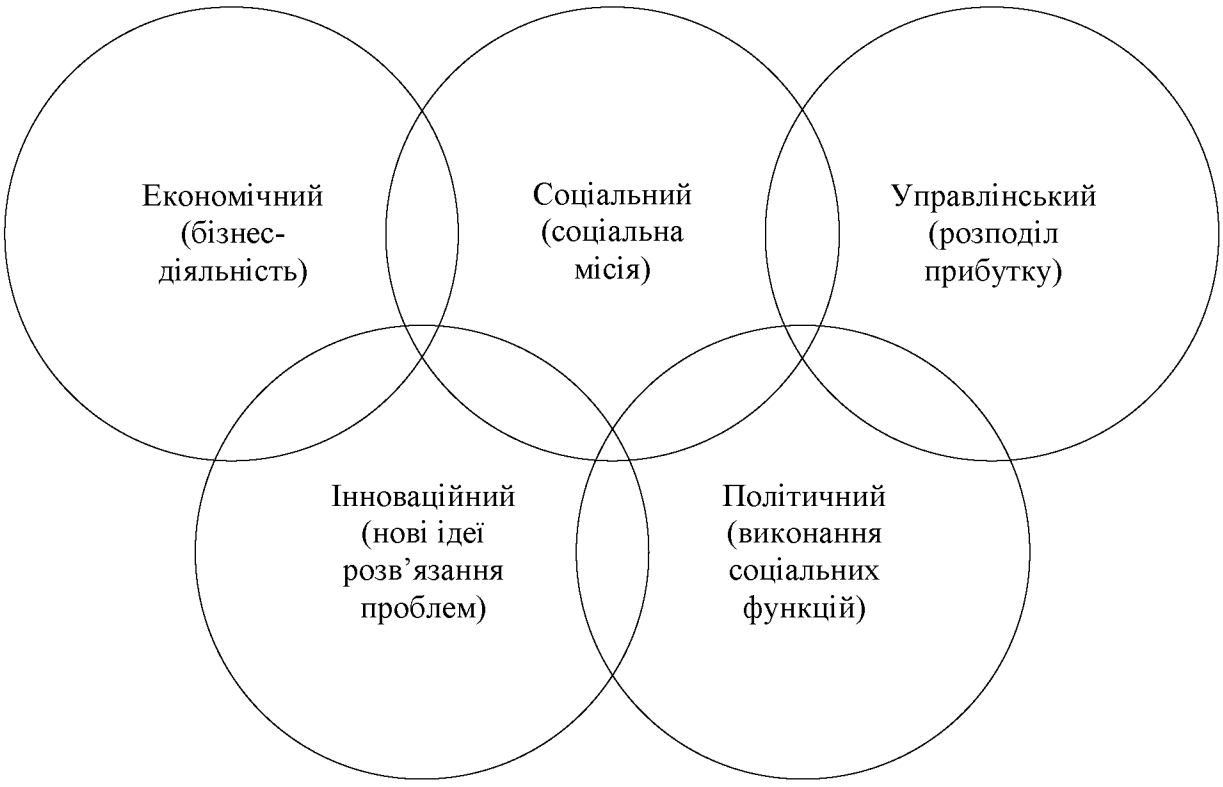

Рис. 1.2. Ключові аспекти соціального підприємництва

Джерело: узагальнено автором за [1; 2; 4; 6].

На основі проведеного аналізу наукових підходів до виявлення сутності соціального підприємництва, розроблених принципів, а також порівняння існуючих дефініцій сформульовано власне визначення поняття «соціальне підприємництво», а також зроблено висновок про доцільність розширення ключових аспектів соціального підприємництва за рахунок додавання *інноваційного та політичного аспектів*. Разом із цим розширене розуміння соціального підприємництва ставить перед дослідниками ряд питань: чи можна і яким чином можна вдосконалити недосконалі ринки? Чи можна і як саме подолати непродуктивні складові державної політики? Яким чином можна об'єднати досвід бізнесу та державного сектору для розв'язання конкретних соціальних проблем?

1.2. Формування концепції соціального підприємництва: ретроспективний аналіз

Вивчення значного масиву літератури щодо розвитку ринкових відносин [8-9; 26-29], підтвердило тезу, що тривалий час конкурентна економіка змушувала кожного суб'єкта ринкових відносин докладати значних зусиль для відстоювання власних інтересів [3]. Спрямовуючи свої зусилля на максимізацію вигід, кожний суб'єкт намагався забезпечити для себе більше вигідне становище на ринку, не зважаючи на моральні аспекти діяльності, спрямованої на «знищення» конкурентів. Загострення ринкового протистояння викликало розвиток негативних суспільних процесів: зубожіння значної частини населення і економічне розшарування, концентрацію економічної (а з нею і політичної) влади в руках небагатьох капіталістів, безконтрольність використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Тому держава взяла на себе роль регулятора, запроваджуючи законодавчі вимоги та обмеження, що мали слугувати збалансуванню інтересів різних соціальних груп [30]. Як відмітив М. Фрідман: «Панівною турботою в демократичних країнах став добробут, а не свобода» [26, с. 20], одночасно застерігаючи, що надмірний державний контроль може бути більш шкідливим,

ніж необмежена свобода, приєднуючи таким чином свій голос до інших прихильників економічного лібералізму [27; 28; 29]. Відповідні зміни привели до появи бізнес-практик, що базуються «на моральних принципах, дотриманні законодавства та повазі до громади, навколишнього середовища та інших людей» [31], які отримали назву корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

Виникненню концепції соціальної відповідальності підприємств (для позначення якої будемо вживати загальноприйнятий в західній науковій літературі термін «корпоративна соціальна відповідальність» – КСВ), як і виникненню будь-якої іншої соціальної інновації, маємо завдячувати окремим особистостям – бізнесменам, філантропам, євангелістам. Однією з вражаючих книг періоду становлення ідеї КСВ є твір Ендрю Карнегі «Євангеліє багатства», написаний у 1889 р. [32], де він пропонує витрачати статки мільйонерів на кілька «найкращих цілей» – університети, бібліотеки, медичні установи, громадські парки тощо. Загалом же розробка концепції КСВ і сучасних дефініційних конструкцій починається з 50-х років минулого століття зусиллями таких учених, як Г. Боуен [15], Б. Селекман [33], Р. Карсон [34] та багатьох інших і обумовлений такий інтерес трансформацією державної соціальної політики

З середини XX століття і до нашого часу регуляторні механізми держави використовуються для забезпечення макроекономічної стабільності, контролю за цінами, якістю продукції та способами виробництва, зайнятістю і заробітними платами, підтримки конкуренції і захисту внутрішнього ринку. Держава накладає на підприємців додаткові зобов'язання щодо безпечності виробництва, зменшення промислового забруднення та підтримки соціально значущих інститутів, які примушують їх збільшувати витрати і втрачати певну частку прибутку. Тобто, значна частина соціальних функцій, які виконувалися державою, перекладаються на бізнес, що обумовлює виникнення низки понять, таких, як «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ), «соціальна відповідальність підприємства» (СВП), «корпоративна соціальна

відповідальність» (КСВ), «соціальне підприємництво» (СП). І, якщо перші три з них, є ідентифікаторами ідентичних процесів (зростання відповідальності суб'єктів господарської діяльності за вплив їх дій на суспільство та довкілля), то термін «соціальне підприємництво» має відмінне значення (табл.1. 5).

Соціальних підприємців об'єднує з традиційними розуміння, що соціальні та екологічні рішення мають обмежені періоди для впровадження, щоб отримати вищу ефективність і тривалість цих періодів постійно змінюється, але разом із цим вони мають принципову відмінність — різницю в цілепокладанні. Принципова відмінність соціального підприємництва від класичної бізнес-діяльності (спрямованість на максимізацію прибутку власників бізнесу), а саме – вкладання прибутку в соціальні проекти, – все більше привертала увагу вчених-економістів [1; 2; 8; 9; 10], соціологів [12; 13; 14; 15], дослідників публічного управління [35-38], які розробляли теоретичне підґрунтя соціального підприємництва. Розвиток концепцій соціального підприємництва відбувався поступово, під впливом економічних криз, трансформації основних принципів держави добробуту, глобалізації та зростання ролі громадянського суспільства. Перші спроби соціального підприємництва можна вже простежити у традиціях благодійності та філантропії XIX століття. Промисловці та підприємці (Р. Оуен, Е. Карнегі) інвестували власні ресурси у покращення умов праці, освіту та соціальний захист робітників. Важливою передумовою соціального підприємництва стала поява кооперативів, зокрема Рочдельських піонерів у Великій Британії [45]. Кооперативи поєднували економічну діяльність із соціальною метою – взаємодопомогою та справедливим розподілом ресурсів [46]. Після Другої світової війни в розвинених країнах під впливом Дж. М. Кейнса [47] формується доктрина держави загального добробуту, яка передбачає, що значну частину соціальних функцій перебирає на себе держава, суттєво знижуючи тим самим потребу в ініціативах благодійності, меценатства, філантропії.

Таблиця 1.5

Порівняння змістовної характеристики понять «корпоративна соціальна відповідальність» і «соціальне підприємництво»

Корпоративна соціальна відповідальність		Соціальне підприємництво	
Визначення	Джерело	визначення	джерело
Державний заклик до бізнесменів щодо самообмеження через невміння навести лад у власному господарстві і з природної людської схильності перекладати відповідальність на чужі плечі	М. Фрідман. Капіталізм і свобода [26 с.140]	Застосування передових практик традиційного підприємництва для вирішення соціальних проблем та досягнення сталих соціальних змін	Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво [39, с. 4]
Добровільний внесок бізнесу в соціальну, економічну й екологічну сфери, які безпосередньо пов'язані з основною діяльністю, проте які виходять за рамки визначеного законом мінімуму	Г. Боуен. Соціальна відповідальність бізнесмена [15]	Громадяни створюють або трансформують установи для вирішення таких соціальних проблем, як бідність, неграмотність, порушення прав людини корупція, з метою покращення життя	Борнштейн Д., Девіс С. Соціальне підприємництво: що потрібно знати кожному? 40]
Система обов'язків корпорації, яка має такі складові: економічна (прибутковість); правова (законність); етична (моральність); філантропічна (доброчинність)	А. Керрол. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція дефініційної конструкції [41]	Інноваційна модель надання продуктів та послуг, спрямованих на задоволення базових потреб, що залишилися поза увагою політичних та економічних інститутів	Майр Дж., Марті І. Дослідження соціального підприємництва: джерело пояснень, прогнозів і задоволення [42]
Відповідальна поведінка суб'єктів господарської діяльності щодо впливу їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому розвиткові суспільства; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства; відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки.	Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [43].	Пріоритетом діяльності СП є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення.	Проект Закону України «Про соціальні підприємства» [44].

Джерело: узагальнено автором.

У цей період також активно розвиваються некомерційні та громадські організації, які ще не мали підприємницького характеру, але вже працювали над вирішенням соціальних проблем більш системно.

У 70-80-х роках минулого сторіччя світові економічні кризи обумовили занепад підприємницької діяльності і зменшення податкових надходжень до державних бюджетів, що призвело до скорочення соціальних витрат держави. Водночас у суспільстві спостерігається пошук нових моделей забезпечення соціальних потреб населення. Саме в цей період з'являються організації, які використовують ринкові механізми для фінансування соціальних програм (платні послуги, навчання, залучення жінок тощо). Завдячуючи Б. Дрейтону, який у 1981 р. заснував некомерційний фонд, що пізніше отримав назву Ашока, світом починають поширюватися соціальні принципи більшої відповідальності відповідальності за суспільство і планету [48]. Назва фонду у 1987 р. була вибрана не випадково, вона несе в собі два сенси: а) відповідає змісту санскритського слова «ашока» – активна відсутність горя; б) демонструє прихильність до ідей індійського імператора Ашоки (III століття до нашої ери), який відмовився від насильства і започаткував інновації в економічному розвитку та соціальному забезпеченні. Фонд Ашоки вже понад 40 років заохочує людей з лідерськими якостями до соціальних інновацій, здатних нести позитивні зміни у великих масштабах. Соціальні підприємці, яких обирає Ашока, є не лише бенефіціарами допомоги вразливим верствам населення, але й генераторами позитивних змін в суспільствах, які переживають скорочення сільського населення, гендерно зумовлене насильства чи обмеження прав і можливостей молоді, тобто виявляють здатність до розв'язання проблем системно.

У даний час Ашока як міжнародна організація зосереджує свою діяльність на 4 найактуальніших напрямах [49]:

– зміна клімату;

– гендерна рівність;

– тривалість життя;

– цифрові технології та етика.

Наступний етап розвитку концепції соціального підприємництва пов'язаний саме з початком його інституалізації в 1990-х рока. Значний внесок в розроблення концептуальних положень соціального підприємництва було зроблено представниками бізнес-шкіл США та Європи [1; 2; 4; 5; 7], зусиллями яких термін «соціальне підприємництво» входить у науковий обіг. У цей же період формуються дві моделі соціального підприємництва – американська і європейська.(рис. 1.3.).

Критерій	Американська модель	Європейська модель
Головна мета	Поєднання прибутку і соціального впливу	Розв'язання соціальних проблем
Розподіл прибутку	Прибуток розподіляється між бенефіциарами	Прибуток інвестується в соціальну місію
Роль держави	Мінімальне втручання	Активна підтримка та регулювання
Організаційні форми	Соціальні стартапи, B-corporations	Кооперативи, НГО, БО, соціальні підприємства
Фокус діяльності	Інновації, нові ринки, масштабування	Зайнятість, інклюзія, згуртованість
Джерела фінансування	Приватні інвестиції, венчурний капітал	Приватні інвестиції, фонди ЄС, державні гранти
Бізнес-концепція	Економічна + соціальна ефективність	Соціальна ефективність у пріоритеті

Рис. 1.3. Порівняння американської та європейської моделей соціального підприємництва

Джерело: складено автором за [10; 13; 14; 15].

Основною відмінністю американської моделі є надання переваги інноваціям та підприємницькій ініціативі, а соціальна місія реалізується через логіку бізнес процесів. Для європейської моделі більш характерним є зосередження уваги на колективних формах діяльності (соціальні кооперативи), демократичному управлінні та партнерстві з державою. Тож у процесі розроблення концепції державної політики підтримки соціального підприємництва в Україні більше уваги приділялося саме європейському досвіду. З 2000-х років поняття соціального підприємництва тісно переплітається з поняттям соціальних інновацій, підкреслюючи важливість застосування новітніх підходів до розв'язання соціальних проблем. Соціальне підприємництво стає важливим інструментом боротьби з бідністю, безробіттям та соціальною ізоляцією, про що заявляється міжнародними організаціями та провідними дослідниками. Зокрема Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) підкреслює роль соціальних підприємств у створенні робочих місць для вразливих груп населення та розвитку місцевих громад (рис. 1.4.).

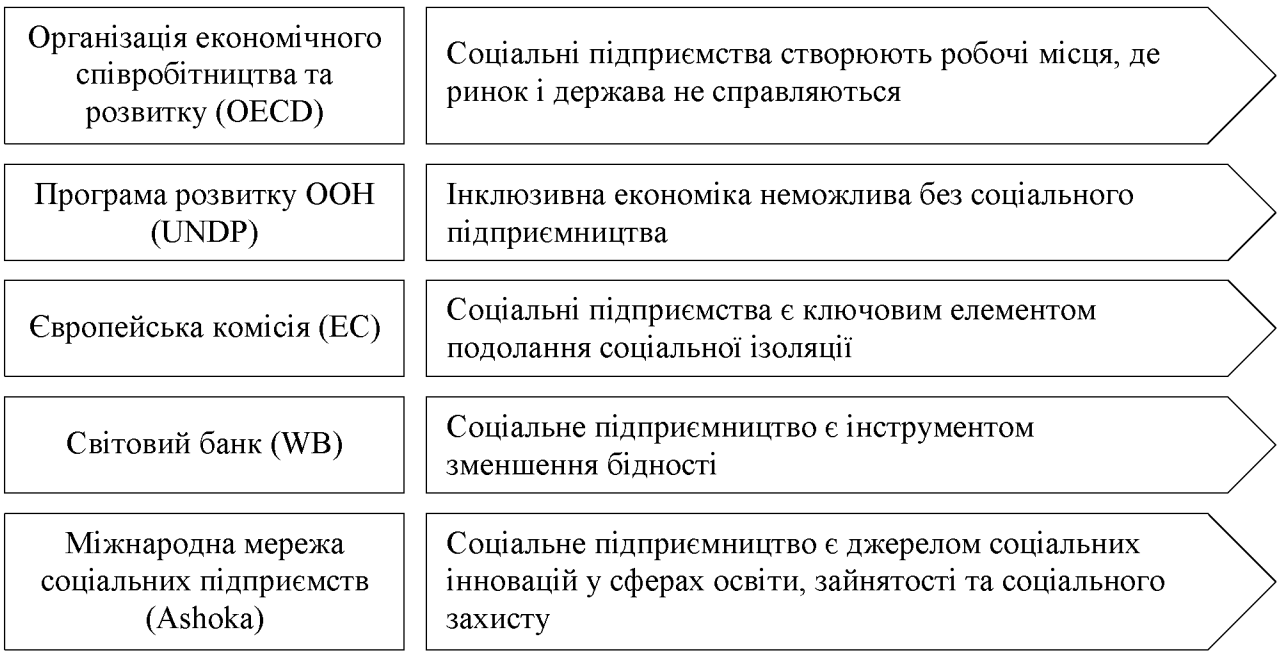

Рис. 1.4. Міжнародні організації про роль соціального підприємництва, 2000-2010 рр.

Джерело: побудовано автором за [48; 53-56].

Перше десятиріччя на початку 2000-х років – це період поширення ідеї соціального підприємництва в країнах, що розвиваються, остаточного утвердження принципу соціальної інклюзії, використання соціальних інновацій, зростання ролі держави в підтримці соціального підприємництва.

Стрімкий розвиток цифровізації менеджменту, публічного управління, надання послуг у період 2010-2020 рр. (особливо під час поширення пандемії COVID-1) суттєво вплинула на характер соціального підприємництва, зробивши його більш доступним, масштабованим і впливовим. Наслідки впливу цифровізації соціального підприємництва (використання онлайн-платформ, краудфандингу, соціальних мереж) наведено в табл. 1. 6.

Таблиця 1.6

Основні наслідки цифровізації соціального підприємництва

Наслідки	Соціальна сутність наслідків	Значення для теорії (авторський висновок)
1. Розширення доступу до ринків і стейкхолдерів	З'явилася можливість виходити за межі локальних спільнот, залучати клієнтів, донорів і партнерів на національному та міжнародному рівнях	Доцільність включення принципу гібридності соціального підприємництва, тобто поєднання ринкових, благодійних і державних ресурсів у єдину систему
2. Зменшення витрат на подолання бар'єрів входу	Онлайн-інструменти дозволяють починати та вести діяльність з меншими фінансовими ресурсами, що особливо важливо для реалізації соціальної місії	У гібридній системі соціального підприємництва безпосередньо соціальні підприємства мають бути ідентифіковані як гнучкі гібридні організації, які одночасно націлені на отримання економічного і соціального ефектів
3. Нові можливості для фінансування	Краудфандингові платформи, онлайн-гранти та цифрові платежі дали змогу залучати кошти напряму від зацікавлених людей, без посередників	Спільноти стають співтворцями соціальних впливів, посилюючи гібридний характер сучасних систем соціального підприємництва, зменшуючи рівень корупції і посилюючи довіру суспільства
4. Розширення арсеналу соціальних інновацій	Використання великих даних, онлайн-ресурсів для спільної роботи дозволяє знаходити нові, ефективніші способи вирішення соціальних викликів (безробіття, інклюзії, екології, охорони здоров'я)	Взаємодія між бізнесом, владою і громадянським суспільством стає доконаним фактом, що посилює адаптивність гібридної системи соціального підприємництва

Джерело: узагальнено автором на підставі використання методу аналізу та синтезу.

Водночас необхідно відмітити, що цифровізація обумовлює появу й нових викликів: цифрову нерівність, недостатній рівень цифрової грамотності, відсутність дієвих систем кібербезпеки, що посилюватиме інноваційність соціального підприємництва.

У цей же період розвиваються методики оцінювання наслідків діяльності соціальних підприємств, зокрема Social Return on Investment (SROI), Impact Measurement, що підвищило достовірність результатів дослідження соціального підприємництва та сприяло актуалізації державних програм підтримки соціальних підприємців. Розвиток соціального підприємництва змусив науковців і практиків розробляти або модифікувати методи оцінювання соціальних, економічних та екологічних наслідків, що виникали в результаті діяльності соціальних підприємств. Не лише в приватному секторі економіки, а й в публічній сфері дедалі більше відчувається потреба вимірювання наслідків діяльності, політик і програм, спрямованих на створення соціальних благ, та управління ними. Методики оцінювання також важливі для організацій громадянського суспільства, які співпрацюють з органами влади, що розподіляють бюджетні кошти у соціальній сфері; інвесторами, які прагнуть отримати підтвердження, що їхні інвестиції в соціальні проекти справді допоможуть змінити світ на краще; власниками великого бізнесу, які мають враховувати всі ризики та можливості, що виникають у результаті їхньої діяльності.

Соціальна віддача від інвестицій (SROI) – метод, який дозволяє здійснити вимірювання соціальних змін і спрямований на зменшення соціальної нерівності, шкідливого впливу на довкілля та підвищення особистого добробуту людей шляхом урахування соціальних, екологічних і економічних витрат та вигід, представляючи результати у грошовому вираженні [57]. Impact Measurement (вимірювання впливу) – це процес оцінювання користі, яку створює соціальний проект з урахуванням його цілей, завдань і досягнутих результатів. Проекти можуть забезпечувати економічний ефект, зокрема через створення робочих місць; бути спрямованими на

соціальні або екологічні цілі, наприклад скорочення часу щоденних поїздок чи зменшення рівня забруднення повітря; або ж поєднувати економічні, соціальні та екологічні аспекти впливу [58].

У 20-ті роки XXI століття глобальні кризи (пандемії, війни, економічні потрясіння, кліматичні зміни) суттєво актуалізували роль соціальних підприємств у підтримці вразливих груп населення з кількох причин:

– зростання соціальних потреб через безробіття, бідність та соціальну ізоляцію, особливо серед літніх людей, осіб з інвалідністю, ВПО, жінок з дітьми і молоді;

– обмеженість державних ресурсів, яка не дозволяє державним системам соціального захисту швидко реагувати на соціальні потреби населення;

– поєднання бізнесу та соціальної місії, завдяки чому створюються робочі місця для вразливих груп населення і водночас створюються надійні джерела фінансування соціальних послуг;

–довіра громадян, яка ґрунтується на здатності соціальних підприємств краще розуміти потреби спільнот на місцевому рівні;

– інноваційність рішень (онлайн-сервіси, мобільні команди, циркулярні моделі), що дозволяє швидше долати на кризи.

Останнє десятиліття відчутною стає потреба у підвищенні соціальної та екологічної відповідальності підприємців, яка попри декларування, усе ще залишається проблематичною. Та все ж соціальне підприємництво, поєднуючи економічну діяльність із відповідальністю перед суспільством і захистом довкілля, виступає практичним інструментом реалізації цілей сталого розвитку (ЦСР), що проявляється в такому:

– створенні робочих місць для вразливих груп, розвитку інклюзивної економіки (ЦСР 1 і 8 – подолання бідності; гідна праця та економічне зростання);

– наданні доступних соціальних, медичних та освітніх послуг (ЦСР 3 і 4 – міцне здоров’я; якісна освіта);

– інтеграції маргіналізованих груп у соціально-економічне життя (ЦСР 10 – зменшення нерівності);

– екологічних ініціативах, циркулярній економіці, зменшенні відходів та викидів (ЦСР 11, 12 і 13 – сталий розвиток міст; відповідальне споживання; боротьба зі зміною клімату).

Періодизація становлення концепції соціального підприємництва схематично зображена на рис 1.5. Схема відображає зусилля практиків та теоретиків-експертів щодо визначення сутності, особливостей та цілей соціального підприємництва в контексті глобального розвитку суспільства. Виходячи з цього окреслені характерні ознаки соціального підприємництва, такі як: соціальна спрямованість, стійкість, гібридність, інноваційність, масштабованість, впливовість.

Соціальна спрямованість відповідного типу підприємництва передбачає, що пріоритетом діяльності організації є розв'язання або пом'якшення гостроти соціальних проблем. Стійкість соціального підприємництва виражається в тому, що воно здатне забезпечувати власну фінансову та організаційну самодостатність у довгостроковій перспективі, не залежачи постійно від зовнішніх джерел фінансування, водночас зберігаючи соціальну місію та ефективність у розв'язанні суспільних проблем. Гібридний характер соціального підприємництва забезпечується одночасним отриманням економічного і соціального ефектів, а також включенням спільнот у процес творення соціальних впливів.

Інноваційний підхід передбачає застосування інноваційних технологій ведення бізнесу, управління або вимірювання впливів з використанням певної комбінації ресурсів, відмінної від попереднього використання. Масштабованість соціального підприємництва є необхідною умовою для забезпечення глобальних позитивних змін, оскільки знайдені окремим суб'єктом підприємницької діяльності способи розв'язання тієї чи іншої соціальної проблеми мають застосовуватися для розв'язання аналогічних проблем в інших умовах/

Рисунок 1.5. Еволюція концепції соціального підприємництва

Джерело: розробка автора.

Отже, розвиток концепції соціального підприємництва пройшов шлях від благодійності та кооперації до інноваційної, інституціоналізованої форми економічної діяльності. Сьогодні соціальне підприємництво є важливим

елементом сучасної соціально-економічної системи, здатним ефективно реагувати на глобальні виклики та сприяти сталому розвитку суспільства.

1.3. Становлення державної політики підтримки соціального підприємництва

З середини XX століття і до нашого часу роль держави в економічному житті стає не просто помітною, а повсюдною і всеохоплюючою. Регуляторні механізми держави використовуються для забезпечення макроекономічної стабільності, контролю за цінами, якістю продукції та способами виробництва, зайнятістю і заробітними платами, підтримки конкуренції і захисту внутрішнього ринку. Держава накладає на підприємців додаткові зобов'язання щодо безпечності виробництва, зменшення промислового забруднення та підтримки соціально значущих інститутів, які примушують їх збільшувати витрати і втрачати певну частку прибутку, тобто, значна частина соціальних функцій, які виконувалися державою, перекладаються на бізнес [18].

Суб'єкти бізнесу, які повністю підпорядкували власну діяльність на виконання соціальної місії, мали у першу чергу підкріпити свій особливий статус певним документом або отримати правове закріплення відповідного статусу. Такі наміри власників підприємств, які продовжували функціонувати в конкурентному середовищі, пояснювалися їх бажанням привернути увагу урядів до ролі цих підприємств як агентів соціальних змін з метою переформатування державної політики регулювання підприємництва. У багатьох випадках ідентифікація соціального бізнесу здійснювалася шляхом офіційного декларування соціальної місії у внутрішньо корпоративних нормативних документах, що свідчило про наміри підприємців привернути увагу суспільства як до відповідної діяльності, так і до проблем, що загрожували людству. Вивчення зарубіжних практик соціального підприємництва показує, що більшість підприємств формулювали свою соціальну місію у статутах (46%) або виступали із відкритою публічною декларацією про це (19%) [59]. Також достатнього розповсюдження набуло

декларування соціального змісту підприємницької діяльності у договірних документах (угодах про співпрацю, меморандумах, договорах тощо) – 17% [там само]. Формалізація ключової місії соціального підприємництва на тлі еволюції підходів держави до розв'язання соціально-економічних проблем, що не могло бути забезпечено виключно ринковим механізмом і чинною системою соціального забезпечення, поклали початок становленню державної політики підтримки соціального підприємництва.

Оскільки у період після ІІ світової війни виконання соціальної функції державою набуває все більшої ваги в сукупності функцій публічного управління, суб'єкти державної політики проявляють прихильність до діяльності усіх акторів сфери надання соціальних послуг, але без використання спеціальної політики. Зокрема, в 1970–1980-ті роки минулого століття, коли в країнах Західної Європи та Північної Америки зростання безробіття, соціальної ізоляції та бюджетних обмежень сприяло появі таких форм господарювання, як кооперативи, асоціації, благодійні фонди, держава надавала підтримку таким неприбутковим організаціям через субсидії та гранти. Правове визнання соціальних підприємств як специфічної форми підприємницької діяльності у цей період було відсутнє.

Інституціоналізація соціального підприємництва, яке поступово визнається окремим напрямом економічної та соціальної політики, починається в 1990-ті роки, коли в європейських країнах з'являється спеціальне законодавство, яким визнаються такі форми підприємницької діяльності, як соціальні кооперативи в Італії або підприємства соціальної мети в Бельгії [60]. Науковці та розробники державної політики цього періоду демонструють єдність поглядів на те, що підприємницька діяльність є необхідною умовою економічного зростання та розвитку, що відображається в зусиллях наднаціональних, національних, регіональних і місцевих органів влади щодо стимулювання підприємництва. Водночас стає зрозуміло, що соціальне підприємництво має багато типів і форм, тому не завжди є очевидним, яка саме державна політика має бути спрямована на підтримку

того чи іншого типу підприємницької діяльності. Та все ж саме в період 1990-2000-х років політика підтримки соціального підприємництва з боку держави набуває системного характеру, а до її інструментів включаються державні програми зайнятості вразливих груп населення, а також механізми державно-приватного партнерства.

У перше десятиліття XXI століття спостерігається розширення інструментів державної підтримки. Європейські держави розвивають інфраструктуру підтримки (інкубатори, акселератори), стимулюють соціальні інновації, запроваджують обов'язковість використання соціальних критеріїв при здійсненні публічних закупівель, а також підтримують розвиток методології вимірювання соціального впливу. Взаємодіючи між собою, соціальні підприємства, а також дотичні до їхньої діяльності волонтери, благодійники, публічні та релігійні організації, наукові установи, заклади освіти та інститути влади, складають мережу, яку все частіше називають «екосистема соціального підприємництва» [3; 61]. Екосистема соціального підприємництва забезпечує підтримку соціальних ініціатив, є динамічною до соціальних потреб суспільства, надає ресурси для їх розв'язання й створює баланс між прагненням до прибутку та моральними імперативами (табл.1.7).

На сучасному етапі (з 2010-х роки дотепер) соціальне підприємництво розглядається як інструмент досягнення цілей сталого розвитку, інклюзивного зростання та «зеленої» економіки. Державна політика дедалі більше інтегрується з інноваційною, регіональною та освітньою політикою, а також підтримує міжсекторальну взаємодію. Спроможності держави та розвинене громадянське суспільство взаємно підсилюють, і водночас обмежують один одного [62] і така ситуація характерна для багатьох західних країн. Перехід від фрагментарної підтримки до формування повноцінних екосистем соціального підприємництва, інституційного визнання, партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством є ключовою умовою посилення його соціального впливу. Проте подібні відносини між державою і суспільством не можна сприймати як належне.

Таблиця 1.7

Основні складові екосистеми соціального підприємництва

Складові елементи	Характеристика складових елементів	Суспільний вплив
Соціальні підприємства	Підприємства різних організаційно-правових форм, які інвестують прибуток в соціальні проекти	Розв'язання соціальних проблем на основі реалізації бізнес-проектів
Бізнес-інкубатори	Суб'єкти господарювання, які надають на певних умовах і на певний час ресурси підприємствам, що розпочинають свою діяльність	Підтримка стартапів і допомога підприємцям-початківцям, що сприяє економічній стабілізації
Бізнес-асоціації	Неприбуткові добровільні об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, яке задовольняє інтереси своїх членів	Взаємодопомога, інформаційна підтримка, сприяння суспільній згуртованості
Донори	Суб'єкти, що надають фінансову допомогу (благодійні організації, фінансові установи, грантодавці тощо)	Забезпечення фінансування соціальних проектів в освіті, охороні здоров'я, екології, демократії, гендерної рівності тощо
Венчурні фонди	Інвестиційні ризиковані фонди, зорієнтовані на роботу з інноваційними підприємствами	Сприяння інноваційному розвитку суспільства
Інститути державної влади	Законодавчі та виконавчі органи державної влади, які забезпечують підтримку соціальному підприємництву	Розвиток інфраструктури, регулювання та фінансування в рамках концепції сталого розвитку
Органи місцевого самоврядування	Місцеві ради, що створюють умови для розвитку соціального підприємництва в територіальних громадах	Забезпечення місцевого розвитку, орієнтованого на громаду
Заклади освіти та науки	Організації, що надають освітні послуги та пропонують наукові розробки	Просвітництво, поширення знань, студентське волонтерство
Медіа	Будь-які засоби передачі, зберігання та відтворення інформації, які використовуються для її розповсюдження	Зміна суспільної свідомості, вплив на суспільну свідомість, поширення соціальної інклюзії
Партнерство	Колаборація між різними акторами	Підтримка уразливих груп населення, охорона довкілля та інші соціальні ініціативи

Джерело: систематизовано автором за [61; 63; 64].

Тому державна політика підтримки соціального підприємництва продовжуватиме розвиватися від фрагментарної та допоміжної підтримки до створення комплексної політики, що поєднує економічну ефективність із

суспільною цінністю. Загальні тренди зміни характеру та інструментарію політики державної підтримки соціального підприємництва наведено в табл. 1.8.

Отже, узагальнююча логіка становлення державної політики підтримки соціального підприємництва є такою: від сприяння благодійності → до інституційного визнання → державно-приватного партнерства → інтеграції в політику сталого розвитку та міжсекторальної координації для забезпечення національної стійкості.

Майже всі дослідження економістів, соціологів та представників інших наук, дотичних до питань налагодження суспільного життя, доходять до висновку, що відсутність соціальної справедливості, соціальної єдності (яка веде до суспільної ізоляції), посилення соціальних девіацій тощо є наслідком соціальної нерівності. К. Дімінг [88] та інші дослідники [33; 35; 38; 86] вважають, що найважливішим чинником виникнення соціальних проблем, на розв'язання яких спрямовані зусилля соціальних підприємців, є місце людей в соціальній структурі (клас, стать, раса, які відіграють ключову роль). Саме він обумовлює виникнення соціальної дистанції між соціальними спільнотами та соціальну стратифікацію.

Цей висновок є надзвичайно важливим для обґрунтування доцільності застосування державної підтримки соціального підприємництва, оскільки головною проблемою, з якою стикається суспільство, є не просто ліквідація бідності, а скорочення нерівності, що не може бути вирішено лише зусиллями соціального підприємництва.

Отже, все очевиднішою стає необхідність поєднання зусиль благодійників, соціальних підприємців, громадських організацій, різноманітних волонтерських рухів, суб'єктів соціально відповідального бізнесу та інститутів держави у створенні екосистеми соціального підприємництва, оскільки несистемні заходи не забезпечують очікуваної результативності, не зменшують соціальну напругу в суспільстві та не сприяють його стабілізації.

Таблиця 1.8

Ретроспекція зміни державної політики підтримки соціального підприємництва, 1980-2025 рр.

Етапи	Характеристика політики	Інструменти політики
I. *Доконцептуальний* (60-ті – 80-ті роки XX ст.)	Держава не виокремлює соціальне підприємництво, яке існує у формі благодійності, кооперативів, громадських організацій, як об'єкт політики, а його підтримка має фрагментарний, непрямий характер	– Благодійне законодавство окремих країн [65; 66]; – підтримка кооперативного руху [67]; – початок дебатів щодо необхідності прийняття Статуту європейської публічної компанії [68]
II. *Становлення концепції соціального підприємництва* (80-ті – 90-ті роки XX ст.)	Держава визнає роль підприємництва у розв'язанні соціальних проблем, підтримує ідею поєднання соціальної місії та економічної діяльності, визнає особливий статус соціальних підприємств	– Субсидії некомерційним організаціям [69; 70]; – державні замовлення на соціальні послуги [71]; – пільгове оподаткування окремих організацій [72]
III. *Інституціоналізації соціального підприємництва* (1990-ті – 2000-ні роки XX ст.)	Відбувається перехід від патерналістської моделі державної політики до партнерської, а соціальне підприємництво визнається окремим об'єктом політики держави. З'являються правові дефініції (соціальні підприємства, соціальні кооперативи)	– Ухвалення спеціальних законів (Італія, Франція, Велика Британія) [73]; – створення програм підтримки зайнятості вразливих гру [74; 75]; – підтримка розвитку соціальних інновацій [76; 77]
IV. *Масштабування* (2000-й – 2015-й роки)	Спостерігається інтеграція соціального підприємництва в державні стратегії розвитку і подальший розвиток фінансових інструментів підтримки, а також поширюється вимірювання соціального впливу (SROI, impact measurement)	– Державно-приватне партнерство [78]; – соціальні інвестиції [79]; – пільгове кредитування [80; 81]; – соціальні облігації [82; 83]
V. *Інтеграція в політику сталого розвитку* (з 2015 р. і до теперішнього часу).	Держава сприяє розвитку соціальної екосистеми на основі тісного зв'язку із Цілями сталого розвитку ООН. Соціальні підприємства, які забезпечують швидке реагування на кризи (пандемія COVID-19, війна), розглядаються як чинники національної стійкості.	–Координація між секторами [84]; – підтримка інновацій [85; 86]; – спрощені регуляторні режими [87].

Джерело: авторська періодизація.

Наприклад, впровадження в багатьох країнах соціальної політики із гарантованими соціальними стандартами, як-то: мінімальний розмір заробітної плати, прожитковий мінімум, медичне страхування, тривалість

робочого дня тощо не дозволяли скористатися її можливостями тим, хто перебував поза ринком праці [71]. Приватна благодійність або фрагментарні соціальні послуги держави, які найчастіше стосувалися корінних народів, одиноких матерів, людей похилого віку та людей з інвалідністю, мали надто мізерний вплив на зменшення бідності [88].

Наміри щодо узгодження дій різних суб'єктів підприємницької діяльності із соціальною місією, урядів, неурядових міжнародних організацій спостерігалися ще з кінця 70-х років, коли в року, коли в 1968 році Організація Об'єднаних Націй (ООН) звернулася до Економічно-Соціальної Ради ООН (ЕКОСОР) з проханням розглянути роль кооперативів в економічному та соціальному розвитку [89]. Серія зустрічей, проведених з 1968 по 1971 рік, зміцнила співпрацю між Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), Міжнародним кооперативним альянсом (ICA), Міжнародною організацією праці (МОП), Міжнародною федерацією сільськогосподарських виробників (IFAP) та Міжнародною федерацією працівників плантацій, сільського господарства та суміжних галузей (IFPAAW), що призвело до створення Спільного комітету зі сприяння розвитку сільськогосподарських кооперативів у березні 1971 року, який пізніше був перейменований на Комітет зі сприяння та розвитку кооперативів (COPAC) [там само].

Подібні взаємодії між різними акторами соціального підприємництва дозволяють зрозуміти різницю у потребах і мотивах різних підприємницьких структур щодо отримання фінансової, правової та організаційної підтримки з боку держави. Не зважаючи на те, що потреби традиційного бізнесу схожа на потреби соціальних підприємств, підтримка останніх зазвичай має бути розроблена відповідно до їхньої спрямованості на соціальний вплив. Фундаментальна відмінність соціальних підприємств від традиційного бізнесу, яка полягає в реінвестуванні грошових надлишків або прибутків в соціальні цілі, означає, що підтримка соціального бізнесу повинна враховувати пріоритет соціальному впливу. У багатьох країнах, де соціальна економіка добре розвинена, – таких як Франція,

Італія та Іспанія, – органи державної влади визнають, що суб'єкти соціальної економіки також потребують програм навчання, інкубації та спільного фінансування, які відповідають їхнім соціальним місіям. Отже, потреби різних суб'єктів підприємництва в державній підтримці та мета такої підтримки різняться (табл. 1. 9).

Таблиця 1.9

Потреби традиційних та соціальних підприємств у державній підтримці

Тип підтримки	Мета підтримки	
	традиційні підприємства	соціальні підприємства
Доступ до фінансування	Забезпечення доступу до кредитів комерційних банків, інвесторів та загальних програм фінансування МСП	Надання грантів або коштів цільових фондів через обмежену норму прибутку; довгострокові інвестиції (Patient Capital), фінансування етичних ініціатив
Послуги з розвитку бізнесу	Створення доступності до експорту через інкубатори, торговельні палати, агентства з просування тощо	Наставництво з питань соціальних інновацій та підтримка вимірювання соціальних результатів і партисипативного управління через спеціалізовані інкубатори
Правова та регуляторна база	Чітке визначення підтримки стандартних форм компаній комерційного права (наприклад, корпорації, МСП)	Чіткі рекомендації щодо вибору організаційно-правової форми, яка найкраще відповідає місії організації в рамках правової бази країни
Доступ до ринку та державні закупівлі	Встановлення загальних ринкових параметрів та вимог до конкуренції та у сфері державних закупівель	Підтримка доступу до ринків за допомогою соціальних положень або маркування, що оцінюють соціальний вплив і загальні вимоги щодо якості та зв'язків з місцевими ринками
Розвиток навичок	Керівництво щодо стандартних навчальних програм для залучення та підвищення кваліфікації персоналу для забезпечення конкурентоспроможних заробітних плат	Впровадження індивідуального навчання в таких сферах, як цифрові навички, лідерство та управління соціальним впливом для персоналу або волонтерів, зокрема з малозабезпечених груп населення
Інновації та технології	Стимулювання досліджень та розробок, гранти на цифровізацію та інноваційні центри	Стимулювання досліджень та розробок, гранти на цифровізацію, лабораторії соціальних інновацій та державне/благодійне фінансування, що має в пріоритеті суспільні цінності
Партнерства та масштабування	Спільне фінансування, концесійні проекти, послуги з просування експорту, формування акціонерного капіталу	Формування місцевого партнерства та мережі благодійників. Масштабування діяльності, яке спирається на співпрацю, консорціуми та міжрегіональне й міжнародне розширення

Джерело: узагальнено автором за [84; 85; 86; 90;91].

На сьогодні не існує універсальної моделі державної політики підтримки соціального підприємництва через значні відмінності в його започаткуванні, а також у правовому забезпеченні, доступі до фінансових ресурсів, ринків і інновацій. В останні роки політика підтримки в багатьох країнах поповнюється такими фінансовими інструментами, як інвестиції у громади з боку трастів і фондів, інвестиції в етичні проекти, довгострокові інвестиції та краудфандинг. Окремо слід виділити соціальні облігації впливу (Social Impact Bonds, SIB), які нещодавно з'явилися як інноваційний інструмент фінансування. У рамках SIB соціальні підприємці, інвестори та політики створюють партнерство, а дохід інвесторам виплачується лише за умови досягнення соціальних цілей, що водночас забезпечують економію для держави. У низці країн запроваджено спеціальний правовий статус для соціального підприємництва, який визнає поєднання соціальних та економічних цілей, наприклад, у США. Деякі країни також застосовують податкові стимули, наприклад, зниження ПДВ, зокрема у Бельгії, а також передбачено податкові пільги.

Для ефективної державної політики необхідно враховувати як конкретні умови, так і специфіку різних типів підприємництва. У подальших дослідженнях має бути глибше проаналізовано як конкретні інститути впливають на елементи екосистем для соціального підприємництва. Такі дослідження повинні поєднувати глобальні знання з локальним розумінням політичних процесів і сприйняття їх підприємцями. Це вимагає тісної взаємодії науковців, політиків і підприємців задля формування досліджень, що сприяють інноваційному, сталому та інклюзивному зростанню.

Висновки до розділу 1

Проведений науковий пошук щодо поглиблення теоретичних основ державної політики підтримки соціального підприємництва дозволив виконати поставлені завдання й узагальнити отримані результати у вигляді таких висновків:

1. Підтверджено, що виникнення соціального підприємництва стало відповіддю на ринкові та інституційні провали, що не дозволяло повною мірою задовольнити соціальні потреби суспільства, особливо в умовах скорочення державного фінансування соціальних програм. Подальші глобальні суспільні трансформації, як то: зростання добробуту, демократизація, розвиток комунікаційних технологій, розширення доступу до освіти та усунення соціальних бар'єрів для жінок і маргіналізованих груп, які позитивно вплинули на підприємницьку поведінку, обумовили формування різних наукових підходів до визначення соціального підприємництва. Аналіз літературних джерел дозволив виділити основні критерії (прибутковість, цілепокладання, інноваційцність), за якими сформувалися три підходи до визначення сутності соціального підприємництва: а) як неприбуткової підприємницької діяльності; б) як соціально орієнтованого бізнесу; в) як соціального новаторства. Їхнє співіснування свідчить про складність і багатовимірність такого явища як соціальне підприємництво.

2. Теоретичне осмислення соціального підприємництва через окреслення його основних сутнісних характеристик, особливостей, відмінностей, порівняння дефініцій, дало підстави для уточнення принципів соціального підприємництва як невід'ємної складової загального процесу розвитку наукової теорії. Підкреслено, що з точки зору функціоналізму, соціальні підприємства є результатом взаємозалежності та співпраці між різними частинами суспільства й існують вони для виконання функцій, необхідних у контексті забезпечення стабільності суспільства. Виходячи з цієї світоглядної позиції та спираючись на результати досліджень багатьох науковців, сформульовано основні принципи соціального підприємництва: соціальна місія як пріоритет; інноваційність і креативність; підприємницьке лідерство і відповідальність за результат; спроможність до масштабування; вимірюваність соціального впливу.

3. Використання методу контекстуального аналізу в дослідженні дефініцій соціального підприємництва дозволило врахувати не лише його

ключові ознаки, а й історичні, економічні, політичні, культурні та інші особливості людських спільнот (контексти). В дослідженнях періоду становлення соціального підприємництва здебільшого йдеться про використання бізнес-практик для досягнення соціальної місії, проте практично не порушуються питання щодо діяльність некомерційних організаційних структур, наприклад, благодійних або волонтерських організацій. В останні десятиліття терміном «соціальне підприємство» описують і діяльність некомерційних організацій, тож визначення соціального підприємства зазнає певної еволюції й нині стосується діяльності як комерційних, так і некомерційних структур, які спрямовують отриманий прибуток на соціальні потреби. Виходячи з цього уточнена дефініція поняття «соціальне підприємництво»: «ініціативна, систематична діяльність на інноваційній основі, що передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, який використовується для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів». Це дозволяє наполягати на доцільності розширення ключових аспектів соціального підприємництва за рахунок додавання інноваційного та політичного аспектів.

4. Виявлено, що в процесі еволюції соціально-економічних систем в різних країнах, з середини XX століття значна частина соціальних функцій, які виконувалися державою, перекладаються на бізнес, що обумовлює виникнення низки понять, таких, як «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ), «соціальна відповідальність підприємства» (СВП), «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ), «соціальне підприємництво» (СП). Зважаючи на те, що перші три поняття є ідентифікаторами ідентичних процесів (зростання відповідальності суб'єктів господарської діяльності за вплив їх дій на суспільство та довкілля), встановлено, що принциповою відмінністю соціального підприємництва від класичної бізнес-діяльності (спрямованість на максимізацію прибутку власників бізнесу) є вкладання прибутку в соціальні проекти. Однак в сучасних дослідженнях наголошується

не лише на пріоритеті створення соціальної цінності над максимізацією прибутку, але й на тому, що соціальне підприємництво функціонує на межі державного, приватного та некомерційного секторів, поєднуючи економічні, соціальні, управлінські, інноваційні та політичні аспекти. Така гібридність забезпечує фінансову стійкість і водночас орієнтацію на довгострокові суспільні зміни.

5. З'ясовано, що на черговому етапі розвитку концепції соціального підприємництва, пов'язаного з початком його інституалізації (1990-ті роки), формуються дві моделі соціального підприємництва – американська і європейська. У цей час значний внесок в розроблення концептуальних положень соціального підприємництва було зроблено саме представниками бізнес-шкіл США та Європи, зусиллями яких термін «соціальне підприємництво» входить у науковий обіг. Окреслено основні відмінності цих моделей: американська модель традиційно віддає перевагу інноваціям та підприємницькій ініціативі, передбачаючи, що соціальна місія реалізується через логіку бізнес процесів. Для європейської моделі більш характерним є зосередження уваги на колективних формах діяльності (соціальні кооперативи, благодійні організації), демократичному управлінні та партнерстві з державою.

6. Здійснено періодизацію становлення концепції соціального підприємництва на основі виявлення таких ключових змін, як благодійність і кооперація, соціальна відповідальність бізнесу, масштабування, інноваційність, оцінювання, інституціоналізація і державна підтримка: початок XX ст. – благодійність без термінологічного визначення; 80-ті роки XX ст. – соціальні ініціативи і термінологічне визначення; 90-ті роки XX ст. – формування відмінних моделей соціального підприємництва та розвиток теорії; 2000-2010 роки – інституалізація соціального підприємництва та соціальне новаторство; 2010-2020 роки – формування методики оцінювання наслідків соціального підприємництва; з 2020 року дотепер – масштабування практики соціального підприємництва та включення в політику сталого

розвитку. Це дає змогу розглядати соціальне підприємництво як гібридну діяльність приватного, некомерційного і державного секторів для створення соціальних цінностей і засвідчує перехід від разових соціальних ініціатив до системних рішень, здатних масштабуватися та забезпечувати сталий соціальний вплив.

7. Спираючись на результати досліджень зарубіжних і вітчизняних учених, зроблено висновок, що державна політика регулювання соціального підприємництва протягом XX ст. розвивалася від фрагментарної та допоміжної підтримки до створення комплексної політики, що поєднує економічну ефективність із суспільною цінністю. Обґрунтовано доцільності застосування державної підтримки соціального підприємництва на підставі того, що головною проблемою, з якою стикається суспільство, є не просто ліквідація бідності, а скорочення нерівності, що не може бути вирішено лише способами соціального підприємництва. Окреслено загальні тренди зміни характеру та інструментарію політики державної підтримки соціального підприємництва: від сприяння благодійності → до інституційного визнання → державно-приватного партнерства → інтеграції в політику сталого розвитку та міжсекторальної координації для забезпечення національної стійкості.

8. Підкреслено, що, не зважаючи на схожість потреб традиційного бізнесу і соціальних підприємств, підтримка останніх зазвичай має бути розроблена відповідно до їхньої спрямованості на соціальний вплив. У багатьох країнах з розвиненою соціальною економікою, де органи державної влади визнають, що суб'єкти соціальної економіки також потребують програм навчання, інкубації та спільного фінансування, які відповідають їхнім соціальним місіям, спостерігається інституційне визнання соціального підприємництва, закладаються основи партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством, тобто відбувається формування повноцінних екосистем соціального підприємництва, що стає ключовою умовою посилення його соціального впливу.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЇЇ МЕХАНІЗМІВ

2.1. Розвиток соціального підприємництва в Україні та його нормативно-правове забезпечення

В Україні на сьогоднішній день спостерігається дискретний процес створення соціальних підприємств, інформація про діяльність яких є обмеженою, несистематизованою і розпорошеною. Оскільки в законодавстві України не закріплене поняття «соціальне підприємство» та не створена нормативно-правова основа для їхнього функціонування [18], на практиці виникає правова невизначеність щодо діяльності підприємств різних організаційно-правових форм, які однаково діють як соціальні підприємства, але політика держави по відношенню до них є неоднаковою. Так, наприклад, соціальні підприємства, що діють як товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), мають податкові пільги, якщо працевлаштовують людей з інвалідністю, а фізичні особи-підприємці таких пільг не мають [там само]. Нажаль, унаслідок правової невизначеності, отримати достовірні статистичні дані щодо кількості соціальних підприємств та їх діяльності в Україні досить складно. Перший каталог соціальних підприємств України був виданий в рамках проєкту «Соціальні підприємства в Україні», який виконувався громадською організацією «Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ-XXI», за фінансової підтримки Western NIS Enterprise Fund у 2017 році [92]. Створення каталогу ґрунтувалося на добровільному визначенні відповідного статусу підприємцями, незалежно від організаційно-правової форми підприємства, яке встановлювалося шляхом проведення опитування за допомогою google forms. До Каталогу були

включені соціальні підприємства, які відповідали основним критеріям відбору [там само]:

– сприяли працевлаштуванню вразливих груп населення (ветеранів АТО, ВПО, людей з інвалідністю, мешканців сільської місцевості тощо);

– частину чи весь прибуток від діяльності спрямовували на підтримання статутної діяльності громадської організації, благодійної організації чи благодійного фонду;

– частину чи весь прибуток виділяли на фінансування окремих видів послуг для соціально вразливих груп населення або/і підтримки соціальних, культурних чи спортивних заходів, проєктів.

З розгортанням повномасштабної війни з Росією кількість соціальних підприємств почала стрімко зростати за рахунок волонтерської та ветеранської діяльності, залучення людей з інвалідністю, жіночих ініціатив. За даними дослідження «Соціальне підприємництво в Україні», на початок 2020 р. в Україні здійснювали господарську діяльність близько 1000 підприємств, статус яких можна визначити як «соціальні підприємства» [64, с. 8]. Поширення соціального підприємництва в період з 2020 до 2025 років значною мірою обумовлено появою таких категорій осіб, як внутрішньо переміщені особи (ВПО), ветерани Збройних Сил України (ЗСУ), особи з інвалідністю унаслідок війни, власники релокованих підприємств, які потребували соціальної підтримки а також зростанням воєнної небезпеки, руйнуванням соціальної інфраструктури, безробіттям, економічною стагнацією, зростанням інфляції тощо.

Проведена верифікація діяльності перших 50-ти підприємств, включених до Каталогу, показала, що в 2025 р. 15 з них припинили роботу або не оновили інформацію про роботу; 5 – перебувають на окупованій території і їх доля не відома; 30 – продовжують діяти як соціальні. Тобто, 60% соціальних підприємств, попри воєнні та економічні труднощі та недостатність державної підтримки, продовжують виконувати свої соціальні функції (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Фрагмент аналізу діяльності соціальних підприємств України, включених до Каталогу 2016-2027 рр.

Підприємства	Рік створення	Організаційна форма діяльності	Діяльність
1. SHEREKH: Global Ukrainian Hub Харків	2016	ГО	Діяльність відсутня
2. Авторські іграшки ручної роботи Наталії Держипільської Горлівка	2016	ФОП	В окупації
3. Адвокатське бюро «Сергєєв та Партнери» Київ	2012	ПП	Статус юридичної особи в стані припинення
4. Альтернативний засіб жіночої гігієни «MeLuna» Чернігів	2010	ФОП	Сайт не активний. Дані про діяльність відсутні
5. Ательє-студія «Pannamoda»	2016	ПП	Працює
6. Білоцерківське виробниче підприємство «Весна» Українського товариства глухих Біла Церква	1935	ГО	Працює
7. Благодійна крамниця «Булавка» Черкаси	2017	ФОП	Дані про діяльність відсутні
8. Благодійна крамниця «Шафа добра» Харків	2014	ФОП	Працює
9. Благодійна крамничка «Емаус-Оселя» Львів	2002	ГО	Працює
10. Благодійна лавка цікавих речей «Доброслон» Київ	2014	ГО	Веб сайт не актуальний
11. Благодійний магазин «Даруй Добро» Запоріжжя	2015	ФОП	Працює
12. Благодійний магазин «Ласка» Київ	2013	ПП	Працює
13. Благодійний фонд «Терра Деї» (Terra Dei) Берегово	2003	БО	Працює
14. Відкрита багетна майстерня «Фабрика Позитивних Емоцій» Чернігів	2006	ФОП	Дані відсутні
15. Газета «Світло маяка» Маріуполь	2005	ГО	Дані відсутні
16. Громадська організація «Житомирська Асоціація науковців та бізнес-консультантів» Житомир	2005	ГО	Працює
17. Громадська організація «Майстерня мрії» Львів	2016	ГО	Працює
18. Громадська організація «Об'єднання переселенців України в м. Кам'янець-Подільський» Камянець-Подільский	2015	ГО	Працює

Джерело: верифіковано автором на основі аналізу офіційних сайтів підприємств

Як можна помітити з наведеного фрагменту, велика кількість соціальних підприємств була утворена після 2014 р., тобто після початку антитерористичної операції (АТО), що є логічною реакцією громадянського суспільства на зростання соціальних проблем, викликаних війною. Організаційно-правова форма цих підприємств є різноманітною, до складу 50-ти проаналізованих підприємств входить: 14 громадських організацій (ГО), 16 фізичних осіб-підприємців (ФОП), 6 приватних підприємств (ПП), 1 благодійна організація (БО), 1 організація самоорганізації населення (ОСН), 7 громадських об'єднань, 4 товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ), 1 комунальне підприємство. Уся ця різноманітність соціальних підприємств ще лише має бути інтегрована в екосистеми, які теж будуть мати відмінності, залежно від характеру та цілей діяльності.

Певне уявлення щодо кількості підприємств в Україні, які декларують виконання соціальної місії, можна також отримати з інших каталогів (табл. 2.2). Незмінним з 2017 р. залишається принцип формування цих каталогів – добровільність реєстрації підприємців, діяльність яких відповідає встановленим критеріям, таким як: підтримка вразливих груп, інклюзія, освіта, екологічні рішення, відновлювальна енергія, переробка відходів, інноваційні продукти для громад, участь в освітніх програмах (наприклад, Товариства з обмеженою відповідальністю «Сінерджі Девелопмент Консалтинг») тощо. Одним із найновіших, запущених у 2025 р., є каталог імпакт-підприємств (тобто, підприємств з чітко вираженим соціальним впливом), у якому проте представлено всього лише близько 30 українських компаній, націлених на інвестування ві соціально-екологічні проєкти [93].

Співзасновник та керівник ГО «Школа усвідомленого підприємництва», співзасновник та член правління БО «Український соціальний венчурний фонд» А. Корнецький, публічно відповідаючи на питання про кількість соціальних підприємств і сфери їх діяльності, також підтверджує авторські висновки: «Існує каталог соціальних підприємств України 2016-2017, який налічує 150 підприємств. Найбільш актуальним джерелом пошуку соціальних

підприємств є інтерактивний каталог на сайті: https://socialbusiness.in.ua/enterprises/, який налічує 35 соціальних підприємств і продовжує наповнюватись» [94].

Таблиця 2.2

Перелік каталогів соціальних підприємств в Україні, 2017-2025 рр.

Каталог	Кількість підприємств	Спрямованість	Посилання
1. Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 р.р.	150	Працевлаштування вразливих груп населення; окремі види послуг для соціально вразливих груп населення	https://drive.google.com/file/d/151lNaCLownZVph-lAgcZpk3Esp79sicw/view
2. Каталог соціальних підприємств 2024	54	Виражений соціальний імпакт	https://drive.google.com/file/d/1s0a7KlIil2N4OM0ozVrygeOSlWsKUrs5/view
3. Каталог підприємств студентського бізнесу	89	Виготовлення екопродукції, переробка відходів, послуги для дітей	https://studbiz.in.ua/katalog-shkilnyh-pidpryemstv
4. Соціальний бізнес в Україні	56	Соціальні послуги, соціальні проекти, співпраця в соціальній сфері	https://socialbusiness.in.ua/enterprises/?
5. Каталог імпакт-підприємств	30	Підтримка вразливих груп, інклюзія, освіта; екологічні рішення, відновлювальна енергія, переробка відходів; інноваційні продукти для громад	https://www.business.diia.gov.ua/news/kataloh-impakt-pidpryiemstv-znaidit-investytsii-chy-biznesy
6. Реєстр підприємств Полтавської області з надання соціальної допомоги	25	Надання соціальної допомоги, діяльність у сфері охорони здоров'я, ветеринарна діяльність	https://business-guide.com.ua/enterprises?q=%EF%EE%EB%F2%E0%E2%F1%FC%EA%E0+%EE%E1%EB+%EF%B3%E4%EF%F0%E8%BA%EC%F1%F2%E2%E0&o=454&v=1340

Джерело: систематизовано автором.

Отже, оцінка окремими ученими загальної кількості соціальних підприємств на рівні 1000 одиниць [95; 96] без врахування їх бізнес складової, прибутковості, організаційно-правової форми, форми власності, включення до

відповідних реєстрів хоча б і на добровільній основі, соціального імпакту не може вважатися достовірною інформацією.

Аналізуючи взаємодії, які формуються в межах екосистеми соціального підприємництва, можна зазначити, що значна частина соціальних підприємств, функціонуючи переважно у формі фізичних осіб-підприємців (ФОП), здійснюють господарську діяльність у тісній співпраці з громадськими, благодійними та ветеранськими організаціями. Така взаємодія є свідченням достатньо високого потенціалу розвитку громадянського суспільства, попри складнощі з його демократизацією та становленням правової держави. З початком російської воєнної агресії спостерігається поступове посилення співпраці соціальних підприємств з органами місцевого самоврядування, зокрема у сфері працевлаштування ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб, однак держава, виступаючи ключовим елементом екосистеми соціального підприємництва, на даному етапі не демонструє зацікавленості у розробленні нормативно-правової бази для підтримки діяльності таких підприємств. Через відсутність унормованого статусу соціальних підприємств, середовище соціального підприємництва залишається нестабільним і суттєво залежним від інститутів громадянського суспільства, діяльність яких значною мірою ґрунтується на грантовому фінансуванні [64, с. 29].

На сьогодні соціальні підприємства діють в межах загального законодавства про підприємництво, а окремі законодавчі норми, які за своєю спрямованістю мають ознаки підтримки соціального підприємництва, розпорошені по різних законах. Це стосується, наприклад підприємницької діяльності осіб з інвалідністю [97;100], працевлаштування ВПО [98], діяльності ГО, яка включає підприємницький компонент [99]. Як зазначають аналітики експертної групи у галузі права, економіки та соціально-політичних наук проекту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні»: «Відсутність нормативного регламентування соціального підприємництва, звичайно, створює правову

прогалину, обмежує можливості соціального бізнесу (у першу чергу, інвестиційні), створює колізії, розбіжності у тлумаченні цього явища, що викликає ризики спекуляції та сумлінної конкуренції» [64, с. 30]. Як нам видається, тут не йдеться про обов'язковість створення спеціального закону (хоча відповідні законопроекти вносилися на розгляд парламенту), а швидше експертами обґрунтовується обов'язковість чіткого визначення статусу соціального підприємства шляхом виділення таких підприємств в окрему групу. Також має бути нормативно встановлена імперативність спрямованості діяльності соціальних підприємств на розв'язання суспільних проблем і захист довкілля, створення позитивних змін та імпакта, і введені обмеження на розподіл прибутку.

Становлення нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва відбивало окремі аспекти його розвитку, який доцільно розбити на п'ять етапів за критерієм рівня значущості соціального підприємництва в житті суспільства (табл. 2.3).

Одним із перших законодавчих актів, через які реалізувалася соціальна політика держави, був закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», спрямований на підтримку найбільш соціально уразливих верств населення. Конституція України, прийнята в 1996 р. закріплювала основоположні права та свободи громадян, зокрема соціальну спрямованість держави, право на працю, соціальний захист, підприємницьку діяльність, що створювало правове підґрунтя не лише для розвитку підприємництва, а й для соціальних ініціатив, благодійності, спонсорства, соціальної підтримки, що вкладалося в логіку соціальної держави.

З початку 2000-х років спостерігається тенденція до врегулювання основних аспектів економічної діяльності приватновласницьких суб'єктів господарювання, що завершилося прийняттям у 2003 році Господарського кодексу України, яким визначалися загальні засади господарської діяльності, у межах яких могли діяти й соціальні підприємства (скасований у 2025р.). Одночасно приймається Цивільний кодекс України, який визначав правові

форми юридичних осіб, договірні відносини, статуси неприбуткових і підприємницьких організацій.

Таблиця 2.3

Етапи розвитку соціального підприємництва та становлення нормативно-правової бази [100-112]

Етапи	Стан розвитку	Громадські інститути та ініціативи	Нормативно-правове забезпечення
I. 1991-2000 рр.	Соціально орієнтовані підприємницькі ініціативи не розглядалися як окремий напрям економічної політики, а поняття «соціальне підприємництво» фактично не використовувалося ні в законодавстві, ні в науковому дискурсі	–	Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [100]; Конституція України [101]
II. 2000-2010 рр.	Становлення та поступове інституційне оформлення без офіційного правового визнання. Перехід від поодиноких ініціатив до більш системної практики поєднання соціальної місії з підприємницькою діяльністю. Сприяння міжнародних донорів у залученні програм технічної допомоги, навчанні та фінансовій підтримці ініціатив із соціальною складовою	Проєкт USAID «Мережа громадської дії в Україні» (USAN) (2004 р.); МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» (2002 р.); Всеукраїнська громадська організація «Асоціація соціальних підприємців України» (2006 р.)	Господарський кодекс України [102]; Цивільний кодекс України [103]; Податковий кодекс України [104]
III. 2010-2016 рр.	Отримує імпульс до розвитку, залишаючись у правовому полі загального підприємництва. Відсутність спеціального законодавчого регулювання стримує масштабування діяльності та його інституалізацію	Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні» (2010 р.)	Закони України: «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [105]. «Про громадські об'єднання» [106]; «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [107]; «Про зайнятість населення» [108]; «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [109]
IV. 2016-2022 рр.	Стають важливим інструментом розв'язання проблем працевлаштування, соціальної адаптації та підтримки вразливих груп населення. Значно зросла роль ветеранських і волонтерських ініціатив.	Ukrainian Social Investment Laboratory (SILab Ukraine) (2017 р.); Українська соціальна академія (2016 р.)	Закон України «Про соціальні послуги» [110]; Проєкт Закону України «Про соціальні підприємства [44]; Закон України «Про волонтерську діяльність» [111]
V. З 2022 р. до тепер	Активно залучаються до реінтеграції ветеранів, підтримки внутрішньо переміщених осіб і відбудови територій.	Міжнародна громадська організація «Співдружність соціальних підприємців» (2022 р.)	Про внесення зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва» (проєкт) [112].

Податковим кодексом України визначався статус неприбуткових організацій, встановлювалися пільги для таких суб'єктів та особливості оподаткування.

У 2000–2016 роках соціальне підприємництво в Україні так само, як і в попередньому періоді, залишається без чіткого законодавчого визначення та окремого правового статусу. Розвиток інституту соціального підприємництва відбувався фрагментарно, у межах чинного господарського, соціального та податкового законодавства, а також через реалізацію окремих державних і донорських програм у реактивному форматі. Соціальні підприємства продовжували юридично функціонувати як громадські організації, благодійні фонди, громадські організації, суб'єкти малого та середнього бізнесу (ФОП, ТОВ). Норми Цивільного та Господарського кодексів (до його скасування), законів «Про підприємництво» (до втрати чинності), «Про господарські товариства», «Про об'єднання громадян» (до прийняття Закону України «Про громадські об'єднання»), «Про благодійну діяльність та благодійні організації» дозволяли здійснювати господарську діяльність із соціальною метою, однак не виокремлювали її як самостійний вид підприємництва.

Важливу роль у розвитку соціального підприємництва відігравало законодавство у сфері зайнятості та соціального захисту населення [97; 100; 108]. Зокрема, підтримувалися ініціативи, спрямовані на працевлаштування осіб з інвалідністю, соціальну адаптацію вразливих груп населення, розвиток самозайнятості та малого бізнесу, однак нормативно визначені заходи державної політики мали швидше соціальну, ніж підприємницьку спрямованість. Не були також розроблені спеціальні податкові стимули для соціальних підприємств – податкові пільги надавалися переважно неприбутковим організаціям, що обмежувало можливість масштабування соціального бізнесу та поєднання соціальної місії з фінансовою стійкістю. Значний вплив на формування практики соціального підприємництва мали міжнародні організації та проєкти технічної допомоги. Саме вони сприяли поширенню терміну «соціальне підприємництво», розробленню перших

концептуальних підходів, а також підготовці проєктів нормативних актів і стратегічних документів. Водночас ці ініціативи не були інституціоналізовані на законодавчому рівні.

У даний час у різних державах застосовують різні підходи до регламентації діяльності соціальних підприємств: у деяких з них встановлена спеціальна юридична форма для відповідної підприємницької діяльності; у деяких – законодавчо визначені види діяльності та критерії віднесення підприємств до соціальних; а в інших взагалі не існує законодавчої регламентації відповідної діяльності [113]. В Україні досі точиться дискусія щодо доцільності прийняття спеціального закону про соціальне підприємництво, але очевидним є факт розвитку цього явища, а отже очевидною є і необхідність формування державної політики підтримки соціального підприємництва, яка сприятиме залученню до соціального підприємництва більшої кількості населення, зростанню його інклюзивності та прозорості, підвищенню соціальної ефективності. До основних проблем державного управління розвитком екосистеми соціального підприємництва можна віднести:

– відсутність критеріїв віднесення підприємств до категорії соціальних;

– невизначеність правового статусу соціального підприємства;

– відсутність нормативного закріплення соціальної мети соціального підприємства, а також умов здійснення господарської діяльності та управління;

– несформованість механізму державної підтримки соціальних підприємств, зокрема в частині надання податкових преференцій;

– наявність різних підходів щодо підтримки соціальних підприємств різних організаційно-правових форм.

У напрямі розв'язання цих проблем має здійснюватися поступова трансформація нормативно-правової бази, на основі якої буде розвиватися екосистема соціального підприємництва. З основними пропозиціями щодо удосконалення нормативно-правого забезпечення подальшого розвитку

екосистеми соціальних підприємств можна ознайомитися в дослідженні «Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз» [64]. До цих ґрунтовних, виважених і послідовних пропозицій слід зробити деякі доповнення:

– мають бути, насамперед, законодавчо надані визначення таким термінам, як «соціальне підприємство», «соціальне підприємництво», «екосистема соціального підприємництва»;

– у визначеннях має бути підкреслено, що соціальне підприємництво – це, насамперед, *бізнес-модель*, яка характеризується підприємницьким і новаторським підходом до діяльності, метою якої є розв'язання *соціальних проблем* через *імпакт*;

– зважаючи на те, що Україна має зобов'язання з досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР), статус соціального підприємства також доцільно зв'язати з ЦСР, які виступають джерелом розв'язання соціальних проблем;

– оскільки йдеться про імпакт соціального підприємництва, доцільно ставити питання щодо його виміру.

Отже нормативно-правове забезпечення соціального підприємництва в Україні відзначається відсутність законодавчого визначення поняття соціального підприємництва та статусу соціальних підприємств, фрагментарністю нормативної бази, а отже слабкістю інституційного забезпечення державної політики у цій сфері.

2.2. Трансформація механізмів державної підтримки соціального підприємництва

Спираючись на науковий доробок Т. Лозинської [114], Г. Одінцової [115] та інших дослідників в галузі державного управління та адміністрування, які розробляли та поглиблювали категоріальний апарат науки, зокрема вносили пропозиції щодо уточнення сутності поняття «механізм державного управління», пропонується категорію «механізм державної підтримки соціального підприємництва» ідентифікувати як «…послідовну реалізацію

органами державної влади управлінських функцій з використанням комплексу нормативно-правових, адміністративно-організаційних та фінансово-економічних методів впливу на розвиток інституційного середовища соціального підприємництва, стимулювання соціально орієнтованої підприємницької діяльності, що забезпечує інтеграцію соціального підприємництва у систему державної соціально-економічної політики з метою досягнення соціально значущих результатів». Механізми державної підтримки соціального підприємництва, як і будь-які інші механізми державного управління, мають власну організаційно-функціональну будову, яка в умовах мінливості та непередбачуваності не може залишатися статичною, а змінюється під впливом сукупності детермінант.

Для різних умов функціонування національної соціально-економічної системи застосовуються різні моделі державної політики, у межах якої розробляється набір механізмів управління суспільними процесами, зокрема такими, як соціальне підприємництво. У європейській практиці виокремлюють три загальні механізми державного управління, за допомогою яких інститути влади можуть намагатися впливати на поведінку об'єктів управління [116]:

– механізм *примусу* або *адміністративний механізм*;

– механізм *стимулювання* (*економічний механізм*);

– механізм спонукання, навчання (*інформаційно-психологічний механізм*).

Очевидно, що вся різноманітність методів впливу держави на процеси суспільного життя (податки, пільги, ліцензії, заборони, навчальні семінари, норми права тощо) – усі організаційно-розпорядчі, регуляторні, забезпечувальні та інші функції держави будуть поєднуватися у межах цих трьох базових механізмів. Важливо зробити декілька зауважень:

1. Механізми державного управління майже ніколи не застосовуються в чистому вигляді, у більшості випадків для спрямування діяльності у певному напрямі застосовується комплекс методів, які належать до різних механізмів.

Навіть у кризових умовах воєнного часу, коли більшої ваги набувають методи примусу, влив на соціальне підприємництво може здійснюватися як організаційно-адміністративним шляхом (реєстри, ліміти працюючих), так і шляхом стимулювання (податкові пільги, безповоротна фінансова допомога, публічно-приватне партнерство тощо).

2. Вибір механізмів і методів управління обумовлюється не їх значущістю чи теоретично вищою ефективністю, а насамперед базовими намірами суб'єктів управління. Так, впровадження в Україні з 01.01. 2026 р. державної програми підтримки у вигляді одноразової допомоги від 7 500 до 15 000 грн на придбання енергообладнання для ФОП 2-3 груп, які мають найманих працівників та працюють у соціально важливих сферах [117] детермінувалося намірами уряду зменшити масштаб гуманітарної проблеми, викликаної руйнуванням енергетичної інфраструктури внаслідок обстрілів.

3. У межах базових механізмів державного управління, виходячи з намірів суб'єкта управління, можна виділити більш конкретні механізми: *регулювання* (впорядкування діяльності), *підтримки* (стимулювання і масштабування діяльності), *інституалізації* (створення уповноважених органів), *координації* (забезпечення взаємодії між усіма акторами), *контролю та оцінювання* (виявлення імпакту).

Різні моделі управління, які безумовно формувалися під впливом обставин, передбачали різну пріоритетність конкретних механізмів і методів. Наприклад, у європейській практиці державного управління до ІІ світової війни, домінувала ієрархічна модель із притаманними їй регуляторно-примусовими повноваженнями. Вона формувала жорсткі адміністративні рамки для підприємців і не впливала на усвідомлення об'єктами управління суспільних проблем, не торкалася стратегічних основ індивідуальної поведінки і не спонукала до партнерської взаємодії. Модель децентралізованого публічного управління спирається на делегування окремих функцій держави, зокрема соціальних, на рівень підприємств, але

водночас робить особливий акцент на стимулюванні підприємницької діяльності [116].

Механізми державної підтримки соціального підприємництва, які реалізуються через комплекс методів, спрямованих на створення сприятливих умов для діяльності підприємств, що поєднують економічну ефективність із розв'язанням соціальних проблем, так само, як і базові механізми управління, можуть мати примусовий, стимулюючий або спонукальний характер, але вони зорієнтовані на надання матеріальної, фінансової, правової, інформаційної чи іншої допомоги і не передбачають використання обмежень. Державна допомога має:

– стимулювати створення та розвиток соціальних підприємств;

– забезпечити їм доступ до ресурсів (фінансових, інформаційних, людських);

– підвищити їхню економічну стійкість та конкурентоспроможність;

– сприяти досягненню суспільно значущих результатів (зайнятість вразливих груп, надання соціальних послуг, розвиток громад).

Перелічені цілі застосування механізмів підтримки соціального підприємництва свідчать, свідчать, що найвищу релевантність вони мають на початкових етапах розвитку підприємництва, проте ніколи не втрачають актуальності, лише трансформуючись під впливом сукупності чинників.

У вітчизняній літературі досить часто, як окремий, виділяють нормативно-правовий механізм [114; 118-121]. Більшість авторів вважають, що функціональна особливість нормативно-правового механізму полягає у визначенні правових норм здійснення управлінського впливу на всі структурні складові об'єкта управління. У нашому випадку, виходячи з синтезованого загального уявлення про зміст нормативно-правового механізму, можна говорити, що нормативно-правовий механізм державної підтримки соціального підприємництва встановлює норми різного за характером впливу на елементи середовища соціального підприємництва (екосистеми соціального підприємництва), який здійснюється у форматі допомоги. Тобто

законодавчі та інші нормативно-правові акти окреслюють норми права щодо застосування адміністративних, економічних та інформаційно-психологічних методів підтримки соціального підприємства, встановлюють цілі, завдання, принципи та умови їх використання і, виходячи з цього, не виступає окремим механізмом. Уся сукупність нормативно-правових актів, яка стосується унормування діяльності певного об'єкта, процесу чи явища лише створює правову основу для використання базових механізмів підтримки, без чого жоден метод підтримки з боку держави не може бути задіяним. Проте автор обстоює науковий підхід до класифікації механізмів державної підтримки соціального підприємництва, який залишається спірним.

Для цілей дослідження питання, яке стосується визначення напрямів трансформації механізмів державної підтримки соціального підприємництва, більш релевантним є аналіз зміни саме базових механізмів, що знайшли відображення в нормативно-правових документах. Наводячи класифікацію механізмів державної підтримки соціального підприємництва в табл. 2.4, які досліджувалися у межах вивчення їх видозміни, необхідно пояснити, що перелік механізмів було конкретизовано за рахунок виділення тих важливих функцій, які досить швидко змінювалися на різних етапах становлення соціального підприємництва в Україні.

Наприклад, у складі адміністративного механізму було виділено організаційну складову – систему організаційних структур публічної влади та впорядкування роботи апарату управління, без функціонування якої не можливо забезпечити виконання процедур адміністративного впливу на суспільні відносини, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері соціального підприємництва. Слід відмітити, що такий прийом – виокремлення важливих елементів механізму через їх ідентифікацію у назві, – використовується й іншими дослідниками. Зокрема, представники юридичних наук досить часто виділяють у складі адміністративного механізму правову складову [122-125], оскільки предметна сфера дослідження пов'язана із

створенням і розвитком інституційної основи забезпечення та захисту прав громадян.

Таблиця 2.4

Класифікація механізмів державної підтримки соціального підприємництва

Механізми	Спрямованість	Методи підтримки	Результати для підприємців
Адміністративно-організаційний	Забезпечує організаційну підтримку регуляторних процедур, формування дозвільної системи та виконання контрольних функцій. Включає визначення уповноважених органів та міжвідомчої координації. Спрямований на спрощення процедур надання допомоги соціальним підприємствам	– Процедури реєстрації та звітності; – ліцензування видів діяльності; – адміністрування податків та інші адміністративні процедури; – нормування діяльності; – законодавче встановлення статусу	Правова визначеність, спрощення адміністративних процедур, поліпшення зкоординованості діяльності
Фінансово-економічний	Спрямований на ресурсну підтримку соціальних підприємств шляхом бюджетного фінансування, коштів грантових програм, податкових пільг, пільгового кредитування та соціальних інвестицій. Виконує мотиваційну функцію, заохочуючи підприємців до поєднання економічної діяльності із соціальною місією.	– Гранти; – субсидії; – пільгові кредити; – податкові пільги; – бізнес-інкубатори; – цільові фонди; – соціальні інвестиції; – безповоротна грошова допомога; – державне замовлення	Концентрація ресурсів на пріоритетних напрямах; орієнтація діяльності на досягнення вимірюваного соціального ефекту, підвищення фінансової стійкості
Інформаційно-психологічний	Сприяє підвищенню обізнаності щодо можливостей соціального підприємництва, інструментів державної підтримки, поширенню кращих практик, що забезпечує прозорість державної політики та розвиток електронних сервісів для інформування соціальних підприємств. Відіграє ключову роль у формуванні довіри між державою, бізнесом і громадянським суспільством.	– Програми популяризації соціального підприємництва; – навчальні програми та тренінги; – наставництво; – консультування; – виставково-ярмаркова діяльність	

Джерело: класифіковано автором на основі опрацювання джерельної бази [114-125.]

Слід також пояснити, що такі загальноприйняті управлінські поняття як цілі, функції, структура, форми, методи, процедури, рішення, технології тощо, ще не становлять власне механізм підтримки, із цих розрізнених компонентів необхідно сконструювати з них логічно побудований механізм, що матиме практичне застосування. Механізм державної підтримки завжди функціонує як поєднання двох підсистем. Одна з них представлена людьми, які працюють в органах державного управління та мають державний статус (депутати законодавчих органів державної влади, судді, державні службовці в органах державного управління тощо). Інша структура є неживою і є сукупністю інституційних, нормативно-правових, організаційних, технологічних, технічних та інших елементів, необхідних для функціонування механізму державного управління. Механізм державного управління завжди є певною комбінацією, інваріантом поєднання елементів цих двох підсистем.

Протягом усього періоду становлення соціального підприємництва в Україні відбувалася й трансформація механізмів державної підтримки соціального підприємництва, яка стосувалася обох підсистем: людей та інструментів і технологій. Основоположне значення для розвитку соціального підприємництва мав адміністративний механізм, який має системоутворювальний характер і визначає інституційні рамки реалізації державної політики у сфері соціального підприємництва. Адміністративний механізм підтримки соціального підприємництва представлений сукупністю управлінських, організаційно-регуляторних та інституційних інструментів впливу держави, спрямованих на створення сприятливих умов для функціонування і розвитку соціальних підприємств. Ключовим елементом адміністративного механізму є нормативно-правове регулювання, яке передбачає формування правових засад діяльності соціальних підприємств, визначення критеріїв їх ідентифікації, умов реєстрації, функціонування та державної підтримки. Відсутність або фрагментарність нормативного визначення спеціального правового статусу соціального підприємства

обмежує ефективність адміністративного впливу та ускладнює застосування цільових інструментів його підтримки.

Важливу роль у системі адміністративних механізмів відіграє інституційне забезпечення, що включає визначення уповноважених органів публічної влади, координацію між центральними й місцевими органами виконавчої влади, а також інтеграцію соціального підприємництва у галузеві та регіональні стратегії розвитку. На сучасному етапі спостерігається тенденція до децентралізації адміністративних повноважень, що сприяє адаптації механізмів підтримки до потреб територіальних громад.

До адміністративних механізмів підтримки належать також процедурні та дозвільні інструменти, спрямовані на спрощення адміністративних процедур, зменшення регуляторного навантаження та скорочення трансакційних витрат для соціальних підприємств. Йдеться, зокрема, про оптимізацію реєстраційних процедур, доступ до публічних послуг за принципом «єдиного вікна», цифровізацію адміністративних процесів і запровадження електронного врядування.

Враховуючи відсутність законодавства, яким визначається спеціальний статус соціальних підприємств, більшою мірою є підстави говорити про становлення адміністративного механізму, ніж про його трансформацію. Лише в 2025 р. у Верховній Раді було зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва» [112], який певною мірою враховує положення проєкту Закону України від 07.02.2019 № 2679-VIII [44]. Основним завданням законопроєкту є введення в національне законодавство України поняття «суб'єкти соціального підприємництва» та поширення на них усіх видів державної підтримки, які передбачені Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [105]. Законопроєкт спрямований на створення рівних конкурентних умов для розвитку соціального підприємництва поряд з традиційним малим і середнім

підприємництвом. Ухвалення відповідного закону не лише окреслює механізми його підтримки, а й є важливим для подальшої євроінтеграції та створює сприятливі умови для майбутнього співробітництва українських соціальних підприємств з європейськими партнерами.

В умовах кризових явищ, воєнного стану та післявоєнної відбудови адміністративні механізми підтримки соціального підприємництва набувають адаптивного характеру. Пріоритет надається швидкому управлінському реагуванню, спрощенню регуляторних процедур, посиленню міжсекторальної взаємодії та інтеграції соціального підприємництва у систему публічного управління відновленням і соціальної стійкості громад. Тому, не зважаючи на відсутність законодавчих змін і враховуючи значення соціального підприємництва у розв'язанні актуальних суспільних проблем, спостерігається ряд трансформацій, які можна віднести до економічного та інформаційно-психологічного механізмів підтримки. У «Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва до 2027 р.» [126] одним із завдань є підтримка розвитку соціального підприємництва в Україні, яке на сьогодні реалізується шляхом застосування інших базових механізмів підтримки, відмінних від адміністративного, на основі законодавства, яким унормовується загальна підприємницька діяльність.

Так, у 2023 р. Постановою Кабінету Міністрів України була введена Програма з надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних [127], дія якої поширюється на суб'єктів господарювання (роботодавців), які за направленням центру зайнятості працевлаштовують осіб визначених категорій. Кошти Програми спрямовувалися за такими напрямами підтримки роботодавців, які забезпечували виконання соціально значущої функції – зменшення рівня безробіття (табл. 2.5):

– надання компенсації фактичних витрат роботодавця у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

– надання компенсації у розмірі 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати;

– надання компенсації у розмірі 50% мінімальної заробітної плати.

Застосування зазначених у табл. 2.5 інструментів економічного механізму підтримки підприємців не має прив'язки виключно до соціального підприємництва, воно однаковою мірою стосується усіх роботодавців, які дотримуються встановлених законодавством вимог, але все більш яскраво вираженою стає соціальна спрямованість цих інструментів. Тобто трансформація економічного механізму державної підтримки підприємництва, яка відбувається у напрямі врахування соціального імпакту його дії, створює на цій основі синергію держави, бізнесу та громадянського суспільства. Можна зробити висновок (оскільки механізми державної підтримки підприємництва стосуються і соціального підприємництва також), що благодійність добровільних організацій, характерна, наприклад, для США початку XX століття, поступово зменшила своє значення, поступаючись ефекту взаємодії. М. Говлет і М. Рамеш зазначають, що сучасні економічні та соціальні проблеми є занадто великими, щоб до їх розв'язання підходити «…лише на основі добровільних зусиль; більшість людей не має ані часу, ані засобів, потрібних для такої діяльності, навіть якщо б вони хотіли це зробити» [131, с.97].

Автори наводять дані, що в США 40% витрат благодійних організацій покриває держава, що свідчить про обмеженість самостійного вирішення соціальних питань благодійними, соціально спрямованими та соціальними підприємствами. Обмеженість самостійного вирішення соціальних проблем благодійними організаціями, соціально спрямованими підприємствами та соціальними підприємствами свідчить про необхідність формування інтегрованої моделі взаємодії між державою, бізнесом і громадянським суспільством. Лише за умов міжсекторального партнерства, розвитку інституційної підтримки та впровадження систем моніторингу соціального імпакту можливе досягнення сталих і масштабних соціальних результатів.

Таблиця 2.5

Основні положення Програми з надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних

Напрям Програми	Категорії безробітних	Розмір і тривалість виплат
1. Надання компенсації фактичних витрат роботодавця у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування	1) один з батьків або особа, яка їх замінює і: – має на утриманні дитину (дітей) віком до шести років; – виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю; – утримує без одного з подружжя особу з інвалідністю з дитинства (незалежно від віку) та/або особу з інвалідністю I групи (незалежно від причини інвалідності); 2) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; 3) особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування; 4) особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 і менше років [128]; 5) особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; 6) особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення [129]; 7) довготривалі безробітні, які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад 6 місяців	Термін працевлаштування: не менше ніж на два роки. Загальна тривалість виплати компенсації становить 12 місяців протягом двох років. Розмір компенсації: сума фактично сплаченого єдиного внеску, але не більше двох розмірів мінімального єдиного внеску.
2. Надання компенсації фактичних витрат на оплату праці	– особи з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку [130]; – учасники бойових дій [128]; – особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося не більше п'яти років	Термін працевлаштування: не менше ніж на рік. Загальна тривалість виплати компенсації – 6 місяців протягом року. Розмір компенсації – 50 % витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством.
3. Надання компенсації у розмірі 50% мінімальної заробітної плати	– молодь до 25 років, страховий стаж яких становить менше 12 місяців; – молодь до 35 років, які працевлаштовуються на перше робоче місце; – громадяни, які звільнилися зі строкової військової служби (незалежно від віку) і працевлаштовуються на перше робоче місце	Тривалість виплат – 6 місяців протягом року. Розмір компенсації – 50 % мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством.

Джерело: систематизовано автором.

Дані, отримані з офіційного сайту Полтавської міської ради, також свідчать про надання фінансової підтримки з місцевого бюджету соціальним підприємствам, які діють у формі громадських і благодійних організацій, на благодійні проєкти (табл. 2.6). Проте Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), яке здійснювало у 2025 р. перевірку діяльності Полтавської міської ради, у своєму висновку зазначило, що систематичне надання фінансової підтримки благодійним і громадським організаціям за рахунок бюджету Полтавської міської територіальної громади суперечить вимогам бюджетного законодавства і створює корупційні ризики, пов'язані із задоволенням інтересів третіх сторін.

Таблиця 2.6

Фінансова допомога благодійним і громадським організаціям з бюджету Полтавської міської ради (за даними НАЗК), 2021-2024 рр., тис. грн

Організація	Роки			
	2021	2022	2023	2024
БО «Світло надії»	1100	1700	2457	2764
БО «Вихід є»	395	–	650	864
ГО «Спілка випускників ПолтНТУ»	–	1500	–	–
ГО «Платформа розвитку громад»	1449	–	–	–
ГО «Полтавська обласна організація товариства нечуючих»	180	77	266	308
БО «Зернятко»	800	–	–	–
ГО «Полтавська обласна організація Товариства Червоного Хреста України»	90	67	204	203
ГО УТОС	–	–	–	498
БО «Карітас. Полтава»	287	–	–	122
ГО «Полтавські родини полеглих захисників України»	278	–	–	–
ГО «Команда небайдужих»	220	–	–	–
БО «Хелп Груп»	215	–	–	–
ГО «Рада Полтавської міської організації ветеранів»	135	–	–	–
ГО «Координаційна рада громадських організацій учасників АТО»	88	–	–	–
ГО «Полтавське міське громадське товариство інвалідів Чорнобиля»	60	–	–	–
ГО «Полтавська міська спілка ветеранів війни в Афганістані»	50	–	–	–
ГО «Рівновага плюс»	50	–	–	–
ГО Полтавський фізкультурно-спортивний клуб для людей з інвалідністю «Візок»	40	–	–	–

Джерело: за даними [132; 133].

Висновок НАЗК свідчить, що хоча громадські та інші організації як соціальні підприємства зазвичай виступають партнерами у протидії корупції, їхня власна доброчесність вимагає контролю через внутрішній аудит, відкриті звіти та партнерство з донорами. Економічний механізм державної підтримки соціальних підприємств може бути використаний для особистого збагачення, що проявляється у вигляді нецільового використання коштів, фіктивних проєктів або конфлікту інтересів. М. Говлет і М. Рамеш пишуть, що результативність і ефективність недержавних організацій компрометує той факт, що вони так само легко перетворюються в бюрократичні утворення, як і державні інститути [131]. Очевидно, що в корупційному суспільстві існує великий ризик перетворення соціальних підприємств не лише в бюрократичні організації, а й в корупційні. У зв'язку з цим актуалізується необхідність трансформації економічних механізмів державної підтримки соціального підприємництва у напрямі підвищення їх прозорості та орієнтованості на результат.

Одним із основних напрямів такої трансформації має стати перехід від прямого бюджетного фінансування до конкурентних фінансових інструментів. Практика прямих дотацій і субсидій соціальним підприємствам створює сприятливі умови для неформального впливу та вибіркового надання підтримки. Натомість у країнах Європейського Союзу дедалі ширше застосовуються конкурсні грантові програми, соціальні ваучери та механізми публічних закупівель соціальних послуг. Зокрема, в межах програм ЄС (ESF+, EaSI) фінансування надається на основі відкритих конкурсів, де ключовим критерієм відбору є очікуваний соціальний результат, а не інституційна близькість отримувача до органів влади. Важливо, щоб система підтримки соціальних підприємств ґрунтувалася на стандартизованих процедурах оцінювання проєктів, що включають незалежну експертизу та публічне оприлюднення результатів конкурсів. Такий підхід мінімізує суб'єктивізм і знижує ймовірність корупційних зловживань на етапі ухвалення рішень. Відомо, що бюджетне фінансування, не пов'язане з досягненням конкретних

соціальних показників, сприяє формалізації діяльності соціальних підприємств та не забезпечує належної відповідальності за використання бюджетних кошті [134; 135]. У цьому контексті показовим є досвід Канади та Великої Британії щодо застосування контрактів соціального впливу (Social Impact Bonds), де держава здійснює виплати лише за умови досягнення заздалегідь визначених соціальних результатів. Такий механізм істотно зменшує корупційні стимули, оскільки кошти виплачуються постфактум і базуються на незалежній оцінці ефективності.

Помітним також є відхід від дискреційних рішень у реалізації економічних механізмів підтримки соціального підприємництва до використання стандартизованих кількісних критеріїв відбору реципієнтів (табл. 2.7). На жаль, використання бальних систем оцінювання, публічних методик визначення соціального ефекту (SROI, KPI) поки що не стали елементами державних механізмів підтримки підприємств, які зорієнтовані на досягнення довгострокових соціальних цілей, але попри це, з 2023 року механізми підтримки соціального підприємництва в Україні трансформуються у комплексну екосистему, фокусуючись через використання грантів на відновленні соціальної інфраструктури, енергонезалежності підприємців, працевлаштуванні вразливих груп населення. Основні зміни механізмів державної підтримки підприємств із соціальною орієнтацією (включно із соціальними підприємствами) відбуваються у таких напрямах:

– впровадження нової моделі працевлаштування, яка передбачає скасування адміністративно-господарських санкцій для роботодавців і запровадження замість них щоквартальних цільових внесків до Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю (адмініструється ДПС);

– застосування грантів з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування для забезпечення енергонезалежності мікро- та малого бізнесу;

– посилення фінансової підтримки роботодавців, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб (ВПО);

Таблиця 2.7

Застосування кількісних критеріїв відбору при реалізації економічних механізмів підтримки соціального підприємництва в Україні, 2015-2025 роки

Механізм підтримки	Нормативно-правова підстава застосування	Критерії
1. Програма з надання роботодавцям компенсацій на оплату праці за працевлаштованих зареєстрованих безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб	Постанова КМУ від 08.09.2015 № 696 [136]	– компенсація надається роботодавцю за умови працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа ВПО на умовах строкових трудових договорів і збереження гарантій зайнятості таких осіб протягом періоду, що перевищує тривалість виплати у 2 рази; – розмір компенсації: фактичні витрати на оплату праці, але не вище 2-х розмірів мінімальної заробітної плати; – компенсація здійснюється за кожен непарний місяць роботи протягом року, але не більше ніж за 6 календарних місяців
2. Програма з надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні	Постанова КМУ від 20.03.2022 № 331 [137]	–компенсація витрат надається у розмірі 6700 грн щомісяця за кожну працевлаштовану особу, за яку роботодавцем сплачується ЄСВ; – загальна тривалість надання компенсації не може перевищувати 2-х місяців з дня працевлаштування особи
3. Надання допомоги по частковому безробіттю	Постанова КМУ від 21.06.2022 № 702 [138]	– максимальний розмір допомоги не може перевищувати 50 відсотків розміру мінімальної заробітної плати; – тривалість такої виплати не більш як 180 календарних днів сумарно протягом 36 місяців з дня зупинення (скорочення) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг)
4. Надання мікрогрантів на створення або розвиток власної справи	Постанова КМУ від 21.06. 2022 № 738 [139]; Постанова КМУ від 30.03.2023 № 286 [140]	– до 250 тис. грн на власний бізнес за умови створення щонайменше одного робочого місця; – до 500 тис. грн – членам родин УБД за умови створення щонайменше двох робочих місць; – до 1 млн грн – УБД, якщо він не менш ніж три роки був зареєстрований як ФОП за умови створення від 4 робочих місць, із яких щонайменше 2 для ветеранів або людей з інвалідністю внаслідок війни. Програма діє на умовах співфінансуванн: 70% платить держава, 30% – підприємець.

Джерело: складено автором.

– сприяння перетворенню громадських ініціатив у сталі соціальні підприємства за рахунок інституційної підтримки через Платформу Соціальних Змін;

– збільшення посадових окладів соціальних працівників у 2,5 рази для забезпечення надання більш якісних соціальних послуг на місцях.

Трансформація механізмів підтримки соціального підприємництва пов'язана також із цифровізацією публічного управління. Запровадження електронних платформ для подачі заявок, звітування та моніторингу використання коштів істотно знижує контакт між заявником і чиновником, а також стає інструментом не лише адміністративного, а й громадського контролю. Можна стверджувати, що трансформація механізмів державної підтримки соціального підприємництва відбувається в напрямі зменшення ролі суб'єктивного адміністративного рішення та посилення ринкових інструментів, орієнтованих на результат, а також налагодження взаємодії між різними акторами соціального підприємництва і зростання ролі громадського контролю.

Зарубіжний досвід країн ЄС, Великої Британії та Канади переконливо доводить, що саме такі підходи забезпечують не лише підвищення ефективності державної підтримки, а й суттєве зниження корупційних ризиків у сфері соціального підприємництва.

Висновок про доцільність налагодження взаємодії різних суспільних секторів для розв'язання соціальних проблем є принципово важливим для розуміння моделі створення екосистеми соціального підприємництва, у якій, очевидно, важлива роль буде відведена державі, як суб'єкту його інституалізації. Умови воєнного часу, які викликали масштабні переміщення людей всередині країни і зовнішню міграцію, підтверджують необхідність такої взаємодії та координації для забезпечення найнеобхідніших соціальних потреб маси людей, які залишилися без житла, роботи і засобів існування.

2.3. Можливості імплементації зарубіжного досвіду державної підтримки соціального підприємництва в Україні

Вивчення наукових джерел, присвячених формуванню та розвитку соціального підприємництва в зарубіжних країнах, дає змогу виокремити низку ключових ознак, важливих з точки зору розв'язання соціальних проблем в Україні [1; 2; 6; 7; 15; 20; 41]:

– орієнтація підприємницької діяльності на створення суспільної користі, досягнення соціально значущих результатів або підтримку вразливих груп населення;

– поєднання економічних і соціальних цілей, що передбачає функціонування так званих гібридних підприємств, у діяльності яких інтегруються суспільні та приватні економічні інтереси;

– продукування інноваційних ідей щодо впровадження механізмів, спрямованих на розв'язання суспільно значущих проблем на основі підприємницької діяльності;

– виконання ролі каталізаторів соціальних змін, що сприяють актуалізації важливих суспільних проблем і пришвидшують соціальні трансформації;

– фінансова самодостатність і здатність отримувати прибуток, який спрямовується на реалізацію соціальної місії та розвиток підприємства.

Слід відмітити, що не зважаючи на свою соціальну привабливість і зацікавленість органів державної влади у масштабуванні позитивного досвіду соціального підприємництва, ця діяльність не відзначається стійкістю і достатньо часто потребують державної підтримки. Про це свідчать моніторингові дослідження, які періодично проводяться міжнародними неурядовими організаціями на кшалт Thomson Reuters Foundation чи Global Social Entrepreneurship Network. Перше подібне дослідження було проведене в 2009 році, за результатами якого було встановлено, що найвищий рівень активності соціального підприємництва серед досліджуваних регіонів спостерігався у Сполучених Штатах Америки; наступними за цим показником

були країни Карибського басейну, а далі – держави Латинської Америки та Африки [142]. Показово, що за рівнем активності соціальних підприємців ці регіони випереджали країни Західної та Східної Європи, де власне соціальне підприємництво і зародилося.

У 2016 році міжнародне новинне агентство Thomson Reuters Foundation спільно з Global Social Entrepreneurship Network провело перше опитування провідних експертів щодо умов розвитку соціального підприємництва в різних країнах світу. Основними критеріями оцінювання умов розвитку соціального підприємництва були: рівень державної підтримки, можливість залучення кваліфікованих кадрів, рівень обізнаності суспільства про діяльність соціальних підприємств, рентабельність такої діяльності, темпи розвитку соціального підприємництва в країні, а також доступ до інвестицій [143]. На основі результатів цього опитування було сформовано рейтинг країн за рівнем сприятливості умов для розвитку соціального підприємництва, у якому перші три позиції посіли Сполучені Штати Америки, Канада та Великобританія. У 2019 році цими ж дослідницькими групами опитування було повторено, щоб проаналізувати зміни, які відбулися за останні три роки, і результати виявилися доволі несподіваними (табл. 2. 8).

Показовими є наслідки зміни державної підтримки соціального підприємництва: зростання обсягів державної підтримки мало позитивний вплив на розвиток цього сектора навіть в таких містах, як Медельїна, де розміщувався наркокартель; зменшення державної підтримки гальмувало розвиток бізнесу, орієнтованого на надання суспільної користі, в найпотужніших економіках США та Великобританії. Помітну прямо пропорційну залежність між розміром державної підтримки та розвитком соціального підприємництва підкреслюють й інші дослідники. Наприклад, К. Райман в роботі «Зростання активізму японських неурядових організацій згори» [145] розглядає показовий приклад такої взаємозалежності між державою та громадськими організаціями з соціальною місією.

Таблиця 2.8

Результати опитування щодо найкращих країн для діяльності соціальних підприємців, 2019 р.

Номінації	Характеристика
Найкраща країна для соціальних підприємців	Канада. За 3 роки піднялася з другого місця. Жінки та молодь відіграють дедалі активнішу роль у цьому секторі, який має легкий доступ до інвестицій, а також надає можливість пропонувати свої послуги уряду та громадськості
Найбільше зростання	Пакистан. Експерти пояснюють швидке зростання Пакистану викладанням соціального підприємництва в школах
Найбільше падіння	США і Великобританія. Експерти пояснюють це політичними потрясіннями, нестачею державної підтримки та складнощами з доступом до інвестицій
Сприйняття суспільством	Більшість опитаних не повною мірою розуміють, чим займаються соціальні підприємці, навіть попри зростання інтересу до бізнесу, орієнтованого на створення соціальної користі
Центри розвитку	Колумбія, м. Медельїн. Місто, відоме як епіцентр нарковійн, стало одним із відомих центрів соціального підприємництва завдяки багаторічному фінансуванню з боку місцевої влади
Труднощі з розвитком	Мехіко. Посіло останнє місце в рейтингу за результатами другого глобального опитування. Причиною названо нестачу державної підтримки для розвитку соціального підприємництва
Залученість молоді	Нігерія. Країна, де молоді люди надають нового імпульсу створенню суспільного блага та відіграють провідну роль у розвитку соціального підприємництва.

Джерело: систематизовано за [144].

Вона пояснює, що активне формування сектору громадських організацій в Японії відбувалося за підтримки державної політики. С. Агг також підтверджує, що великі неурядові (благодійні, соціальні, громадські) організації отримують значну частину своїх доходів саме з офіційних джерел [70]. Крім того, автор відмічає прихований за діяльністю міжнародних фінансових донорів, які спонсорують подібні організації, факт, що лише добровільні внески не могли б забезпечити таке швидке зростання їх кількості.

О. Коваль наводить дані Європейської Комісії, які свідчать, що в Європі функціонує 2 млн соціальних підприємств (10 % від усього європейського бізнесу), де зайнято понад 11 млн співробітників [141] і такі масштаби діяльності не могли залишитися поза увагою європейської політики.

Сучасні тенденції розвитку соціального підприємництва свідчать про скорочення донорської підтримки європейських неурядових організацій унаслідок усвідомлення того, що модель розвитку соціально орієнтованого бізнесу з опорою на грантові проєкти, має поступитися місцем підтримці національних урядів для забезпечення реалізації більш масштабних і довгострокових програм подолання бідності.

На початок 2000-х років близько 52 % соціальних підприємств Великобританії отримували доходи з державного бюджету поряд з такими джерелами фінансування, як гранти, соціальні інвестиції, позики, облігації тощо, а з 3 2014 р. у Великобританії для соціальних інвесторів зменшено податок на прибуток на 30 % , що є одним із вагомих інструментів підтримки [141].

Характер державної підтримки соціальних підприємств в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) наведено в табл. 2.9.

Таким чином, соціальні підприємства у різних країнах Європи та світу мають певні особливості, але їх об'єднує чітка спрямованість на досягнення соціальної мети за рахунок власних прибутків. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень проводили широкі дослідження щодо державної підтримки соціального підприємництва в Європі з метою обґрунтування можливостей імплементації європейського досвіду в Україні.

Вони виділили чотири основних сфери діяльності соціальних підприємств, важливих для суспільства, а тому потребуючих державної підтримки [146]:

– забезпечення зайнятості: навчання та інтеграція людей з інвалідністю та безробітних;

Таблиця 2.9

Державна підтримка соціальних підприємств в окремих країнах Організації економічного співробітництва та розвитку

Країна	Рік початку підтримки	Види підтримки	Правові умови для соціальних підприємств
Швеція	1952	Різноманітні програми фінансування, включно з грантами, співфінансуванням (matching funds), спеціальними фондами та програми з освіти	Реєстрація соціальних підприємств через поштові відомства; доступні податкові пільги та відсутні податкові відрахування на внески
США	1961	Програми, включно з грантами співфінансування, продовольчою допомогою, грантами для програм виживання дітей, допомогою «фермер–фермер», освітніми програмами, фондами екстреної допомоги та грантами на транспортні витрати	Статус неприбуткової організації широко використовується (реєстраційна система). Доступні податкові пільги та податкові відрахування
Німеччина	1962	Співфінансування, проєктне фінансування, «пакетні» гранти, а також програми гуманітарної та продовольчої допомоги	Спрощена реєстрації для неприбуткових асоціацій, доступні податкові пільги
Канада	1970	Гранти співфінансування, продовольча допомога, екстрена допомога, двосторонні програмні проєкти та гранти на освіту	Спрощена реєстрації для неприбуткових асоціацій, доступні податкові пільги
Великобританія	1974	Спільне фінансування, продовольча та екстрена допомога, фонди підтримки волонтерів, гранти на освіту	Правовий статус благодійних організацій, податкові пільги та можливість податкових відрахувань
Японія	1989	Програми грантів і субсидій, програми місцевих органів влади, програми розбудови спроможності	Статус неприбуткових організацій, невеликі податкові пільги

Джерело: опрацьовано автором за [145].

– надання індивідуальних соціальних послуг: медична допомога, професійне навчання, освіта, догляд за дітьми, допомога особам похилого віку та малозабезпеченим;

– підтримка територій з несприятливими умовами: допомога у віддалених сільських муніципалітетах, занедбаних міських районах, зокрема налагодження співпраці з іншими країнами;

– захист довкілля, збереження культурної спадщини: оздоровлення навколишнього середовища, відновлення культурних традицій, збереження історичних пам'яток, дослідження та інновації, захист прав споживачів.

Наприклад, діяльність багатьох німецьких соціальних підприємств спрямована на розв'язання проблем незахищених верств населення: мігрантів, біженців, безробітної молоді та людей з інвалідністю. У Німеччині уже понад 20 років діє організація «Social Impact», яка є центральним осередком для тих, хто хоче створювати позитивний соціальний вплив і запроваджувати соціальні інновації [147]. Social Impact підтримує і консультує соціальні підприємства, позиціонуючи себе як «агентство соціальних інновацій».

Слід відмітити, що владні інститути Європейського Союзу застосовували ліберальний підхід до управління соціальними підприємствами (благодійними та неурядовими організаціями, кооперативами тощо), визнаючи повноваження щодо правового забезпечення цих організацій відбувається за національним законодавством держав-членів. Тому до соціальних підприємств, які бажають працювати в кількох державах-членах Європи, застосовуються різні податкові закони, різні закони про компанії, а часом і різні закони про благодійність. Уна Брін пише, що Європейський Союз не має компетенції гармонізувати національне законодавство у сфері прямого оподаткування, але наприклад, в сфері права компаній ЄС може гармонізувати національне законодавство, виключивши при цьому некомерційні організації зі сфери своїх регуляторних зусиль [148]. Авторка констатує, що чинний європейський правовий режим заважає некомерційним організаціям повною мірою користуватися перевагами спільного ринку, а отже, обмежує можливості масштабування соціального підприємництва за межі країн та перешкоджає використанню зарубіжного досвіду.

Певні зміни в загальній європейській політиці з приводу соціального підприємництва були започатковані після фінансової кризи 2006-2007 років, коли стає зрозуміло, що традиційна політика не в змозі одночасно розв'язувати економічні проблеми та відповідати на зростаючі соціальні виклики. Хоча вперше питання про соціальні інновації розглядалося Єврокомісією під час головування Р. Проді (1999-2004 роки) завдяки ініціативам спільноти EQUAL (європейського квір-альянсу) щодо зменшення дискримінації та нерівності на ринку праці [149]. До 2025 року зусиллями таких європейських лідерів, як комісар з питань досліджень, науки та інновацій К. Моедаш, соціальні інновації отримували підтримку в рамках фінансування масштабних дослідницьких ініціатив, таких як SI-DRIVE (Соціальні інновації – рушійна сила соціальних змін) та TEPSIE (Теоретичні, емпіричні та політичні основи для побудови соціальних інновацій у Європі), які забезпечили формування теоретичної та емпіричної основи концепції соціального підприємництва [150].

З 2010 року екосистема соціального підприємництва в Європі мала помітний розвиток: було створено Європейський центр експертизи соціальних інновацій для організації конкурсів пропозицій, збору, оцінки, розробки, перевірки та поширення відповідних методів та інструментів соціальних інновацій, започатковано пілотні проекти цифрових соціальних інновацій, створені міські лабораторії соціальних інновацій, проводились європейські конкурси проєктів. Однак, весною 2025 року ЄС переорієнтувався на підтримку конкурентоспроможності європейських підприємств та фіскальної стабільності, майже не згадуючи соціальні інновації, що говорить про крихкість загальноєвропейської політики підтримки соціального підприємництва, яка перебуває на початковому етапі. Таким чином, Україні, формуючи власну систему державної підтримки соціального підприємництва, необхідно буде вивчати досвід багатьох країн щодо визначення правового статусу таких підприємств, встановлення підстав для віднесення підприємств

до категорії «соціальних», їх організаційно-правових форм, умов оподаткування, розроблення механізмів підтримки.

У межах реалізації політики інтеграції до Європейського Союзу (ЄС) Україна з 2013 року приєдналася до United Nations Global Compact – мережі міжнародної спільноти відповідальних бізнесів, що налічує понад 20 тис. компаній [151], імплементовано окремі положення The Keidanren Charter for Good CorporateBehavior (остання версія 2017 р.) [152], але одним із найважливіших нормативно-правових актів європейського законодавства щодо соціальної відповідальності бізнесу є Європейська соціальна хартія [153], окремі положення якої ратифікуються Україною з 2006 р. Якщо звернутися до дослідження Г. Боуена, де він стверджує, що соціальне підприємництво є процесом, за допомогою якого громадяни створюють або трансформують установи для вирішення таких соціальних проблем, як бідність, неграмотність, деградація довкілля, порушення прав людини, корупція, з метою поліпшення життя багатьох людей [15], то стає зрозуміло, що такий його статус відрізняється від підприємницької діяльності, яка демонструє зростання відповідальності суб'єктів господарської діяльності за вплив їх дій на суспільство та довкілля. Тож, очевидно, і діяльність соціальних підприємств має регулюватися окремими нормативно-правовими актами, відмінними від актів чинного господарського законодавства України [3; 154].

Європейські країни з погляду ухвалення спеціального законодавства щодо соціального підприємництва поділяються на дві групи: частина країн (Бельгія, Німеччина, Польща, Чехія, Латвія) не мають законів про соціальні підприємства, інші (Італія, Франція, Фінляндія, Греція) – створили відповідну нормативно-правову базу [64, с. 22-23]. Наприклад, Закон Італійської Республіки «Делегування уряду повноважень з реформування третього сектора, соціального підприємництва та регулювання загальної цивільної служби» [155] ухвалено з метою підтримки незалежної ініціативи громадян, які роблять внесок, навіть в асоційованій формі, у досягнення загального блага; підвищення рівня громадянської активності, соціальної згуртованості та

захищеності; сприяння участі, включенню та всебічному розвитку особистості; підвищення потенціалу для зростання та зайнятості. У багатьох європейських країнах усе помітнішим є процес інституалізації соціального підприємництва, у рамках якого приймаються закони, що закріплюють визначення поняття соціального підприємства, окреслюють форми створення соціальних підприємств, встановлюють критерії віднесення підприємств до категорії соціальних, важливі при встановленні пріоритетності суб'єктів, з якими органи виконавчої влади укладають угоди на здійснення закупівель за кошти державного бюджету (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Законодавство про соціальні підприємства в окремих європейських країнах

Країна	Законодавчий акт	Основні положення
Італія	Disciplina delle cooperative sociali, 8 novembre 1991, n. 381[157]	Зазначено, що метою соціальних кооперативів є досягнення загальних інтересів громади та соціальна інтеграція громадян шляхом управління соціальними, медичними та освітніми послугами; здійснення сільськогосподарської, промислової, комерційної діяльності та працевлаштування малозабезпечених верств населення
Греція	Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις, 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019 [158]	Визначено, що соціальні кооперативи є інклюзивними підприємства, які стосуються інтеграції в економічне та соціальне життя осіб, що належать до вразливих груп населення. Мінімум 40% працівників цих підприємств обов'язково повинні належати до вразливих груп населення.
Польща	Ustawa o spółdzielniach socjalnych, 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651[159]	Закон визначає правила створення, ведення бізнесу, злиття та ліквідації соціального кооперативу.
Велика Британія	Public Services (Social Value), Act 8th March 2012 [160]	Закон вимагає від державних органів влади уваги до економічного, соціального та екологічного добробуту населення на основі контрактів на державні послуги, а також встановлює інші, пов'язані цілі.

Джерело: систематизовано автором.

Поява соціального підприємництва пов'язується з розвитком кооперативного руху у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії (Великобританії) в середині XIX століття. Одним із перших прикладів організації, що поєднувала економічну діяльність із соціальною метою, стало товариство Rochdale Society of Equitable Pioneers, засноване у 1844 році в місті Rochdale [156]. 21 грудня 1844 року Рочдейлське товариство справедливих піонерів відкрило невеликий продуктовий магазин, що започаткувало рух продовольчих кооперативів. Його діяльність ґрунтувалася на принципах демократичного управління, справедливого розподілу прибутку та орієнтації на задоволення потреб громади.

У світовій практиці сформувалися кілька моделей державної підтримки соціального підприємництва, які відрізняються рівнем участі держави, формами фінансування та інституційною структурою.

Британська модель державної підтримки соціального підприємництва є однією з найдавніших у світі, характеризується розвиненою нормативно-правовою базою, активним використанням державних закупівель для стимулювання соціального бізнесу та часто розглядається як еталон для формування державної політики у сфері соціального підприємництва в інших країнах. Соціальне підприємництво Великобританії є важливою складовою соціальної економіки та активно підтримується державою через нормативно-правові, фінансові та інституційні механізми. Однією з ключових ознак подальшого розвитку британської моделі підтримки соціального підприємництва стало впровадження в 2005 році спеціальної організаційно-правової форми соціального підприємства – Community Interest Company (CIC) [161]. Відповідна організаційно-правова форма спеціально створена для підприємств, діяльність яких спрямована на задоволення суспільних потреб та розвиток місцевих громад. Основною вимогою до подібних суб'єктів господарювання є використання більшої частини прибутку для досягнення соціальної мети. Для забезпечення цього використовується механізм «asset lock» (блокування активів), який запобігає використанню активів компанії для

отримання приватної вигоди, а не для заявлених цілей організації, що є фундаментальною рисою компаній CIC. Механізм розроблено для гарантування, що активи CIC (включно з будь-якими прибутками чи іншими доходами, отриманими від її діяльності) використовуються на благо громади, для служіння якій вона була створена. Саме цим CIC відрізняється від звичайного товариства з обмеженою відповідальністю, оскільки жодні активи не можуть бути передані з CIC до інших суб'єктів.

Важливу роль у підтримці соціального підприємництва Великобританії відіграє політика державних соціальних закупівель. Зокрема, прийняття закону Public Services (Social Value) Act 2012 [160] зобов'язало органи державної влади Великобританії враховувати соціальну та екологічну складові діяльності підприємств під час укладання державних контрактів. Це створило додаткові можливості для соціальних підприємств брати участь у наданні публічних послуг у сферах освіти, соціального захисту, охорони здоров'я та екології. Фінансова підтримка соціальних підприємств у Великобританії реалізується через систему соціального інвестування, зокрема через національний банк соціальних інвестицій Better Society Capital, створений у 2012 році, який став одним із ключових інститутів у цій сфері 162]. Основним завданням цієї організації – провідного інвестора соціального впливу Великобританії – є фінансування соціальних підприємств та розвиток ринку соціальних інвестицій.

Інституційна підтримка соціального підприємництва також здійснюється через спеціалізовані організації та мережі. Важливу роль у популяризації соціального бізнесу відіграє Social Enterprise UK, яка об'єднує соціальні підприємства, проводить дослідження та сприяє розвитку відповідної політики держави [163]. Суттєвою складовою британської моделі є розвиток освітніх програм та інкубаторів соціального підприємництва. У країні функціонують численні програми підтримки підприємців, спрямовані на розвиток соціальних інновацій, підготовку фахівців та поширення кращих практик соціального бізнесу.

Таким чином, британська модель державної підтримки соціального підприємництва базується на поєднанні ефективного правового регулювання, фінансових інструментів, соціальних закупівель та інституційної підтримки. Такий комплексний підхід сприяє розвитку соціальної економіки, забезпечує створення нових робочих місць і дозволяє залучати підприємницькі механізми до вирішення суспільно важливих проблем.

Італійська модель державної підтримки соціального підприємництва вважається однією з найбільш інституційно сформованих, оскільки соціальний бізнес має глибокі традиції, є важливою складовою соціальної економіки та активно інтегрований у систему надання соціальних послуг. Особливістю цієї моделі є поєднання кооперативної діяльності, державної підтримки та активної участі місцевих громад. Отже, головною організаційною формою соціального підприємництва в Італії є соціальні кооперативи, діяльність яких регулюється спеціальним законодавством. Важливим етапом у розвитку цієї моделі стало прийняття в1991 році закону про соціальні кооперативи (Social Cooperatives), який закріпив правовий статус соціальних кооперативів і визначив основні напрями їх діяльності [157]. Згідно з цим законом соціальні кооперативи поділяються на два типи:

– тип А: кооперативи, що надають соціальні, освітні та медичні послуги;

– тип В: кооперативи, що забезпечують працевлаштування соціально вразливих груп населення (осіб з інвалідністю, безробітних, людей із соціальною ізоляцією тощо).

Однією з характерних рис італійської моделі є активне залучення соціальних підприємств до виконання функцій держави у сфері соціального забезпечення. Органи місцевого самоврядування укладають договори з соціальними кооперативами щодо надання соціальних послуг, що сприяє розвитку партнерства між державним і громадським секторами. Держава також застосовує різноманітні фінансові механізми підтримки соціальних підприємств, зокрема [там само]:

– податкові пільги для соціальних кооперативів;

– пільгове кредитування;

– державні субсидії та грантові програми;

– зменшені соціальні внески для працівників із соціально вразливих категорій.

Важливу роль у підтримці соціальних підприємств відіграють регіональні та муніципальні органи влади, які фінансують соціальні програми, створюють спеціальні фонди підтримки соціальної економіки та сприяють розвитку місцевих кооперативних мереж. Така децентралізована система управління дозволяє ефективно враховувати потреби конкретних територіальних громад. Суттєвим кроком у розвитку соціального підприємництва стало прийняття Legislative Decree № 117/2017 (так званий Кодекс третього сектору), який розширив поняття соціального підприємства та дозволив різним організаційно-правовим формам здійснювати соціальну підприємницьку діяльність [164]. Законодавчий декрет № 117/2017 запровадив регулювання діяльності організацій третього сектору, які отримали більш чіткі приписи та адміністративні процедури, ніж ті, що традиційно передбачені для некомерційних організацій Цивільним кодексом Італії. Загалом можна стверджувати, що сукупність організацій третього сектору включає набір різних типів організацій:

– організації, які вже підпадали під спеціальне регулювання, і яке було скасовано та замінено новим; деякі організації (такі як товариства взаємодопомоги), що залишалися регульованими початковими положеннями; організації, які вже були широко поширені (наприклад, так звані «асоціативні мережі» та філантропічні організації), але отримали регулювання новим законодавством;

– нетипові організації, створення яких дозволено законодавством за умови, що відповідні суб'єкти господарювання – окрім того, що вони мають приватну природу – ніколи не набувають корпоративної форми.

Таким чином, італійська модель підтримки соціального підприємництва характеризується розвиненою правовою базою, активною участю соціальних

кооперативів у наданні суспільно важливих послуг, а також використанням фінансових стимулів і партнерства між державою та громадянським суспільством.

Американська модель державної підтримки соціального підприємництва має свої специфічні особливості, що відрізняють її від європейських підходів. У США соціальне підприємництво розвивається переважно на основі ринкових механізмів, інновацій та партнерства між державою, приватним сектором і громадськими організаціями. Держава відіграє важливу роль у створенні сприятливого організаційно-правового середовища для діяльності соціальних підприємств, але фінансування та інші види підтримки надходять переважно від благодійних фондів, соціальних інвесторів і приватного бізнесу. Відмінністю американської моделі є використання гібридних організаційно-правових форм, які поєднують підприємницьку діяльність із соціальною місією. До таких форм, що дозволяють підприємствам одночасно отримувати прибуток і досягати соціально значущих цілей, належать, зокрема, Benefit Corporation [165] та Low-profit Limited Liability Company [166]. По відношенню до підприємств таких організаційних форм передбачено юридичне закріплення соціальної місії підприємства та зобов'язання керівництва враховувати суспільний вплив його діяльності.

Важливим елементом підтримки соціального підприємництва у США є податкові стимули для неприбуткових організацій, що створює сприятливі умови для реалізації соціальних проєктів і розвитку інноваційних форм підприємницької діяльності. Слід також відмітити широке використання державних програм підтримки підприємств із соціальною місією, які надаються через спеціалізовані інститути. Зокрема, U.S. Small Business Administration [167] реалізує програми підтримки соціального підприємництва та малого бізнесу, що включають пільгове кредитування, консультаційну допомогу та навчальні програми для підприємців. Крім того, держава підтримує розвиток соціальних інновацій через спеціальні грантові програми.

Помітну роль в реалізації державної політики підтримки соціального підприємництва відіграє створений у 2010 році Social Innovation Fund [168], завданням якого є фінансування інноваційних соціальних проєктів. Фонд соціальних інновацій вирізняється характеристиками, які дозволяють надавати кошти найбільш спроможним підприємствам, підвищувати ефективність їх використання та запобігати зловживанням з боку суб'єктів підприємництва:

– вибір високоефективних громадських організацій для надання грантів здійснюється через відомих існуючих «посередників», а не через створення нового урядового інституту;

– кошти надаються грантоотримувачами на умовах співфінансування у співвідношенні 1:1, що оптимізує бюджетні витрати та зміцнює економічну основу місцевих спільноту;

– результативність програм фінансування підлягає ретельному оцінюванню не лише для покращення підзвітності, але й для створення сильнішого підприємницького середовища з доказами соціального впливу;

– підтримуються додаткові ініціативи використання грантових програм, що сприяє поширенню соціальних інновацій у некомерційному секторі.

Крім Social Innovation Fund у США активно використовуються фонди венчурної філантропії та соціального інвестування, які фінансують соціальні стартапи та підприємства, орієнтовані на вирішення суспільних проблем. Значну роль у цьому процесі відіграють благодійні організації, університети, бізнес-інкубатори та акселератори соціальних інновацій.

Таким чином, американська модель державної підтримки соціального підприємництва характеризується поєднанням ринкових механізмів, податкових стимулів, спеціальних правових форм та активної участі приватного сектору, що забезпечує формування екосистеми соціального підприємництва.

Європейська модель розвитку та підтримки соціального підприємництва характеризується поєднанням правового регулювання,

державної фінансової підтримки, розвитком соціальної економіки та активною участю громадянського суспільства. Важливим етапом формування європейської політики у сфері соціального підприємництва стало ухвалення у 2011 році документу Social Business Initiative [169], спрямованого на створення сприятливого середовища для розвитку соціальних підприємств у країнах Європейського Союзу. Основною метою цієї ініціативи є покращення доступу соціальних підприємств до фінансування, підвищення їхньої видимості на ринку та удосконалення нормативно-правового регулювання.

Європейська модель передбачає активну участь держави у формуванні інституційної інфраструктури підтримки соціального підприємництва. У багатьох країнах Європи створено спеціальні програми фінансування, фонди соціальних інвестицій, а також центри розвитку соціальної економіки. Значну роль у цьому процесі відіграють структурні фонди Європейського Союзу, які спрямовують кошти на підтримку інноваційних соціальних проєктів, розвиток підприємництва та створення нових робочих місць. Так само, як і в США, у країнах ЄС поширені державні закупівлі соціального характеру, що дозволяє державним органам влади враховувати соціальну цінність товарів і послуг під час проведення тендерів. Аналогічно використовується соціальне інвестування через спеціально створені фінансові інститути, зокрема European Social Entrepreneurship Funds (EuSEF) [170], які інвестують у підприємства, діяльність яких має позитивний соціальний вплив і сприяє вирішенню суспільних проблем. Європейська політика підтримки соціального підприємництва також передбачає розвиток освітніх програм, дослідницьких центрів та мереж співпраці між соціальними підприємствами. Значну роль у цьому відіграють міжнародні організації, професійні асоціації та університети, які сприяють поширенню інноваційних практик і підготовці фахівців у сфері соціальної економіки.

Таким чином, європейська модель підтримки соціального підприємництва включає законодавче регулювання, фінансові інструменти,

інституційну підтримку та розвиток партнерства між державою, бізнесом і громадянським суспільством.

Аналіз досвіду державної підтримки соціального підприємництва в зарубіжних (насамперед європейських) країнах дозволяє виокремити основні інструменти такої підтримки в межах визначених базових механізмів:

– *нормативно-правове адміністрування* (адміністративно-правовий механізм). У багатьох країнах нормативно визначені спеціальні правові форми або статуси соціальних підприємств, що підкреслюють їх соціальну місію, визначають порядок використання прибутку та державного контролю;

– *фінансові стимули* (економічний механізм). До них належать гранти, податкові пільги, пільгові кредити, фінансова підтримка через державні інвестиційні фонди та програми соціального інвестування;

– *державні закупівлі* (економічний механізм). У багатьох європейських країнах соціальні підприємства мають пріоритет у виконанні державних і муніципальних контрактів у сферах освіти, соціального захисту, охорони здоров'я та екології;

– *консультаційна підтримка* (інформаційно-психологічний механізм). Здійснюється через центри розвитку соціального підприємництва, інкубатори, навчальні програми та консультаційні служби;

– *публічно-приватне партнерство* (організаційно-економічний механізм). Соціальні підприємства часто функціонують у тісній взаємодії з громадськими організаціями, місцевими громадами та приватним бізнесом.

Порівняння моделей державної підтримки соціального підприємництва в окремих країнах світу наведено в табл. 2.11. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду показує, що найбільш ефективними є змішані моделі підтримки соціального підприємництва, які поєднують державне регулювання, ринкові механізми та активну участь громадянського суспільства. Для України доцільним є адаптація європейських підходів із урахуванням національних і регіональних особливостей, зокрема посилення ролі регіональних інституцій підтримки.

Таблиця 2.11

Порівняння моделей державної підтримки соціального підприємництва в окремих країнах світу

Країна	Правова форма соціального підприємництва	Інструменти економічного механізму підтримки	Інституційна підтримка	Особливості моделі
США	Гібридні та неприбуткові компанії: Benefit Corporation, Low-Profit Limited Liability Company	Податкові пільги, гранти, пільгове кредитування, державні програми SBA	Урядові агентства (Small Business Administration), соціальні інвестори, благодійні фонди	Орієнтація на ринкові механізми; значна роль приватного сектору та венчурної філантропії; інноваційний підхід
Великобританія	Community Interest Company (CIC)	Податкові пільги, соціальні закупівлі, гранти, державні інвестиційні фонди	Соціальні інкубатори, мережі підтримки, навчальні програми	Комплексний підхід: правова база + соціальні закупівлі + інституційна підтримка
Італія	Соціальні кооперативи	Податкові пільги, державні субсидії, пільгові кредити, участь у муніципальних контрактах	Місцеві органи влади, регіональні фонди підтримки соціальної економіки	Традиційна кооперативна модель
Польща	Соціальні кооперативи	Гранти з державних і європейських фондів, програми зайнятості, податкові пільги	Центри підтримки соціальної економіки, муніципальні служби зайнятості	Сильна роль ЄС у фінансуванні
Україна	Громадські організації, благодійні фонди (нечітко визначені)	Обмежена: гранти донорів, міжнародні програми, пільгове фінансування через проєкти	Громадські організації, міжнародні донори, бізнес-інкубатори	Початковий етап розвитку; відсутня чітка правова база; слабка системна державна підтримка

Джерело: систематизовано автором.

Виходячи з таблиці можна окреслити специфіку моделей державної підтримки соціального підприємництва у цих країнах:

1. США – ринково-інноваційна модель, у якій велика роль відведена приватного сектору із поступовим зростанням державного впливу;

2. Великобританія – регуляторно-інституційна модель, у якій державне регулювання поєднується з використанням соціальних закупівель та інституційною підтримкою;

3. Італія – модель кооперативного підприємництва, яка ґрунтується на тісній взаємодії держави й громадянського суспільства;

4. Польща – інтеграційна модель, що поєднує національне правове регулювання з фінансовою підтримкою ЄС;

5. Україна – модель невиразна, оскільки відсутнє правове визначення статусу соціального підприємства, а відтак і спеціальне правове регулювання, а фінансова та інституційна підтримка здійснюється на загальних правових засадах державної підтримки підприємництва в цілому.

Соціальне підприємництво в сучасних умовах виступає одним із ключових інструментів соціально-економічного розвитку, формування нових робочих місць, інтеграції соціально вразливих груп та розвитку місцевих громад. Для України, яка потребуватиме значних витрат на післявоєнне відновлення економіки, імплементація європейського досвіду дозволить сформувати модель державної підтримки соціального підприємництва із врахуванням як практики європейських країн, так і національних особливостей.

Проведений аналіз дозволив окреслити напрями трансформації державної політики соціального підприємництва на основі імплементації кращих зарубіжних практик.

1. Законодавче та нормативне регулювання.

Однією з ключових складових розглянутих моделей державної підтримки є чітке правове визначення соціального підприємства, використання механізмів контролю за використанням прибутку та вимог щодо

наявності соціальної місії. Зокрема, в країнах ЄС правове регулювання включає:

– визначення статусу соціального підприємства;

– встановлення критеріїв соціальної місії та соціального впливу;

– обмеження щодо розподілу прибутку на користь засновників (asset lock);

– використання механізмів звітності та моніторингу результатів соціальної діяльності.

Для України адаптація цього досвіду передбачає створення чіткої законодавчої бази, яка визначатиме: поняття соціального підприємництва; організаційно-правові форми соціальних підприємств (можливе запровадження аналогу Community Interest Company або соціального кооперативу); принципи розподілу прибутку та використання доходів для соціальних цілей; вимоги до звітності та соціальної оцінки ефективності.

2. Інструменти економічного механізму підтримки.

У зарубіжних країнах, зокрема країнах Європейському Союзі соціальні підприємства отримують підтримку через різні інструменти економічного механізму: гранти, пільгові кредити, податкові пільги, фінансування через соціальні інвестиційні фонди. В Україні аналогічний механізм може включати:

– гранти з державного бюджету та від міжнародних організацій;

– пільгове кредитування та державні гарантії для залучення комерційного фінансування;

– податкові стимули для підприємств із соціальною місією, наприклад звільнення частини прибутку від оподаткування;

– фінансування через соціальні інвестиційні фонди, створені для вкладень у соціально значущі проєкти.

До економічного механізму належать і державні закупівлі, які враховують соціальну цінність товарів і послуг при проведенні тендерів, що створює додатковий ринок для соціальних підприємств. Для України можливості реалізації цього підходу включають:

– встановлення пріоритету для соціальних підприємств під час державних закупівель у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та екології;

– запровадження системи сертифікації соціальних підприємств з метою ідентифікації компаній з підтвердженою соціальною місією;

– використання публічних коштів для стимулювання соціальних інновацій та партнерства з громадськими організаціями.

3. Інституційна підтримка.

Для України досвід інституційної підтримки соціальних підприємств і створення екосистеми соціальних підприємств можна застосувати шляхом:

– створення національних та регіональних центрів підтримки соціальних підприємств, які надаватимуть консультації, допомогу у фінансуванні та навчальні програми;

– підготовки та підвищення кваліфікації соціальних підприємців у вищих навчальних закладах;

– формування платформ для обміну досвідом між соціальними підприємствами, державою та міжнародними партнерами;

– підтримки професійних асоціацій соціальних підприємств, які зможуть захищати їхні інтереси.

4. Партнерство держави, бізнесу та громадянського суспільства.

В Україні європейський досвід партнерства може бути реалізований через:

– спільні соціальні проєкти між підприємствами та місцевими громадами;

– партнерство із міжнародними донорськими організаціями та фондами;

– участь у корпоративних соціальних програмах та соціальному інвестуванні;

– розвиток кооперативних мереж і кластерів соціального підприємництва на місцевому рівні.

Імплементація європейського досвіду в Україні може значно прискорити розвиток соціального підприємництва, сприяти створенню робочих місць, підвищенню соціальної інтеграції та стійкого розвитку громад.

Висновки до розділу 2

1. Зважаючи на те, що в законодавстві України не закріплене поняття «соціальне підприємство» та не створена нормативно-правова основа для функціонування підприємств із соціальною місією, на практиці виникає правова невизначеність щодо діяльності підприємств різних організаційно-правових форм. Встановити точну кількість соціальних підприємств та результати їх діяльності через відсутність чітко визначеного статусу і рухливість не виявляється можливим. Проведена верифікація діяльності перших 50-ти підприємств, включених до Каталогу соціальних підприємств, показала, що в 2025 р. 15 з них припинили роботу або не оновили інформацію про роботу; 5 – перебувають на окупованій території і їх доля не відома; 30 – продовжують діяти як соціальні. Тобто, 60% соціальних підприємств, попри воєнні та економічні труднощі та недостатність державної підтримки, продовжують виконувати свої соціальні функції.

2. На сьогодні соціальні підприємства діють в межах загального законодавства про підприємництво, а окремі законодавчі норми, які за своєю спрямованістю мають ознаки підтримки соціального підприємництва, розпорошені по різних законах. Це стосується, наприклад підприємницької діяльності осіб з інвалідністю, працевлаштування ВПО, діяльності ГО, яка включає підприємницький компонент. Проте в умовах воєнного стану не йдеться про обов'язковість створення спеціального закону (хоча відповідні законопроекти вносилися на розгляд парламенту), однак доцільною є обов'язковість чіткого визначення статусу соціального підприємства шляхом виділення таких підприємств в окрему групу. Також має бути нормативно встановлена імперативність спрямованості діяльності соціальних підприємств

на розв'язання суспільних проблем і захист довкілля, створення позитивних змін та імпакту, і введені обмеження на розподіл прибутку.

3. До існуючих ґрунтовних, виважених і послідовних пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази соціального підприємництва слід зробити деякі доповнення: мають бути законодавчо надані визначення таким термінам, як «соціальне підприємство», «соціальне підприємництво», «екосистема соціального підприємництва»; у визначеннях має бути підкреслено, що соціальне підприємництво – це, насамперед, бізнес-модель, яка характеризується підприємницьким і новаторським підходом до діяльності, метою якої є розв'язання соціальних проблем через імпакт; зважаючи на те, що Україна має зобов'язання з досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР), статус соціального підприємства також доцільно зв'язати з ЦСР, які виступають джерелом розв'язання соціальних проблем; оскільки йдеться про імпакт соціального підприємництва, доцільно ставити питання щодо його виміру.

4. Обґрунтовуючи, що вся різноманітність методів впливу держави на процеси суспільного життя (податки, пільги, ліцензії, заборони, навчальні семінари, норми права тощо) – усі організаційно-розпорядчі, регуляторні, забезпечувальні та інші функції держави поєднуються у межах трьох базових механізмів (адміністративного, економічного та інформаційно-психологічного), зроблено декілька зауважень: а) механізми державного управління майже ніколи не застосовуються в чистому вигляді, у більшості випадків для спрямування діяльності у певному напрямі застосовується комплекс методів, які належать до різних механізмів; б) вибір механізмів і методів управління обумовлюється не їх значущістю чи теоретично вищою ефективністю, а насамперед базовими намірами суб'єктів управління; в) у межах базових механізмів державного управління, виходячи з намірів суб'єкта управління, можна виділити більш конкретні механізми: *регулювання* (впорядкування діяльності), *підтримки* (стимулювання і масштабування діяльності), *інституалізації* (створення уповноважених органів), *координації*

(забезпечення взаємодії між усіма акторами), *контролю та оцінювання* (виявлення імпакту).

5. Проаналізовано зміну базових механізмів, які знайшли відображення в нормативно-правових документах, що обумовлювалося завданням визначення напрямів трансформації механізмів державної підтримки соціального підприємництва і забезпеченням релевантності дослідження. Запропонована класифікація механізмів державної підтримки соціального підприємництва, які досліджувалися у межах вивчення їх видозміни, включає перелік механізмів, сутність яких було конкретизовано за рахунок виділення тих важливих функцій, які досить швидко змінювалися на різних етапах становлення соціального підприємництва в Україні. Зокрема, у складі адміністративного механізму було виділено організаційну складову – систему організаційних структур публічної влади та впорядкування роботи апарату управління, без функціонування якої не можливо забезпечити виконання процедур адміністративного впливу на суспільні відносини, забезпечуючи реалізацію державної політики у сфері соціального підприємництва.

6. Підкреслено принципово важливе положення, що механізм державної підтримки завжди функціонує як поєднання двох підсистем. Одна з них представлена людьми, які працюють в органах державного управління та мають державний статус (депутати законодавчих органів державної влади, судді, державні службовці в органах державного управління тощо). Інша структура представлена сукупністю інституційних, нормативно-правових, організаційних, технологічних, технічних та інших регуляторних елементів, необхідних для функціонування механізму державного управління. Механізм державного управління завжди є певною комбінацією, інваріантом поєднання елементів цих двох підсистем. Протягом усього періоду становлення соціального підприємництва в Україні відбувалася й трансформація механізмів державної підтримки соціального підприємництва, яка стосувалася обох підсистем: людей та інструментів і технологій.

7. Зважаючи на наявність причинно-наслідкового зв'язку між розвитком спеціального законодавства щодо соціального підприємництва та оформленням адміністративного механізму його підтримки, є підстави стверджувати більше про становлення адміністративного механізму, ніж про його трансформацію. На даному етапі, в умовах кризових явищ, воєнного стану та з урахуванням перспектив післявоєнної відбудови країни адміністративні механізми підтримки соціального підприємництва набувають адаптивного характеру. При цьому пріоритет надається швидкому управлінському реагуванню, спрощенню регуляторних процедур, посиленню міжсекторальної взаємодії та інтеграції соціального підприємництва у систему публічного управління відновленням і забезпеченням соціальної стійкості громад. Не зважаючи на відсутність законодавчих змін і враховуючи значення соціального підприємництва у розв'язанні актуальних суспільних проблем, спостерігається ряд трансформацій в системі його державної підтримки, які можна віднести до економічного та інформаційно-психологічного механізмів підтримки.

8. Результати дослідження свідчать, що хоча громадські та інші організації як соціальні підприємства зазвичай виступають партнерами у протидії корупції, їхня власна доброчесність вимагає контролю через внутрішній аудит, відкриті звіти та партнерство з донорами. Економічний механізм державної підтримки соціальних підприємств може бути використаний для особистого збагачення, що проявляється у вигляді нецільового використання коштів, фіктивних проєктів або конфлікту інтересів. Очевидно, що в корупційному суспільстві існує великий ризик перетворення соціальних підприємств не лише в бюрократичні організації, а й в корупційні. Саме тому в роботі обстоюється необхідність трансформації економічних механізмів державної підтримки соціального підприємництва у напрямі підвищення їх прозорості та орієнтованості на результат, насамперед за рахунок переходу від прямого бюджетного фінансування до використання конкурентних фінансових інструментів.

9. Встановлено, що основні трансформації механізмів державної підтримки підприємств із соціальною орієнтацією (включно із соціальними підприємствами) відбуваються у таких напрямах: впровадження нової моделі працевлаштування, яка передбачає скасування адміністративно-господарських санкцій для роботодавців і запровадження замість них щоквартальних цільових внесків до Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю (адмініструється ДПС); застосування грантів з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування для забезпечення енергонезалежності мікро- та малого бізнесу; посилення фінансової підтримки роботодавців, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб (ВПО); сприяння перетворенню громадських ініціатив у сталі соціальні підприємства за рахунок інституційної підтримки через Платформу Соціальних Змін; збільшення посадових окладів соціальних працівників у 2,5 рази для забезпечення надання більш якісних соціальних послуг на місцях. Трансформація механізмів підтримки соціального підприємництва пов’язана також із запровадженням електронних платформ для подачі заявок, звітуванням та моніторингом використання коштів, що істотно знижує контакт між заявником і чиновником, а також стає інструментом не лише адміністративного, а й громадського контролю.

10. Сучасні тенденції розвитку соціального підприємництва свідчать про скорочення донорської підтримки європейських неурядових організацій унаслідок усвідомлення того, що модель розвитку соціально орієнтованого бізнесу з опорою на грантові проєкти, має поступитися місцем підтримці національних урядів для забезпечення реалізації більш масштабних і довгострокових програм подолання бідності. На початок 2000-х років близько 52 % соціальних підприємств Великобританії отримували доходи з державного бюджету поряд з такими джерелами фінансування, як гранти, соціальні інвестиції, позики, облігації тощо, а з З 2014 р. у Великобританії для соціальних інвесторів зменшено податок на прибуток на 30 % , що є одним із вагомих інструментів підтримки.

11. Систематизація різноманітних програм, практик інструментів підтримки соціального підприємництва в зарубіжних країнах дозволила розподілити їх на дві групи: країни (Бельгія, Німеччина, Польща, Чехія, Латвія), які не мають законів про соціальні підприємства, та країни (Італія, Франція, Фінляндія, Греція), які створили відповідну нормативно-правову базу. У багатьох європейських країнах усе помітнішим є процес інституалізації соціального підприємництва, у рамках якого приймаються закони, що закріплюють визначення поняття соціального підприємства, окреслюють форми створення соціальних підприємств, встановлюють критерії віднесення підприємств до категорії соціальних, важливі при встановленні пріоритетності суб'єктів, з якими органи виконавчої влади укладають угоди на здійснення закупівель за кошти державного бюджету.

12. Аналіз державної підтримки соціального підприємництва в зарубіжних (насамперед європейських) країнах дозволив виокремити основні інструменти такої підтримки в межах визначених базових механізмів: нормативно-правове адміністрування (адміністративно-правовий механізм); фінансові стимули (економічний механізм); державні закупівлі (економічний механізм); консультаційна підтримка (інформаційно-психологічний механізм); публічно-приватне партнерство (організаційно-економічний механізм). Порівняння моделей державної підтримки соціального підприємництва дозволило окреслити їх специфіку в окремих країнах: ринково-інноваційна модель США; регуляторно-інституційна модель Великобританії; модель кооперативного підприємництва Італії; інтеграційна модель Польщі.

13. Проведений аналіз дозволив окреслити напрями трансформації державної політики соціального підприємництва на основі імплементації кращих зарубіжних практик: а) законодавче та нормативне регулювання; б) використання інструментів економічного механізму підтримки; в) інституційна підтримка; г) партнерство держави, бізнесу та громадянського суспільства. Зокрема європейський досвід партнерства може бути

реалізований через: спільні соціальні проєкти між підприємствами та місцевими громадами; партнерство із міжнародними донорськими організаціями та фондами; участь у корпоративних соціальних програмах та соціальному інвестуванні; розвиток кооперативних мереж і кластерів соціального підприємництва на місцевому рівні. Стверджується, що імплементація європейського досвіду в Україні може значно прискорити розвиток соціального підприємництва, сприяти створенню робочих місць, підвищенню соціальної інтеграції та стійкого розвитку громад.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Розвиток екосистеми соціального підприємництва та інклюзії як стратегічний напрям державної політики

Зародження соціального підприємництва обумовлено існуванням ринкових прогалин («фіаско ринку») та скороченням державного фінансування соціальних програм, що спонукало соціальних підприємців, небайдужих до питань справедливості, моралі та відповідальності, спрямувати свою діяльність на заміщення тих функцій, які держава перестає виконувати: надавати благодійну допомогу, вкладати кошти в соціальні проекти, працевлаштовувати вразливі категорії населення тощо [1; 3; 171]. Виходячи з результатів монографічного аналізу та враховуючи зміст «The social business initiative» (SBI) [172], започаткованої Єврокомісією в 2011 р., можна стверджувати, що соціальні підприємства, а також дотичні до їхньої діяльності волонтери, благодійники, публічні та релігійні організації, наукові установи, заклади освіти та інститути влади, складають мережу, яку все частіше називають «екосистема соціального підприємництва» [18; 173].

Таким чином можна запропонувати таку дефеніцію поняття «екосистема соціального підприємництва»: – *це динамічна сукупність взаємопов'язаних суб'єктів, інститутів, ресурсів, механізмів підтримки та умов середовища, які забезпечують виникнення, функціонування та розвиток соціальних підприємств і сприяють досягненню ними сталого соціального впливу*. Екосистема соціального підприємництва забезпечує підтримку соціальним ініціативам, є чутливою до соціальних потреб суспільства, надає ресурси для їх розв'язання й створює баланс між прагненням до прибутку та моральними імперативами. Суб'єктами подібної екосистеми стають різноманітні організації, занепокоєні соціальними проблемами (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні складові екосистеми соціального підприємництва

Складові елементи	Характеристика складових елементів	Суспільний вплив
Соціальні підприємства	Підприємства різних організаційно-правових форм, які інвестують прибуток в соціальні проекти	Розв'язання соціальних проблем на основі реалізації бізнес-проектів
Бізнес-інкубатори	Суб'єкти господарювання, які надають на певних умовах і на певний час ресурси підприємствам, що розпочинають свою діяльність	Підтримка стартапів і допомога підприємцям-початківцям, що сприяє економічній стабілізації
Бізнес-асоціації	Неприбуткові добровільні об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності, яке задовольняє інтереси своїх членів	Взаємодопомога, інформаційна підтримка, сприяння суспільній згуртованості
Донори	Суб'єкти, що надають фінансову допомогу (благодійні організації, фінансові установи, грантодавці тощо)	Забезпечення фінансування соціальних проектів в освіті, охороні здоров'я, екології, демократії, гендерної рівності тощо
Венчурні фонди	Інвестиційні ризиковані фонди, зорієнтовані на роботу з інноваційними підприємствами	Сприяння інноваційному розвитку суспільства
Інститути державної влади	Законодавчі та виконавчі органи державної влади, які забезпечують підтримку соціальному підприємництву	Розвиток інфраструктури, регулювання та фінансування в рамках концепції сталого розвитку
Органи місцевого самоврядування	Місцеві ради, що створюють умови для розвитку соціального підприємництва в територіальних громадах	Забезпечення місцевого розвитку, орієнтованого на громаду
Заклади освіти та науки	Організації, що надають освітні послуги та пропонують наукові розробки	Просвітництво, поширення знань, студентське волонтерство
Медіа	Будь-які засоби передачі, зберігання та відтворення інформації, які використовуються для її розповсюдження	Зміна суспільної свідомості, вплив на суспільну свідомість, поширення соціальної інклюзії
Партнерство	Колаборація між різними акторами	Підтримка уразливих груп населення, охорона довкілля та інші соціальні ініціативи

Джерело: систематизовано автором за [61; 63; 64].

Як відмічалося в попередніх розділах, в законодавстві України не закріплене поняття «соціальне підприємство» та не створена нормативно-правова основа для їхнього функціонування, спостерігається дискретний

процес створення соціальних підприємств, а також соціальні підприємництва вимушені діяти в умовах воєнного стану, що на думку К. Давидкова і В. Оберемчук створює ряд проблем їх функціонування, серед яких звертається увага не лише на безпекові умови, а й на нерозвиненість фінансової та інноваційної інфраструктури [61]. Оскільки в Україні соціальне підприємництво ще не має усталеної практики, то й середовище соціального підприємництва (екосистема) лише починає формуватися, а державна політика по відношенню до нього є невиразною.

Розвиток екосистеми соціального підприємництва, насамперед, передбачає глибоке розуміння потреб і викликів, з якими стикаються не лише окремі соціальні групи населення, а й безпосередньо соціальні підприємці, які наважилися власними силами сприяти розв'язанню найбільш болючих суспільних проблем. Це потребує створення розгалуженої мережі підтримки, що включає доступ до фінансування, освітніх програм, консультаційних послуг і платформ для обміну досвідом. Водночас важливо враховувати регіональну специфіку, оскільки умови розвитку такої екосистеми можуть істотно відрізнятися залежно від місцевого контексту. Однак, в цілому, не залежно від місцевих умов і потреб, до ключових елементів екосистеми соціального підприємництва віднесемо:

– нормативно-правове забезпечення;

– фінансово-економічні інструменти підтримки;

– освітньо-консультаційна інфраструктура;

– неурядові інститути підтримки розвитку (фонди, агенції, інкубатори);

– ринки соціальних послуг і соціальних інновацій.

Соціальною ціллю та функціональним принципом побудови екосистеми соціального підприємництва виступає інклюзія, яка передбачає залучення вразливих груп населення до економічної діяльності й соціальної взаємодії. Такі соціальні потреби завжди передбачають пошук нових підходів до їх задоволення, тому відповідна екосистема має підтримувати експериментування та впровадження новаторських соціальних ідей,

знижуючи ризики, пов'язані з можливими невдачами. У цьому контексті важливим стає розвиток партнерської взаємодії між ключовими стейкхолдерами – бізнесом, державними інститутами, університетами, науковими установами та громадськими організаціями, що сприяє ефективнішому використанню ресурсів, обміну знаннями та посиленню загального соціального імпакту. Тож інфраструктурна підтримка, яка полягає у створенні сприятливого середовища для діяльності соціальних підприємців, зокрема через розвиток коворкінгів, бізнес-інкубаторів та акселераційних програм, має вирішальне значення для масштабування досвіду соціального підприємництва.

На окрему увагу заслуговує забезпечення довгострокової стійкості екосистеми через підтримку фінансової стабільності, формування нормативно-правової основи діяльності та розвиток культури соціальних інновацій і підприємницьких ініціатив. У цьому зв'язку суттєву роль має відігравати освітній компонент екосистеми соціального підприємництва, тобто впровадження освітніх програм, які формують базові підприємницькі компетентності та спеціалізовані знання, необхідні для функціонування соціальних підприємств. Це можуть бути як академічні курси, так і практичні тренінги, вебінари чи робочі сесії.

Розвиток екосистеми соціального підприємництва напряму залежить від державної політики та нормативно-правове забезпечення: запровадження податкових пільг, грантових програм або інших заходів стимулювання сприяє активізації соціального підприємництва, водночас забезпечуючи належний рівень прозорості та захисту учасників. Загалом екосистема соціального підприємництва перебуває у стані динамічного розвитку і потребує постійної державної підтримки. Її ефективність залежить від здатності адаптуватися до нових викликів, враховувати глобальні тренди, технологічні зміни та трансформації суспільних цінностей.

Проєктування екосистеми передбачає розроблення багаторівневої моделі, що включає виконання сукупності заходів на різних рівнях управління (рис. 3.1):

1) макрорівні (державна політика);

2) мезорівні (регіональні та локальні екосистеми);

3) мікрорівні (суб'єкти підприємництва)

Рис. 3.1. Багаторівнева модель екосистеми соціального підприємництва

Джерело: розроблено автором.

Формування державної політики підтримки соціального підприємництва як елемент екосистеми пов'язано з визначенням довгострокових цілей, пріоритетів і напрямів розвитку соціального підприємництва на рівні держави, регіону чи громади (стратегічного бачення), метою якого є створення чіткої рамки для координації дій різних учасників екосистеми. Стратегічне бачення забезпечує:

– спрямованість усіх учасників екосистеми на досягнення спільних цілей;

– підвищення ефективності використання ресурсів;

– розвиток інноваційного та інклюзивного соціального бізнесу;

– довгострокову стійкість соціальних підприємств.

Цілі та завдання державної політики підтримки соціального підприємництва мають знайти відображення у відповідній стратегії, прийняття якої на сьогодні унеможливлюється через відсутність нормативно визначеного статусу соціального підприємства. Проте стратегічні завдання побудови екосистеми можуть бути реалізовані шляхом використання інших можливостей, зокрема закладених у Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [43], або через міжнародні зобов'язання України. Так, приєднання України до реалізації Цілей сталого розвитку, які визначені у документі «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [174], передбачає формування політики, яка б посилила роль суб'єктів господарської діяльності у забезпеченні сталого розвитку держави та їх відповідальність за подальший соціально-економічний розвиток держави.

У країнах ЄС розвиток соціального підприємництва базується на спеціальному правовому регулюванні, яке визначає статус, критерії діяльності та механізми підтримки таких суб'єктів. Гармонізація вітчизняного законодавства до правових норм ЄС потребує не лише формальне наближення законів, а й впровадження європейських підходів до соціальної політики, зайнятості, недискримінації та інклюзії. Серед найважливішого – прийняття спеціального закону про соціальне підприємництво, запровадження пільгових режимів оподаткування та формування системи оцінки соціального впливу, а також:

– імплементація європейських норм і принципів соціальної економіки;

– запровадження правового статусу соціального підприємства;

– визначення чітких критеріїв соціальної місії та соціального впливу;

– адаптація механізмів державної підтримки відповідно до практик ЄС;

– узгодження податкового та фінансового регулювання із європейськими підходами.

Невід'ємним елементом екосистеми повинно стати впровадження політики інклюзії в публічне управління, яка спрямована на [175; 176; 177]:

– створення робочих місць для вразливих груп (людей з інвалідністю, ВПО, ветеранів, молоді);

– забезпечення доступу до фінансових та освітніх ресурсів;

– розвиток соціальних послуг через підприємницькі механізми.

Розроблені пропозиції щодо макрорівневих заходів формування екосистеми соціального підприємництва систематизовані в табл. 3.2.

Мезорівень екосистеми соціального підприємництва – це власне середовище функціонування самих соціальних підприємств (локалізованих чи кластерізованих), центрів (інститутів) їх підтримки, мереж взаємодії між соціальними підприємствами, громадами, благодійними, волонтерськими та іншими неурядовими організаціями (НУО). Оскільки на даному етапі розвитку соціального підприємництва в Україні відмічається низький рівень їх інституційної спроможності, а існуючі інструменти підтримки не враховують специфіки соціальних підприємств як гібридних організацій, що поєднують економічну діяльність із соціальною місією, доцільним є створення єдиного координаційного регіонального центру підтримки соціального підприємництва.

Регіональні центри підтримки соціального підприємництва (Центри) виступатимуть інституційною складовою екосистеми соціального підприємництва на мезорівні та будуть спрямовувати свою діяльність на:

– забезпечення доступу до ресурсів, знань і фінансування;

– інтеграцію вразливих груп населення у підприємницьку діяльність;

– підтримку регіонального економічного розвитку та соціальної інклюзії.

Таблиця 3.2

Пропозиції щодо заходів державної політики, спрямованих на формування екосистеми соціальних підприємств

№	Напрям державної політики	Пропозиції	Очікуваний результат
1	Нормативно-правове забезпечення	Прийняття Закону «Про соціальне підприємництво» та внесення змін до Податкового кодексу	Правова визначеність статусу соціальних підприємств і створення сприятливого регуляторного середовища
2	Стратегічне планування	Розроблення Національної стратегії розвитку соціального підприємництва, інтегрованої у політику зайнятості та соціального захисту	Узгодженість політик: регуляторної, зайнятості, соціального захисту, підтримки ветеранів тощо
3	Фінансово-економічна підтримка	Запровадження податкових пільг, надання грантів, створення державного фонду підтримки, соціальне інвестування, преференції у публічних закупівлях	Підвищення фінансової стійкості соціальних підприємств та масштабування діяльності
4	Інституційна підтримка	Створення координаційних регіональних центрів підтримки, розвиток міжвідомчої взаємодії, формування партнерство з НУО та міжнародними організаціями	Розвиток інфраструктури підтримки соціального підприємництва
5	Освітнє та інформаційне забезпечення	Програми навчання для вразливих груп, інформаційні кампанії, створення онлайн-платформи	Підвищення рівня обізнаності, формування підприємницьких компетенцій
6	Аналітичне та моніторингове забезпечення	Створення реєстру соціальних підприємств, розроблення системи оцінки соціального впливу, регулярний моніторинг	Прозорість діяльності, можливість оцінки ефективності державної політики
7	Підтримка соціальної інклюзії	Підтримка працевлаштування ветеранів, ВПО, осіб з інвалідністю; інтеграція у програми відновлення	Соціальна інтеграція, зменшення безробіття, відновлення територій
8	Підтримка міжнародної інтеграції	Участь у програмах ЄС, розвиток транскордонного співробітництва, імплементація європейського досвіду	Підвищення конкурентоспроможності, доступ до фінансових ресурсів ЄС.

Джерело: авторська розробка.

Інституційний статус Регіонального центру, як його правова характеристика, що визначає місце, роль і повноваження в системі публічного управління, може бути представлений такими елементами (рис. 3.2.).

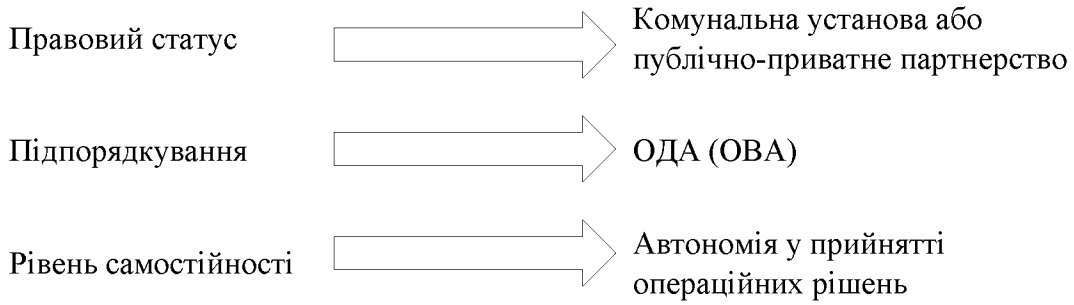

Рис. 3.2. Основні елементи інституційного статусу Регіонального центру підтримки соціального підприємництва

Джерело: розрробка автора.

Уже зараз Регіональні центри можуть використовувати такі інноваційні інструменти підтримки, як: цифрові платформи, інтеграцію з державною платформою «Дія.Бізнес», соціальне замовлення, соціальні франшизи. Розроблена загальна організаційно-функціональна модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва наведена на рис.3.3. Через Центри може також здійснюватися дослідницька робота та проводитися оцінювання рівня розвитку екосистеми соціального підприємництва за допомогою набору кількісних критеріїв, таких як:

– кількість створених соціальних підприємств за певний період;

– індекси кількості соціальних підприємств до попереднього чи базового року;

– частка успішно функціонуючих підприємств через 2–3 роки;

– кількість осіб із вразливих соціальних груп, залучених до діяльності;

– прибутковість соціальних підприємств;

– обсяг прибутку, розподіленого на соціальні цілі;

– обсяг залучених фінансових ресурсів;

– рівень соціального впливу (імпакту).

Центри, підтримуючи масштабування соціального бізнесу, мають зосередити увагу на створенні інфраструктури соціального підприємництва: кеворкінг-просторів, бізнес-шкіл, бізнес-інкубаторів, цифрових платформ для взаємодії тощо. Запропонована модель регіональних центрів підтримки соціального підприємництва забезпечує інституційну сталість екосистеми, сприяє ефективній реалізації державної політики на місцевому рівні та створює умови для соціально орієнтованого економічного зростання.

Рис. 3.3. Організаційно-функціональна модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва

Джерело: авторська розробка.

На базі загальної моделі Регіонального центру представлено обґрунтування проєкту Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області.

Регіональний контекст щодо обґрунтування створення Центру відрізняється такими умовами:

– значною часткою сільського населення (38,0% проти 31,0% в середньому по Україні на 01.01.2022* року [178]);

– аграрною спеціалізацією економіки (за даними Головного управління статистики в Полтавській області аграрна продукція в структурі валової доданої вартості в 2024 році складала біля 16,0%, а разом з переробною промисловістю – біля 28,0% [179]);

– наявністю значної кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) (станом на кінець 2025 року в області налічувалося 168 тис. ВПО або 3,6% від загальної їх кількості по Україні [180]);

– потребою у створенні робочих місць у громадах;

– потенціалом розвитку кооперації, соціальних послуг та переробки.

Метою створення Центру є формування регіональної інфраструктури підтримки соціального підприємництва як інструменту сталого розвитку громад Полтавської області і відповідно до цього сформульовані ключові завдання:

– розвиток соціального бізнесу в територіальних громадах;

– підтримка підприємницької активності ВПО, ветеранів та молоді;

– стимулювання створення робочих місць у сільській місцевості;

– розвиток локальних ланцюгів доданої вартості (особливо в агросекторі).

Інституційна форма Центру представлена базовою локацією в м. Полтава та віддаленими хабами в громадах.

Форма власності – комунальна установа.

Організаційна структура Центру може бути спроєктована таким чином:

– відділ розвитку соціального бізнесу;

– агро-інноваційний відділ;

– освітньо-тренінговий відділ;

– відділ інвестицій та грантів;

– відділ роботи з громадами;

– аналітично-моніторинговий сектор.

Пріоритетні напрями діяльності Центру з урахуванням регіонального контексту представлені в табл. 3.3. *Ключовими партнерами* Центру будуть:

– Полтавська обласна військова адміністрація

– Полтавська обласна рада

– територіальні громади (ТГ);

– заклади вищої освіти та наукові установи;

– неурядові організації (НУО);

– міжнародні донори.

Таблиця 3.3

Пріоритетні напрями діяльності Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області

Напрями діяльності	Задання за напрямами
Аграрне соціальне підприємництво	– Створення соціальних кооперативів (переробка молока, фруктів, овочів); – розвиток органічного виробництва; – підтримка локальних брендів продукції громад
Соціальні послуги	– Догляд за літніми людьми у громадах; – реабілітаційні та інклюзивні послуги; – освітні та культурні ініціативи
Інтеграція ВПО та ветеранів війни	– Програми запуску мікробізнесу; – грантова підтримка; – перекваліфікація та навчання
Розвиток креативної економіки	– Ремесла, туризм, локальні культурні продукти; – розвиток зеленого туризму в громадах області

Джерело: розроблено автором.

Інші важливі складові організаційно-функціональної основи Регіонального центру підтримки соціального підприємництва наведено в табл. 3.4. Адаптація моделі регіонального центру підтримки соціального підприємництва до умов Полтавська область демонструє, що ефективність розвитку соціального підприємництва залежить від урахування територіальної специфіки, тому орієнтація на аграрний сектор, розвиток громад та соціальну інклюзію забезпечує синергію економічних і соціальних ефектів. Цільовими групами інклюзивної політики та програм є жінки, молодь, люди старшого

віку, безробітні, ВПО, УБД, ветерани війни, а також особи з інвалідністю або ті, хто перебуває в скрутних життєвих обставинах [181].

Таблиця 3.4

Основні параметри діяльності Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області

Організаційно-функціональні складові	Сутнісна характеристика
Спеціалізовані інструменти підтримки	– Регіональні грантові програми для сільських соціальних підприємств; – мобільні консультаційні офіси (виїзди в громади); – програми підтримки кооперації; – платформи збуту локальної продукції (офлайн + онлайн); – пілотні проєкти соціального замовлення
Механізми взаємодії з громадами	– Виявлення потреб територіальних громад; – відбір потенційних ініціатив; – навчання та інкубація проєктів; – фінансова підтримка (гранти, партнерства); – супровід реалізації проєктів; – оцінка соціального ефекту
Джерела фінансування	– Обласний бюджет; – державні програми підтримки бізнесу; – кошти міжнародних організацій (ЄС, ПРООН); – співфінансування з боку громад; – приватні вкладення
Очікувані результати	– Зростання кількості соціальних підприємств у громадах області; – створення нових робочих місць (особливо у сільській місцевості); – інтеграція ВПО та ветеранів у економічну діяльність; – розвиток локальних економік; – підвищення рівня соціальної згуртованості
Критерії оцінювання соціального впливу	–Кількість створених соціальних підприємств у громадах; – частка сільських проєктів; – кількість залучених ВПО та ветеранів; – обсяг реалізованої локальної продукції; – рівень самозайнятості населення.

Джерело: розробка автора.

У звіті OECD/EC 2019 року «Відсутні підприємці» зазначається, що «інклюзивна політика підприємництва може відігравати важливу роль у наданні більшій кількості людей можливості стати підприємцями та прагнути підтримувати створення сталого бізнесу людьми, що належать до груп, які недостатньо представлені в підприємництві» [там само, с. 3]. Соціальне підприємництво, яке має інклюзивний характер, відкриває можливості для розвитку місцевої економіки та зайнятості, сприяє згуртованості громад, а також створює додаткові можливості для отримання доходу та участі в суспільному житті.

Місцеві підприємницькі екосистеми, що підтримують інклюзивне соціальне підприємництво, включають різноманітних учасників із державного та приватного секторів, бізнес-інкубатори та акселератори, які тісно співпрацюють із неурядовими організаціями, місцевими лідерами та окремими особами. Заходи, спрямовані на подолання бар'єрів для започаткування та сталого функціонування таких ініціатив, передбачають гнучкі та інтегровані фінансові програми, адаптовані послуги, змішане навчання, а також індивідуальну підготовку чи нефінансову підтримку.

Соціальне підприємництво під час війни продовжує демонструвати здатність реагувати на гострі суспільні проблеми, а це насамперед виражається у допомозі Збройним Силам України (ЗСУ), волонтерській діяльності працівників, відповідальності за благополуччя життєвого простору [183]. На шляху залучення ветеранів до соціального підприємництва існує багато перешкод, які мають бути усунені в межах ветеранської політики, яку формує та реалізує Міністерство у справах ветеранів України – головний державний орган у системі центральних органів виконавчої влади. За даними емпіричних досліджень автора до таких перешкод можна віднести 184]:

– більшість ветеранів (і чоловіків, і жінок) не мають достатніх знань та практики ведення бізнесу, вони мають пересторогу щодо реєстрації підприємства, сплати податків, укладання договорів та інших аспектів господарської діяльності;

– вади здоров'я унаслідок поранень знижують економічну активність ветеранів, сповільнюють виконання потрібних робіт, що викликає сумніви у доходності підприємництва;

– більша частина ветеранів війни не має достатнього капіталу для відкриття підприємства, за результатами спілкування близько 20% з них вважають себе бідними людьми, а половині з них доходу вистачає лише на продукти харчування, ліки та найнеобхідніші побутові товари;

– ветерани не мають достовірної інформації про перспективні напрями економічної діяльності, потреби ринку, можливості грантової підтримки;

– багато ветеранів-учасників бойових дій відчувають напруження у стосунках з людьми, які не воювали, вони розцінюють це як несправедливість, мають образи, тож потребують якісної психологічної реабілітації, інакше залишаться непридатними до підприємницької діяльності;

– частина ветеранів не має достатньо контактів у підприємницьких колах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а тому не відчуває суспільної взаємодії та громадської підтримки;

– проблемою для всіх підприємців, в для ветеранів особливо, залишається високий рівень корупції, що обмежує доступ до ресурсів і ринків.

На сьогодні потенціал соціального підприємництва обумовлює помітну трансформацію державної ветеранської політики у напрямі сприяння зайнятості ветеранів, надання грантової підтримки для створення або розвитку ветеранського бізнесу, запровадження програми компенсації витрат роботодавцю на облаштування робочого місця працівника з інвалідністю, розширення можливостей професійного навчання та перенавчання з ведення бізнесу [185]. Дж. Кікал і Т. Льонс [186] зауважують, що сила соціального підприємництва проявляється в об'єднанні людей та організації, що дозволяє їм сконцентруватися на проблемі, зосередити ресурси для реалізації рішення та продемонструвати суспільству результати. Мережі людей і організацій створюються з урахуванням єдиної місії та схожого бачення позитивних змін. Оскільки ветеранам, як показує досвід спілкування з ними, притаманні ідеї

братства, співчуття до знедолених членів суспільства та розуміння «неправильності» такого становища з моральної точки зору, то подібні мотиви і є визначальними при створенні соціального підприємства.

Важливо, щоб держава демонструвала зустрічні ініціативи у створенні сприятливих умов щодо започаткування та розвитку ветеранського підприємництва. Однією з таких ініціатив стало розроблення проекту Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни до 2030 року [187], який, на жаль, так і не отримав статусу нормативного документу. Розвиток соціального підприємництва в Україні гальмується ще й через те, що до сьогодні відсутнє нормативне визначення організаційно-правових форм соціальних підприємств. Тому частина соціальних підприємств створюється у вигляді недержавних неприбуткових організацій (благодійних чи громадських організацій, фондів, тощо) або ТОВ, ФОП, ПАТ тощо. Однак, саме від організаційної форми підприємства може залежати отримання державної підтримки, оподаткування чи отримання податкових пільг, кількість дозволених найманих працівників тощо. На думку В. Назарука, для українських соціальних підприємств найбільш вдалими організаційними формами з огляду на необхідність дотримання соціальних цілей є товариства з обмеженою відповідальністю, підприємства об'єднань громадян (ПОГ) та поєднання ФОП із громадською організацією [188]. Приклади соціального підприємництва, зорієнтованого на ветеранів, в Україні є. Діяльність піцерії Pizza Veterano, кав´ярні Veterano Coffee, пекарні Good Bread from Good People пов'язана з вирішенням питання інтегрування у суспільство колишніх військових та людей з інвалідністю. Відкритий у Полтаві ресторан у стилі стрітфуду «PRO Галушки» дбає не лише про якісне вуличне харчування, а й про збереження культури та соціальну підтримку ветеранів. Створений полтавським ветераном глемпінг «Острів» має на меті підтримку місцевої економіки та створення комфортних умов для відпочинку на природі [189]. Основні напрями підтримки соціального підприємництва в контексті реалізації державної ветеранської політики наведено в табл. 3.5.

Визначені напрями розвитку соціального підприємництва на різних рівнях управління в межах реалізації державної ветеранської політики дозволять прискорити соціальну реінтеграцію ветеранів, вирішити питання зайнятості та залучити їх до розвитку місцевої економіки.

Таблиця 3.5

Основні напрями підтримки соціального підприємництва в рамках ветеранської політики

Напрями підтримки		
національний рівень	регіональний рівень	місцевий рівень
1. Розроблення критеріїв віднесення підприємств до категорії соціальних	1. Виявлення соціальних проблем і окреслення перспективних напрямів соціального підприємництва	1. Виявлення в громадах людей вразливих категорій, які можуть бути працевлаштовані на соціальних підприємствах
2. Визначення організаційно-правових форм соціальних підприємств	2. Сприяння створенню регіональних спільнот потенційних інвесторів у соціальне підприємництво	2. Складання реєстрів майна, нерухомості, які можуть бути передані в оренду соціальним підприємцям
3. Розроблення нормативно-правової бази щодо регулювання діяльності соціальних підприємств	3. Створення регіональних консультативних центрів	3. Проведення тренінгів, воркшопів, зустрічей з успішними підприємцями для створення відповідної мотивації у членів громад
4. Надання інформації щодо можливостей міжнародної технічної допомоги соціальним підприємцям	4. Організація інформаційно-просвітницьких кампаній	4. Надання допомоги у розробці бізнес-планів і статутів соціальних підприємств
5. Моніторинг впливу соціального підприємництва на суспільство	5. Організація бізнес-навчання ветеранів, людей з інвалідністю, ВПО	5. Впровадження місцевих програм фінансової допомоги соціальним підприємцям.
6. Надання державних грантів на розвиток соціально значущих для країни проектів	6. Провадження програм юридичної та фінансової підтримки осіб, що започатковують соціальне підприємництво	6. Підтримка благодійних акцій і волонтерства
	7. Розроблення програм для підтримки стартапів	

Джерело: систематизовано автором за результатами дослідження.

Ґрунтуючись на практиках державної підтримки соціального підприємництва та інклюзії в зарубіжних країнах, зокрема проєкті SEMPRE

Accelerators, спрямованому на підтримку інклюзивного соціального підприємництва в регіоні Балтійського моря [182], можна запропонувати ряд заходів, які спроможні впливати на прискорення впровадження соціальних ініціатив:

– поліпшення рівня обізнаності органів публічної влади щодо бар'єрів, з якими стикаються вразливі соціальні підприємці, особливо у сільській місцевості. Формування сприятливої атмосфери для підприємництва не потребує додаткового фінансування;

– сприяння будь-якій адвокації у налагодженні взаємодії з органами місцевого самоврядування чи органами державної влади;

– запровадження адаптивних програм підтримки соціального підприємництва, включно з підтримкою стартапів, програм початкового фінансування та іншими інструментами;

– створення та підтримка єдиної платформи (як цифрової, так і фізичної), яка спеціально спрямована на залучення та активізацію вразливих груп, а також підтримку їхньої участі у розвитку бізнес-ініціатив, соціальних стартапів чи інших форм діяльності, що створюють позитивний соціальний ефект;

– запровадження системних та регулярних заходів з розвитку спроможності, підвищення кваліфікації та навчання для вразливих груп і сільських громад;

– використання інструментів обміну досвідом: взаємні візити, регіональні конференції, практичні семінари, командні зустрічі тощо. Інституціоналізація подібних механізмів дозволяє соціальним стартапам отримати додаткові переваги;

– підтримка реалізації концепції соціального підприємництва різними суб'єктами: традиційними комерційними підприємствами, соціально відповідальним бізнесом, неурядовими організаціями тощо.

Візуалізувати логіку побудови екосистеми соціального підприємництва дозволяє ментальна карта, яка допомогає одночасно побачити головних

стейкхолдерів, перелік їх функцій, взаємозвязаність, партнерство та соціальний вплив. Екосистема соціального підприємництва, яка забезпечує його стійкість та потенціал до масштабування, є важливою для організацій, що надають фінансування. Ментальна карта екосистеми соціального підприємництва та інклюзії представлена на рис. 3. 4.

Рис. 3.4. Ментальна карта екосистеми соціального підприємництва та інклюзії

Джерело: розроблено автором.

Екосистема соціального підприємництва в Україні лише починає своє оформлення, взаємодія між її стейкхолдерами відбувається переважно через особисті контакти, а соціальні підприємства, не включені законодавством у спеціальну групу, часто не можуть претендувати на отримання фінансування з бюджету. Тому створення екосистеми соціального підприємництва та інклюзії є ключовим стратегічним напрямом модернізації державної політики.

Воно передбачає перехід від фрагментарних заходів підтримки до системного підходу, заснованого на принципах партнерства, інноваційності та інклюзивного розвитку.

3.2. Удосконалення механізмів підтримки соціального підприємництва

Підтримка підприємництва, яке за спрямованістю є соціальним, але не має відповідного статусу, встановленого законодавчо, може здійснюватися різними суб'єктами на різних рівнях:

– з боку міжнародних неурядових організацій (спеціальні програми, гранти, інституційна підтримка);

– державна підтримка в межах загальних програм підтримки бізнесу (податкові та кредитні пільги, інституційна підтримка, нормативно-правове забезпечення, інформаційно-консультативна підтримка);

– підтримка органів місцевого самоврядування для локального бізнесу (пільги з оподаткування, пряма бюджетна допомога, інформаційно-консультативна підтримка);

– з боку НУО (допомога в створенні бізнесу, навчання, адвокація, облік і моніторинг).

Таким чином є підстави говорити про фактичне формування складного, комплексного багаторівневого механізму підтримки соціального підприємництва в межах становлення його екосистеми. Головним суб'єктом такого механізму виступає держава, оскільки від державних політик, зокрема соціальної, податкової, підприємницької тощо залежатимуть напрями змін механізмів підтримки, які застосовуються на інших рівнях управління.

Аналіз трансформації механізмів державної підтримки соціального підприємництва в Україні, викладений у підрозділі 2.2, свідчить про відсутність правового визначення суб'єктів соціального підприємництва, що обмежує можливості застосування спеціальної підтримки. Важливо також розглядати удосконалення заходів з підтримки соціального підприємництва як

комплексний процес, який стосується інституційного забезпечення; спрощення доступу до ресурсів, інформації та ринків; підвищення рівня підприємницьких компетенцій у суб'єктів соціального бізнесу та стимулювання взаємодії між стейкхолдерами соціального підприємництва, без чого не можливе створення екосистеми соціального підприємництва. Відштовхуючись від теоретичних положень щодо сутнісних характеристик механізмів державної підтримки підприємництва (підрозділ 2.2), є підстави кластеризувати пропозиції з їх удосконалення за такими напрямами:

1) організаційно-правове забезпечення;

2) інституційна структура підтримки;

3) заходи фінансово-економічної підтримки;

4) інформаційно-цифрове середовище та навчання;

5) зміцнення партнерства і екосистеми.

1. Першочерговим напрямом є вдосконалення організаційно-правового забезпечення, оскільки відсутність чітко визначеного правового статусу соціальних підприємств і критеріїв їх діяльності унеможливлюють розроблення механізмів державної підтримки, а також інструментів контролю за досягненням імпакту. Заходи організаційно-правової підтримки соціального підприємництва мають встановлюватися двома основними правовими документами:

– Законом України про розвиток соціального підприємництва (або про соціальне підприємництво), у якому викладені засадничі положення ідентифікації підприємств як соціальних, умов їхньої діяльності, заходів регулювання та підтримки тощо, який доцільно розробляти на консенсусній основі. Наприклад, у розробці Закону про розвиток соціального підприємництва 2007 р. в Південній Кореї брали участь 11 міністерств, найбільші корейські корпорації (SK Telecom, Kyobo Insurance Company), а також неурядові організації [190];

– Стратегією (Планом) розвитку соціального підприємництва, яку доцільно розробляти Міністерству економіки, довкілля та сільського

господарства України разом з Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України на період 5-10 років.

Крім цього, важливим є й прийняття інших нормативно-правових актів, якими унормовуються такі, важливі для розвитку соціального підприємництва, питання, як, наприклад, створення Регіональних центрів підтримки соціального підприємництва, затвердження Положень про їх діяльність тощо.

У Законі, крім визначення, що соціальне підприємництво є ініціативною, систематичною діяльністю на інноваційній основі, яка передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, який використовується для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів, мають бути зазначені критерії, за якими підприємство може бути віднесене до соціальних. Зважаючи на зростання актуальності у воєнний період таких проблем, як безробіття та збільшення чисельності вразливих верств населення, доцільно буде ввести такі критерії:

– для підприємств (організацій), основною метою діяльності яких є працевлаштування вразливих осіб, частка таких працевлаштованих у загальній кількості працівників підприємства має становити не менше 30% на момент реєстрації соціального підприємства з поступовим її збільшенням протягом наступних п'яти років до 50%;

– для підприємств (організацій), основною метою яких є надання соціальних послуг для вразливих осіб, частка вразливих осіб у загальній кількості отримувачів послуг має становити не менше 30% на момент реєстрації соціального підприємства з поступовим її збільшенням протягом наступних п'яти років до 50%;

– для підприємств (організацій), основною метою діяльності яких є працевлаштування вразливих осіб і надання їм соціальних послуг, частка працевлаштованих у загальній кількості працівників і частка вразливих осіб у загальній кількості отримувачів послуг має становити не менше 20% на

момент реєстрації соціального підприємства з поступовим її збільшенням протягом наступних п'яти років до 30%.

Законодавство про соціальне підприємництво буде оперувати таким поняттям як «вразливі групи населення», сутність якого визначена в Законі України «Про соціальні послуги» [110] – це особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників або соціальні групи, що мають більшу ніж інші ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, політичних, екологічних факторів або ризиків дістати хвороби чи ушкодження. Проте Закон не наводить перелік вразливих груп населення, а лише перелічує чинники, які можуть зумовити ускладнення життєвих обставин, тож є необхідність визначити перелік осіб, які можуть бути отримувачами послуг соціальних підприємств і/або суб'єктами соціального підприємництва. До категорії «вразливі групи населення» мають бути віднесені:

– особи, середньомісячний дохід яких становить 50% або менше від середнього загальнонаціонального доходу (у даний час до цієї категорії віднесено осіб, чий дохід нижчий за прожитковий мінімум);

– особи з інвалідністю;

– діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю, діти, які перебувають у СЖО;

– особи, які досягли пенсійного віку та потребують стороннього догляду або соціальної підтримки;

– внутрішньо переміщені особи (ВПО);

– батьки, які самостійно виховують дитину;

– багатодітні сім'ї;

– учасники бойових дій (УБД), ветерани війни та члени їхніх сімей;

– особи, які постраждали від домашнього насильства або торгівлі людьми.

Слід зазначити, що в міжнародній практиці до поняття «вразливі групи населення» також належать відносять такі категорії осіб, як, наприклад, жінки

з вищою освітою, які перервали кар'єру, а також молодь, що є безробітною понад 6 місяців. Очевидно, що відповідна практика має бути врахована в національному законодавстві.

Організаційно-правовий механізм також має унормувати питання організаційно-правових форм підприємств та їхньої сертифікації. Підприємство повинно бути зареєстроване в одній із організаційно-правових форм, передбачених Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»: корпорація, асоціація, компанія, приватна некомерційна організація, кооператив тощо [191].

У спеціальному Законі також мають бути конкретизовані положення про те, що:

– підприємство повинно здійснювати діяльність із використанням найманого та оплачуваного персоналу;

– основною метою діяльності підприємства має бути отримання соціального ефекту;

– до процесу прийняття рішень на підприємстві повинні бути залучені споживачі соціальних послуг і працівники;

– на соціальні цілі має бути реінвестовано не менше ніж 2/3 прибутку.

Підприємства проходять сертифікацію на відповідність критеріям, визначеним у Законі, після чого Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України надає підприємству статус «соціальне», що дозволяє йому користуватися привілеями та пільгами, розробленими для підтримки соціального підприємництва в країні. Доречними є пропозиції щодо формування організаційно-правового механізму, викладені групою експертів в роботі «Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз» [64], які в основному співпадають з позицією автора, викладеною у цьому дослідженні.

2. Інституційна структура підтримки соціального підприємництва має спиратися на міжсекторальну взаємодію Міністерства економіки, довкілля та

сільського господарства України, Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України, Міністерства фінансів, Міністерства охорони здоров'я та інших центральних органів виконавчої влади. У межах розроблення концептуальних основ формування екосистеми соціального підприємництва була обґрунтована необхідність створення Регіональних центрів підтримки соціального підприємництва, проте виникає необхідність координації та узгодження їх діяльності з соціальною та підприємницькою політиками держави. В окремих європейських країнах координацію діяльності соціальних підприємств та усіх суб'єктів відповідних екосистем здійснюють профільні міністерства: у Франції – Міністерство економіки, фінансів та промислово-цифрового суверенітету (через підрозділи соціальної економіки); в Італії – Міністерство праці та соціальної політики; у Польщі – Міністерство сім'ї, праці та соціальної політики. У європейських країнах також функціонують спеціалізовані агентства та фонди, такі, як Social Enterprise UK у Великій Британії або CGM Finance в Італії [192; 193], та регіональні центри підтримки соціального підприємництва й місцеві агентства зайнятості. В інших країнах світу спостерігаються схожі процеси. Наприклад, у Південній Кореї безпосередньо при Міністерстві праці створено Комітет з підтримки соціального підприємництва [190].

Як правило, до відання інститутів підтримки соціального підприємництва належить ряд питань:

– розроблення плану розвитку соціального підприємництва та щорічних дій з його виконання;

– відбір уповноважених агентств для надання підтримки бізнесу;

– офіційне визнання послуг «соціальними»;

– розроблення заходів, що стосуються досягнення соціальних цілей;

– формування основ підтримки соціальних підприємств;

– підготовка кадрів соціальних підприємств, а також освіта та навчання працівників соціальних підприємств;

– фінансування для досягнення соціальних цілей.

Формування та розвиток інституційного середовища підтримки соціального підприємництва (центри підтримки соціального бізнесу, бізнес-інкубатори, акселераційні програми, консультаційні та освітні платформи тощо) забезпечить полегшення доступу до інформаційних і фінансових ресурсів, підвищення рівня професійної підготовки підприємців (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Порівняння механізму інституційної координації соціального підприємництва в окремих країнах Європи та в Україні

Елементи екосистеми	ЄС	Польща	Італія	Франція	Україна
Інститут-координатор	Єврокомісія, Європарламент	Міністерство сім'ї, праці та соціальної політики	Міністерство праці та соціальної політики	Міністерство економіки, фінансів та промислово-цифрового суверенітету	Не визначений
Наявність спеціалізованого органу	Платформи та програми ЄС (EaSI, ESF)	Національні центри підтримки соціальної економіки (OWES)	Агентства кооперації, консорціуми (CGM Finance)	Державні та регіональні агентства соціальної економіки	Відсутній єдиний спеціалізований орган
Нормативно-правова база	Social Economy Action Plan	Закон про соціальну економіку	Закон про соціальні кооперативи	Закон про соціальну та солідарну економіку	Спеціальний закон відсутній
Підтримка місцевих органів влади	В рамках програм ЄС	Активна (центри OWES, місцеві програми)	Дуже активна (підтримка кооперативів муніципалітетами)	Активна (регіональні стратегії ESS)	Обмежена, через підтримку місцевих бізнесів
Фінансові інструменти підтримки	Гранти, фонди	ЄС + національні субсидії	Державні та кооперативні фінансові інструменти	Державні програми + пільги	Донорські програми. Бюджетне фінансування в межах загальної підтримки підприємництва
Загальна характеристика інституційної підтримки	Наднаціональна координація та фінансування	Інституційна система OWES	Кооперативна модель	Інституційна система ES	Відсутня

Джерело: систематизовано автором за [75; 77; 146; 155; 157; 159; 164].

3. Фінансові інструменти державної підтримки соціального підприємництва є найбільш пріоритетним напрямом сприяння їх розвитку. У законодавстві різних країн визначені загальні форми підтримки, пільги та умови фінансування, конкретні ж розміри фінансової підтримки нерідко прописуються у планах реалізації відповідної державної політики. Наприклад, у Південній Кореї фінансові інструменти підтримки визначаються «Основним планом розвитку соціального підприємництва». Як правило, метою такої підтримки є зміцнення соціальної спрямованості підприємств, підвищення їх стійкості, поширення інформації про соціальні підприємства та зміцнення партнерства з бізнесом і місцевими громадами.

Національне законодавство щодо соціального підприємництва передбачає застосування різноманітних програм підтримки, зокрема: покриття витрат на заробітну плату протягом перших рокі діяльності; субсидії на розвиток бізнесу та працевлаштування осіб із вразливих верств населення.

Аналіз інструментів фінансово-економічного механізму, який застосовується в різних країнах, свідчить про поширення важливих змін, які мають інноваційний характер і виходять за межі:

– лише грантового підходу, пропонуючи різноманітні фінансові інструменти для досягнення соціальних цілей: позики, кредитні гарантії, різні види інвестування в акціонерний капітал, а також нещодавно запроваджені соціальні облігації;

– фондів, створюючи більш розмаїті інституційні структури, через які здійснюється соціально орієнтоване фінансування: агрегатори капіталу, вторинні ринки, соціальні біржі, брокери соціальних підприємств, інтернет-портали тощо;

– приватних благодійних пожертв, формуючи соціально орієнтований капітал також за рахунок приватизації державних активів або шляхом створення спеціалізованих соціально орієнтованих інвестиційних фондів;

– лише грошового обігу, застосовуючи бартерні угоди та надання допомоги іншими способами, наприклад комп'ютерним обладнанням та програмним забезпеченням.

Серед нових фінансових інструментів підтримки соціального підприємництва набувають поширення соціальні облігації (облігації соціального впливу (SIB), які, на відміну від класичних облігацій, передбачають отримання конкретних соціальних результатів. Використання соціальних облігацій забезпечує співпрацю між державними органами та інвесторами, а також спрямування залучених коштів на реалізацію проєктів у соціальній сфері – забезпечення доступного житла, створення робочих місць, розвиток охорони здоров'я, освіти чи покращення екологічних умов. Повернення вкладень і рівень прибутковості облігацій визначається рівнем досягнення запланованих соціальних показників. Безумовно, соціальні облігації, як і будь-який інший фінансовий інструмент, має свої переваги і недоліки (табл. 3.7), але вони забезпечують прозорість використання коштів, підзвітність емітентів, вимірювання показників впливу.

Таблиця 3.7

Переваги та недоліки соціальних облігацій

Переваги	Недоліки
1. Соціальні облігації полегшують доступ до житла, охорони здоров'я, освіти та сприяють підвищенню екологічної стійкості	1. Досягнення заздалегідь визначених соціальних результатів може бути віддаленим за часом через вплив сукупності факторів
2. Мобілізують капітал для проєктів з помітним соціальним впливом.	2. Пов'язані з потенційною втратою капіталу, якщо проєкти не забезпечуть надходження очікуваних доходів
3. Спрямування прибутків на досягнення заздалегідь визначених соціальних результатів підвищує прозорість і підзвітність	3. Вимірювання соціального впливу проєктів, що фінансуються за рахунок соціальних облігацій, може бути складним завданням
4. Є достатньо зрозумілим інструментом, тому сприяють стабільному фінансуванню проєктів із соціальними та екологічними ефектами	4. Соціальні облігації можуть мати меншу ліквідність порівняно з традиційними облігаціями, оскільки вони часто прив'язані до конкретних проєктів, розрахованих на цільові групи населення
5. Сприяють розширенню можливостей у розв'язанні місцевих соціальних проблем	5. Можуть привести до репутаційних втрат через недосягнення соціальних результатів

Джерело: узагальнено автором за [195].

Наміри емітента щодо використання коштів, отриманих від розміщення соціальних облігацій, повинні відображати:

– конкретні цілі використання коштів, залучених від розміщення облігацій;

– критерії, процедури оцінювання та відбору проєктів, які відповідають принципам соціального фінансування, а також терміни реалізації проєктів;

– опис відповідності цілей використання залучених коштів стратегічним цілям емітента у сфері сталого розвитку;

– виявлення можливих негативних наслідків для довкілля та соціальної сфери, пов'язаних із реалізацією проєктів.

В Україні в 2022 році вперше була прийнята Концепція запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні, яка передбачає, що такі облігації розміщуються з метою використання залучених коштів виключно на фінансування реалізації проектів екологічного спрямування [194]. Беручи до уваги практику правового регулювання соціальних облігацій в зарубіжних країнах, доцільно рекомендувати введення спеціальних норм регулювання їх випуску та використання. Облігації соціального впливу, так само, як і звичайні, мають регулюватися правилами чинних законів щодо цінних паперів, оскільки вони передбачають випуск фінансових інструментів інвесторами. Але поряд з цим можна також застосовувати спеціальний нагляд з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), враховуючи, що облігації пропонуються громадськості або продаються інвесторам. Крім того, місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування можуть розробляти локальні правила для регулювання використання бюджетних коштів для реалізації проєктів соціальних облігацій. Власне, в умовах, коли соціальні підприємства стикаються з обмеженим доступом до традиційних джерел фінансування через поєднання соціальної місії та підприємницької діяльності розвиток імпакт-інвестування набуває особливого значення.

4. Створення інформаційно-цифрового середовища та навчання є важливими компонентами удосконалення механізмів підтримки соціального підприємництва, що викликає потребу в упровадженні освітніх програм, спрямованих на формування навичок соціального підприємництва, фінансової грамотності, управління проєктами, зокрема через використання онлайн-платформ. Цифрова інфраструктура соціального підприємництва на сьогоднішній день складає частину його екосистеми, причому розгалуженої, багаторівневої і пристосованої до регіональних потреб.

Модель відповідної цифрової інфраструктури, розроблена для Полтавської області, представлена на рис. 3.5. Створення регіональної онлайн-платформи соціального підприємництва має включати:

– реєстр соціальних підприємств області;

– карту соціальних ініціатив громад;

– базу донорів, грантів і партнерів;

– маркетплейс локальних соціальних продуктів.

Онлайн-платформа повинна бути інтегрована з національними сервісами, зокрема платформою «Дія», та підключена до офіційних ресурсів Полтавська обласної військової адміністрації. Для підтримки місцевих соціальних підприємців можуть бути використані цифрові сервіси, які уже активно розвиваються на рівні громад, зокрема онлайн-консультаційні центри при ЦНАПах. У перспективі може виникнути потреба у створенні локальних електронних кабінетів підприємців, через які буде здійснюватися:

– подання заявок на місцеві програми підтримки;

– запис на консультації;

– доступ до шаблонів документів.

Цифрова інфраструктура не отримає належного розвитку без відкритих даних, необхідних для регіональної аналітики, а отже, має включати:

– відкритий реєстр соціальних підприємств;

– дані про кількість робочих місць для вразливих груп, обсяги підтримки, соціальний вплив;

– аналітику для планування регіональних програм розвитку.

Рис. 3.5. Модель регіональної цифрової інфраструктури соціального підприємництва

Джерело: авторська розробка.

Паралельно з налагодженням цифрової інфраструктури має здійснюватися цифрова освіта та підготовка кадрів, що передбачає розроблення регіональних онлайн-курсів спільно з Prometheus, місцевими університетами (наприклад, Полтавським державним аграрним університетом), організацію навчальних програм для ветеранів, ВПО, молоді тощо. Підвищення цифрової грамотності та подолання цифрових розривів

варто проводити за спеціальними напрямами, які є найбільш затребуваними в підприємців у певний період:

– SMM;

– e-commerce:

– цифрове просування товарів і послуг;

– кібербезпека;

– захист даних.

Поступово слід розвивати цифрові фінансові інструменти, а саме: створення регіональних краудфандингових ініціатив, підключення соціальних підприємств до національних платіжних систем, розробку обласних програм цифрового грантового фінансування. На місцевому рівні важливим завданням стає забезпечення цифрової інклюзії для людей з інвалідністю, літніх людей, ВПО, а також міжрегіональної та міжнародної інтеграції соціальних підприємців через обмін досвідом чи участь в програмах Європейської Комісії.

5. Сталість функціонування соціального підприємництва значною мірою залежне від розвитку партнерства, яке інтегрує ресурси, знання і можливості різних секторів. Отже, механізм публічно-приватного партнерства набуватиме все більшого значення, а використання соціального замовлення та участь громадських організацій у реалізації соціальних проєктів формуватиме умови для поглиблення міжсекторальної взаємодії, що є однією з принципових ознака соціального підприємництва.

Отже, удосконалення механізмів підтримки соціального підприємництва в Україні потребує системного підходу, що поєднує організаційно-правові, адміністративні, фінансово-економічні, інституційні, інформаційні та освітні інструменти.

Реалізація розроблених пропозицій сприятиме формуванню ефективної екосистеми соціального підприємництва, підвищенню його конкурентоспроможності та забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому.

3.3. Моніторинг та вимірювання соціального імпакта

Для розширення політики державної підтримки розвитку соціального підприємництва, яка вимагає фінансових ресурсів і ефективного їх використання, важливою є максимально об'єктивна оцінка внеску соціальних підприємств у розв'язання соціальних проблем. Опрацювання наукової літератури стосовно вивчення методичних підходів до визначення соціального впливу (соціального імпакта) дозволяє зробити висновок про зближення позицій фахівців, які займаються оцінкою впливу, і поступову уніфікацію методології оцінювання [196-200]. Особливістю методології оцінювання соціального імпакта на сучасному етапі є такі принципові положення, як:

– врахування не лише запланованих, а й незапланованих впливів на людей, які можуть бути як позитивними, так і негативними;

– визначення впливу соціального підприємства з урахуванням впливу інших факторів (людей, організацій, обставин), а також темпоральності прояву впливу;

– використання отриманих даних для мінімізації негативних результатів і максимізації позитивних наскільки це можливо, з урахуванням обмеженості ресурсів та балансу інтересів різних стейкхолдерів.

Діяльність з розроблення методик оцінювання імпакта та їх практичного застосування дозволила зрозуміти, що між ефективністю підприємництва і його соціальною впливовістю відсутній прямо пропорційний зв'язок, тому все більше уваги звертається на довгострокові впливи, а не на поточну ефективність. Так, переміщення, наприклад, технологічно нескладних виробництв (будівельних матеріалів, меблів, пошиття одягу тощо) у сільську місцевість дозволить забезпечити роботою людей, не змушуючи їх залишати свої домівки, водночас сприяючи розвитку локальної екосистеми. В оцінюванні соціальних впливів не можна покладатися лише на кількісні показники, особливо середні, хоча спільноти розуміють їх краще.

Кількісні показники не завжди (або майже ніколи) не дають уявлення про рівень задоволеності населення, а середні значення приховують нерівність

між різними соціальними групами та регіональні відмінності. Так, в середньому по Україні споживання яєць на душу населення складає 278 шт., що близько до раціонального значення (290 шт.), тоді, як у Херсонській області ця цифра становить 255 шт., а в Кіровоградській – 327 шт. [201].

Але регіональний розкид нічого не говорить про споживання основних продуктів харчування за групами населення, а диференціація споживання за статево-віковими групами, за домогосподарствами з різним рівнем доходів і різною кількістю дітей, за різним місцезнаходженням, хоча і надає багато інформації про ймовірні причини диференціації, не дозволяє зробити висновок про культуру та традиції споживання. Отже, в методології оцінювання імпакту важливими є питання вивчення особливостей попиту, культурних норм та інших аспектів, що мають довготривалий вплив. Тому більш прийнятним в оцінюванні стає інтегрований підхід, який виходить за межі кількісних показників і включає якісний аналіз, глибше розуміння культурного контексту та реальне залучення громад до прийняття рішень.

Оцінювання соціального імпакту також має обумовлене специфікою соціального підприємництва, яке одночасно переслідує дві тісно взаємопов'язані системи цілей. Одна з них (пріоритетна для соціального підприємства) спрямована на вирішення певної соціальної проблеми, а друга (підпорядкована) – на досягнення прибутковості. При цьому слід зважати на те, що досягнення підпорядкованих цілей сприяє створенню економічних умов для реалізації пріоритетних цілей. Тому в процесі оцінювання впливу соціальних підприємств необхідно розмежовувати соціальні та економічні ефекти.

Наведені рефлексії підводять нас до висновку про необхідність більш чіткої формалізації поняття «соціальний імпакт (вплив)» (табл. 3. 8). Метою оцінювання соціального імпакту є об'єктивізація інформації для обґрунтування рішень, розробки політики та планування проектів шляхом врахування соціальних наслідків від впроваджених дій. Оцінка соціального

імпакту допомагає урядам, організаціям і громадам зрозуміти та врахувати потенційні соціально-економічні наслідки впровадження політики.

Отже, соціальний вплив можна визначити як *міру зміни явищ, процесів чи обставин унаслідок реалізації певного проєкту чи заходів політики, спрямованих на суспільство з метою поліпшення добробуту громадян*. Вважаємо за доцільне включити до методики визначення соціального імпакту дві складові: а) моніторинг – завдяки якому здійснюється спостереження за сферою соціального підприємництва у певному просторово-часовому континуумі та збір необхідної інформації; б) оцінювання, яке спирається на аналіз отриманої інформації та інструменти вимірювання впливу.

Таблиця 3.8

Підходи до дефініції поняття «соціальний імпакт»

Підхід	Визначення	Джерело
Динамічний – зосереджений на змінах	Довгострокова зміна аспектів добробуту людини або планети, спричинена діями або рішеннями організації, через товари, послуги чи діяльність. Може бути позитивною або негативною	Private Finance for the SDGs [202]
	Позитивні та негативні зміни в житті людей, досягнуті в результаті діяльності, скориговані з урахуванням впливу інших факторів; змін які відбуваються спонтанно, а також з урахуванням тривалості збереження результату та його зменшення з часом	Pact for social dialogue [203]
Сталого розвитку – соціальний, економічний і екологічний ефекти	Ефект, який організація може чинити на економіку, навколишнє середовище та людей в результаті своєї діяльності. Цей вплив характеризує позитивний або негативний внесок організації у сталий розвиток	Стандарти GRI [204]
	Позитивні та негативні ефекти, які виникають щодо людей і планети в результаті діяльності, щоб надалі уникати негативних наслідків і максимізувати позитивні відповідно до встановлених цілей	GIIN programs (Global Impact Investing Network) [205]
	Зміна економічних і соціальних аспектів добробуту людей або стану навколишнього середовища, пов'язана з діяльністю організації	Impact Management Platform [206]
Аналітичний – спрямований на встановлення рівня досягнення цілей	Міра того, наскільки та чи інша діяльність впливає на досягнення запланованих і незапланованих результатів (змін)	Industry Classifications in the Context of Impact Management [207]
	Міра того, наскільки дії або рішення організації роблять позитивний або негативний внесок у сталі зміни добробуту) людей у суспільстві	Integrated Decision-Making Framework [208]

Джерело: систематизовано автором.

Моніторинг.

Для проведення моніторингу необхідним є визначення конкретних метрик соціального впливу – кількісних або якісних показників, які будуть використовуватися для вимірювання змін у добробуті людей, громади чи суспільства, що виникають у результаті діяльності організації, проєкту або політики. Керуючись стандартами Global Impact Investing Network [204; 205], відмітимо, що метрики соціального впливу повинні мати ряд характеристик:

– вимірюваність, може бути виражена чисельно або описово;

– релевантність, відображає саме соціальні зміни, а не діяльність чи наміри;

– порівнюваність, що дозволяє оцінювати динаміку або порівнювати різні проєкти;

– орієнтація на результат (outcome), а не лише на процес (output).

Для дослідження використані такі метрики соціального впливу (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Обрані метрики соціального впливу для дослідження в середовищі ВПО Полтавської області

Кількісні метрики	Якісні метрики
Кількість працевлаштованих осіб	Рівень задоволеності умовами життя, %
Середньомісячні доходи на особу, грн	Частка ВПО, що планують інтегруватися в місцеві громади, %
Кількість видів наданої соціальної допомоги	
Кількість осіб, що отримали житлові компенсації	

Джерело: авторський добір.

Метрика соціального впливу є ключовим елементом системи моніторингу та оцінювання, що забезпечує об'єктивне вимірювання соціальних результатів і слугує основою для розроблення заходів державної політики у сфері соціального підприємництва. Інакше кажучи, це інструмент, який дозволяє визначити: наскільки діяльність створює соціальну цінність; які зміни відбулися (наприклад, покращення якості життя, зростання зайнятості,

рівень інклюзії); який масштаб і тривалість впливу; наскільки ефективно використані ресурси для досягнення соціальних результатів. У комплексних масштабних моніторингових заходах можуть бути використані значно більші набори метрик (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Основні метрики соціального впливу та їх розрахунок

Метрика соціального впливу	Формула розрахунку	Характеристика
Рівень працевлаштування бенефіціарів	Кількість працевлаштованих осіб / Загальна кількість учасників) × 100%	Відображає результативність створення робочих місць для цільових груп
Частка вразливих груп серед працівників	(Кількість працівників із вразливих груп / Загальна кількість працівників) × 100%	Характеризує соціальну інклюзивність підприємства
Зміна середнього доходу бенефіціарів	(Середній дохід після участі – Середній дохід до участі) / Середній дохід до участі × 100%	Показує економічний ефект для учасників
Рівень охоплення бенефіціарів	(Кількість охоплених осіб / Запланована кількість) × 100%	Відображає масштаб реалізації соціальної місії
Рівень задоволеності бенефіціарів	(Сума оцінок / Максимально можлива сума) × 100%	Оцінює якість наданих послуг
Частка реінвестованого прибутку	(Обсяг реінвестованого прибутку / Загальний прибуток) × 100%	Характеризує соціальну спрямованість діяльності
Рівень соціальної інтеграції	(Кількість інтегрованих осіб / Загальна кількість цільової групи) × 100%	Відображає включення вразливих груп у суспільство
Індекс соціального впливу	Σ (вага показника × значення показника)	Інтегральний показник загального впливу

Джерело: систематизовано автором.

Попередній обсяг роботи щодо вимірювання результатів соціального впливу виконується в процесі проведення моніторингу, під час якого здійснюється збір і аналіз даних, а також звітування (табл. 3.11). Аналіз зібраних даних необхідний для пояснення причинно-наслідкового зв’язку між втручанням та отриманими наслідками і може виконуватися за допомогою сукупності методів (статистичного аналізу, компаративного аналізу, синтетичного контролю тощо). Для аналізу даних про причинність впливу

політики або окремих заходів, коли під вплив підпадає тільки одне явище, об'єкт чи процес (наприклад скасування податку на майно для соціальних підприємств), широко використовується метод синтетичного контролю. Ціль такого методу полягає в тому, щоб оцінити, як змінилися масштаби соціального підприємництва, для яких була ведена податкова пільга, у порівнянні з подібними за розмірами комерційними підприємствами, для яких така пільга не застосовувалася.

У методології моніторингу та оцінювання соціального впливу використовуються наукові систематизовані підходи, що стосуються вимірювання та аналізу соціального впливу втручань, програм, політик чи ініціатив, які ґрунтуються на:

– теорії змін, яка окреслює логічну послідовність дій та очікуваних результатів для досягнення бажаного соціального впливу;

– теорії соціальної ефективності, яка передбачає присвоєння соціальним результатам грошового виміру для оцінювання віддачі на здійснені вкладення;

– теорії участі, що визнає необхідність залучення зацікавлених сторін, включаючи бенефіціарів та громади, до процесу оцінювання соціального впливу.

На регіональному рівні метою моніторингу соціального імпакту має стати системне відстеження та оцінювання соціальних змін, зумовлених діяльністю соціальних підприємств, окремих громадських ініціатив або регіональних програм, спрямованих на розв'язання ключових соціально-економічних проблем (зайнятість, інклюзія, розвиток сільських територій, інтеграція ВПО і ветеранів війни, підтримка жінок і молоді тощо), з метою підвищення результативності регіональної політики. Насамперед йдеться про коригування стратегій, удосконалення управління проєктами, масштабування кращих практик соціального підприємництва на всю територію регіону. У межах проведення моніторингу доцільним також є проведення короткострокових (3-6 місяців) спеціальних досліджень за окремими сферами соціального впливу при залученні дослідницьких університетських груп.

Таблиця 3.11

Загальна послідовність моніторингу соціального імпакту

Етап моніторингу	Зміст етапу	Основні інструменти та підходи
Визначення цілей і очікуваних змін	Формулювання соціальної місії, визначення коротко- та довгострокових результатів	Стратегічне планування, дерево цілей
Сценарії змін	Побудова логічного ланцюга: ресурси → діяльність → результати → вплив	Теорія змін, метод сценаріїв
Визначення індикаторів	Формування системи кількісних і якісних показників для оцінювання змін	KPI, соціальні індикатори, стандарти Global Impact Investing Network (IRIS+)
Збір даних	Отримання первинної та вторинної інформації про результати діяльності	Опитування, інтерв'ю, фокус-групи, аналіз документів
Аналіз та інтерпретація	Виявлення причинно-наслідкових зв'язків, розрахунок показників	Статистичний аналіз, порівняльний аналіз
Звітування	Представлення результатів зацікавленим сторонам	Звіти, дашборди, презентації
Комунікація та вдосконалення	Використання результатів для коригування діяльності та прийняття рішень	Управлінські рішення, адаптивне управління

Джерело: узагальнено і побудовано автором.

У даний час для здійснення такого моніторингу, наприклад, в Полтавській області, необхідно виконати ряд завдань для систематизації та уніфікації роботи зі збору інформації (табл. 3.12):

– сформувати регіональну базу даних соціальних підприємств Полтавської області;

– забезпечити систематичний збір даних щодо потреб вразливих груп населення (ВПО, люди з інвалідністю, молодь, 50+);

– проводити регулярний аналі доступу вразливих груп населення до соціальних послуг (освіта, медицина, житлові умови).

Оцінювання.

Для формування бази даних щодо оцінювання соціального імпакту доцільно розділити їх на дві групи: заходи політики підтримки соціального

підприємництва та сфери дії заходів. Такими сферами можуть бути: зайнятість, яка пов'язана з розширенням прав і можливостей зокрема, стосовно молоді; демографічні зміни, що включають як людей похилого віку, так і молоде покоління (наприклад, охорона здоров'я, догляд за дітьми раннього віку); гендер, спрямований на встановлення різниці в доступі до благ представників різних соціальних груп тощо. Окрім окреслених критеріїв відбору, дані також повинні відповідати визначенню цілей соціального проекту та окреслювати певний тип організаційної структури (наприклад, неурядова організація, асоціація, підприємство, кооператив, ініціатива).

Таблиця 3.12

Основні завдання налагодження моніторингу соціального імпакту на регіональному рівні

Група завдань	Сутність	Регіональна специфіка	Приклади індикаторів
Інформаційно-аналітичні	Збір і аналіз даних	Сільські громади, ВПО, зайнятість	Кількість СП, % зайнятих ВПО
Оцінювальні	Вимірювання результатів	Інтеграція вразливих груп	Дохід, індекс імпакту
Управлінські	Підтримка рішень	Регіональні програми	Обсяг фінансування
Контрольні	Прозорість і підзвітність	Бюджетні кошти громад	Рівень звітності, %
Стратегічні	Довгостроковий розвиток	Екосистема СП	Гранти, партнерства

Джерело: інтерпретовано автором.

Скажімо, для Полтавської області, яка з початку повномасштабного вторгнення прийняла велику кількість ВПО, має достатньо потужні територіальні громади, які перебувають у постійному пошуку можливостей для розвитку (Опішнянська селищна, Білоцерківська сільська, Котелевська селищна, Терешківська сільська, Градизька селищна та інш.), а також демонструє позитивну динаміку із залучення грантових коштів, але водночас має проблеми із прозорістю використання бюджетів та підзвітністю, що є серйозною управлінською проблемою, можна запропонувати такий набір індикаторів (табл. 3. 13).

Таблиця 3.13

Приклади індикаторів, які можуть бути використані для оцінювання соціального імпакту на рівні Полтавської області

Завдання оцінювання	Індикатори
Інформаційно-аналітичні	– частка працевлаштованих ВПО, %; – кількість соціальних підприємств у громадах; – кількість створених робочих місць у сільській місцевості для людей вразливих категорій; – рівень доступності соціальних послуг
Оцінювальні	– середній дохід бенефіціарів до і після участі у програмі, грош. од.; – рівень працевлаштування вразливих груп населення; – коефіцієнт соціальної інтеграції; – інтегральний індекс соціального імпакту
Управлінсько-контрольні	– частка проєктів із оприлюдненими звітами, %; – рівень виконання запланованих показників, %; – рівень довіри населення до соціальних підприємств; – рівень довіри населення до місцевої влади
Стратегічні	– обсяг залучених грантів, грош. од.; – кількість партнерських проєктів; – рівень інноваційності соціальних підприємств

Джерело: розроблено автором.

Агрегованим показником, що поєднує ключові соціально-економічні результати діяльності соціального підприємства шляхом нормалізації та зважування окремих метрик, є інтегральний індекс соціального впливу. Його застосування забезпечує комплексну оцінку ефективності соціального впливу та дозволяє здійснювати порівняльний аналіз між суб'єктами соціального підприємництва. Інтегральний індекс соціального впливу (ISI – Impact Social Index) розраховується за формулою:

$$\boldsymbol{I = \sum_{i=1}^{n} w_1 \cdot x_1,} \qquad (3.1)$$

де:

I – інтегральний індекс соціального впливу;

X_1 – нормоване значення *i*-го часткового показника (приведене до шкали 0-1 або 0-100);

W_1 – ваговий коефіцієнт *i*-го показника (при цьому $\sum w_i = 1$);

n – кількість показників.

Використовуючи вихідні аналітичні дані щодо надання соціальної допомоги ВПО підприємстами (благодійними, ГО) Полтавської області, спрямованість яких можна охарактеризувати, як соціальну, розрахуємо інтегральний індекс соціального імпакту для окремої соціальної групи(табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Вихідні дані для розрахунку інтегрального індексу соціального імпакту щодо розв'язання соціальних проблем ВПО Полтавської області

Індикатори	Роки				У середньому за 2022-2025 рр.
	2022	2023	2024	2025	
Кількість ВПО, що отримали роботу, осіб	6385	6809	7042	7500	6934
Середньомісячні доходи на 1 ВПО, грн	6000-7000	6000-7000	9000-12000	10000-15000	7700-10200
Кількість видів соціальної допомоги за агрегованими групами, од.	5	8	10	11	8
Рівень задоволеності ВПО, %	68	63	63	58	63
Особи, що отримали консультації для отримання житлової компенсації	–	129	300	368	266*
Частка ВПО, які планують інтегруватися в громади, %	4	10	11	18	11

Джерело: використані аналітичні дані [209; 210].

* – в середньому за три роки.

Розрахунок інтегрального індексу соціального імпакту, що базується на емпіричних даних, підкреслює такі аспекти виміру соціального впливу:

– діяльність, спрямовану на покращення якості життя вразливих груп населення шляхом розширення їхніх можливостей брати участь в економічній, соціальній, культурній та політичній діяльності;

– рішення, які мають впливати на цільові вразливі групи шляхом розширення прав і можливостей, підтримки та/або надання ресурсів, а також опосередковано шляхом зміни інституційної бази;

– ініціативи, що формуються поза ринком.

Розрахунок інтегрального індексу соціального імпакту щодо ВПО Полтавської області наведено в табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Розрахунок інтегрального індексу соціального імпакту щодо ВПО Полтавської області

Критерії	x		$X_{ф/m}$ (нормалі з.)	w	xw
	фактично	max			
Кількість ВПО, що отримали роботу, осіб	6934	85000	0,1	0,2	0,02
Середньомісячні доходи на 1 ВПО, грн	7700-10200 (8950)	15000	0,6	0,2	0,12
Кількість видів соціальної допомоги за агрегованими групами, од.	8	11	0,7	0,2	0,14
Рівень задоволеності ВПО, %	63	100	0,6	0,15	0,09
Особи, що отримали консультації для отримання житлової компенсації	266*	780**	0,3	0,15	0,04
Частка ВПО, які планують інтегруватися в громади, %	11	100	0,1	0,1	0,01
Інтегральний індекс соціального впливу (ISI)	x	x	x	x	0,60

Джерело: розраховано автором.

** – особи, зареєстровані на отримання житлової компенсації.

ISI = 0,60 → середній рівень соціального впливу.

Якщо говорити про рівень соціального впливу за окремими напрямами підтримки ВПО з боку громадських, благодійних чи інших організацій, то такі критерії, як середньомісячні доходи на 1 ВПО, кількість видів соціальної допомоги за агрегованими групами та рівень задоволеності відображали

найвищий вплив; консультації для отримання житлової компенсації – середній, а отримання роботи та рівень інтеграції – низький, що відображає суттєві труднощі з адаптацією ВПО в нових умовах проживання (рис. 3.6).

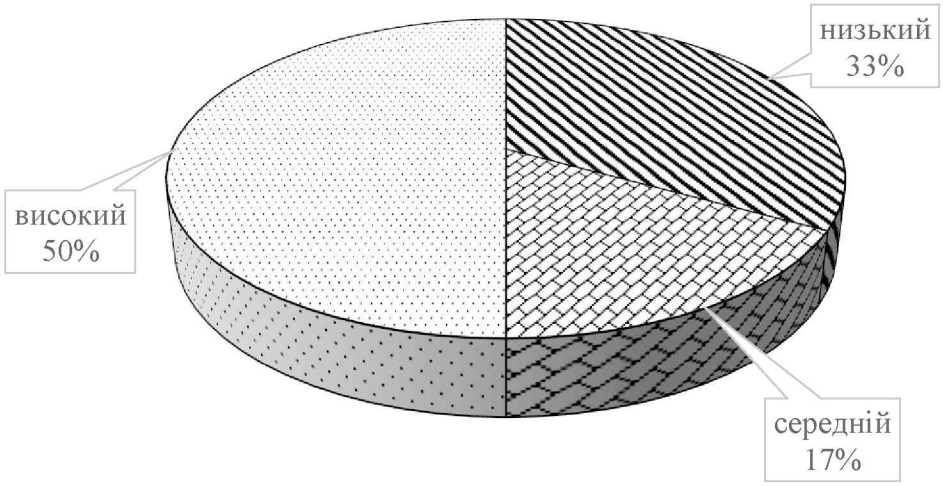

Рис. 3.6. Рівень впливу окремих заходів соціальної підтримки ВПО в Полтавській області, 2025 р.

Джерело: побудовано автором.

Очевидно саме ці напрями роботи з відповідною цільовою групою повинні стати пріоритетними в діяльності соціальних підприємств Полтавської області. Висновки, отримані в результаті проведеного дослідження, в основному відображають думки експертів та науковців щодо соціального забезпечення цільових вразливих груп населення, зокрема ВПО. В рамках використаної методики оцінювання соціального впливу були прийняті до уваги розробки дослідників, які пропонують розглядати процес оцінювання як комплекс дослідницьких завдань, які мають дати відповідь на п’ять питань [204-208]:

1) які зміни, заплановані та незаплановані, позитивні й негативні, відбуваються з людьми у зв’язку з діяльністю організацій (*що (what) відбувається*). Цей вимір впливу дозволяє організації: визначати пріоритетні результати, які є найбільш значущими для стейкхолдерів; вживати заходи для

мінімізації або усунення негативних результатів; краще комунікувати з інвесторами;

2) у кого відбуваються виявлені зміни та наскільки вони важливі та значущі для стейкхолдерів (*хто (who) відчуває зміни*). Відповідний аспект вимірювання дозволяє спрямувати обмежені ресурси на роботу з найбільш уразливими групами населення;

3) якими були масштаб і глибина змін у цільовій групі та тривалість збереження цих змін (*скільки (how much) змін відбулося*). Подібне вимірювання надає додаткову інформацію для ухвалення рішень щодо найбільш ефективного використання ресурсів і оптимізації впливу організацій;

4) наскільки саме організації спричинили описані зміни з урахуванням внеску інших факторів, які відбуваються спонтанно, а також інших показників впливу (*вклад (contribution) організацій*). Вимірювання впливу організацій допомагає спрямовувати ресурси туди, де вплив уже є значним, або зрозуміти, як його посилити там, де він поки що недостатній;

5) якою є ймовірність, що вплив організацій відрізнятиметься від запланованого (*ризик (risk) похибки збору даних*). Оцінювання ризиків допомагає організаціям та інвесторам зрозуміти, оцінити небезпеки впливу та ефективно ними управляти.

Експерти Impact Management Platform (IMP) [206] рекомендують більш простий варіант постановки цілей щодо виявлення соціального впливу, об'єднавши їх у три великі групи:

А. *Не нашкодити*, тобто виявити коли соціальне підприємство ставить завдання уникати у своїй діяльності шкідливого впливу на життя людей і довкілля або вживає заходів для його зменшення. Таку ціль у дослідженні впливу можна ставити, якщо відомі наміри підприємства покращити окремі показники своєї діяльності (наприклад, збільшити кількість ВПО, яким надано консультації та допомогу в оформленні компенсації на житло), але не може досягти позитивного результату у звітному періоді.

B. *Створити цінність для зацікавлених осіб* – виявити чи прагне підприємство покращити або зберегти добробут людей чи стан довкілля, які зазнають її впливу (наприклад, забезпечити працівникам соціального підприємства із числа вразливих груп населення заробітну плату на рівні середньої по регіону).

C. *Зробити внесок у розв'язання проблеми* – встановити, чи прагне підприємство створити помітні позитивні зміни для людей, які зазнають негативного впливу через належність до вразливих груп (приклад, надання соціальним підприємством послуг щодо отримання професії та роботи для осіб, які вчинили злочин і були позбавлені свободи).

Такий підхід до оцінювання соціального імпакту має комплексний характер і базується на таких принципах:

– встановлені різними способами цілі виміру соціального впливу задають рамки, в межах яких різні організації можуть використовувати власні системи індикаторів і збору даних для отримання інформації про вплив;

– управління впливом, доцільно розбити на етапи, що спростить впровадження цього процесу в організації, і кожна організація на своєму рівні може самостійно подрібнювати або обєднувати етапи;

– цілі, встановлені у форматі A, B, C дають можливість збирати дані, необхідні організації, на тому рівні точності, який їй доступний з урахуванням обмежених ресурсів, а з другого – дозволяютьля групувати різні програми або заходи за узагальненими цільовими показниками.

Відмітимо, що окреслені цілі виміру соціального вплив, запропоновані фахівцями IMP, отримали широке поширення серед організацій і фахівців, які займаються відповідним оцінюванням, на ці виміри та етапи так чи інакше спираються всі організації, представлені на платформі. У прикладному аспекті існуючі підходи до оцінювання соціального впливу поки що мають обмежене застосування через наявність чинників, які перешкоджають більш широкому застосуванню оцінювання соціального імпакту:

– відсутність розуміння соціальними підприємстами користі оцінювання впливу: досить часто всі зусилля, спрямовані на збір і аналіз даних, сприймаються як марна трата часу та обмежених ресурсів організації [211; 212];

– відсутність законодавчих вимог щодо оцінювання соціального впливу, хоча б у випадках використання бюджетних коштів, спрямованих на підтримку соціального підприємництва: соціальні підприємства, які мають адміністративне навантаження через обов'язкову звітність, ухиляються від додаткового адміністрування, яке в багатьох країнах все ще не є обов'язковим [213; 214];

– відсутність необхідних знань і навичок проведення оцінювання у працівників соціальних підприємств, які прагнуть поєднати підприємницькі навички з реалізацією соціальної місії, що вимагає як спеціальної підготовки, так і організації аналітичного супроводу для впровадження процедур оцінювання [215; 216; 217];

– відсутність ресурсів для проведення оцінювання із залученням зовнішніх експертів, що могло б розв'язати проблему нестачі фахівців всередині соціального підприємства [211; 218; 219];

– брак кейсів, які могли б стимулювати ширше використання методик оцінювання в середовищі соціального підприємництва [220; 221];

– скептичне ставлення до даних про вплив, оскільки відсутній явний консенсус щодо об'єктів оцінювання, часу оцінювання, професійності людей, що здійснюють оцінювання [222; 223].

Отже, можна сказати, що основні труднощі оцінювання соціального імпакту на практиці передусім пов'язані з нерозумінням його необхідності, що обумовлює виникнення й інших проблем, окреслених у межах проведеного дослідження та підтверджених експертами: відсутність належного законодавчого забезпечення, а також достатньої кількості фахівців і матеріальних ресурсів.

Висновки до розділу 3

1. Виходячи з результатів монографічного аналізу та враховуючи зміст «The social business initiative» (SBI), започаткованої Єврокомісією в 2011 р., можна стверджувати, що соціальні підприємства, а також дотичні до їхньої діяльності волонтери, благодійники, публічні та релігійні організації, наукові установи, заклади освіти та інститути влади, складають мережу, яку ідентифікують як «екосистема соціального підприємництва». Запропонована авторська дефініція поняття «екосистема соціального підприємництва» – динамічна сукупність взаємопов'язаних суб'єктів, інститутів, ресурсів, механізмів підтримки та умов середовища, які забезпечують виникнення, функціонування та розвиток соціальних підприємств і сприяють досягненню ними сталого соціального впливу, – а також окреслені її основні складові: соціальні підприємства, бізнес-інкубатори, бізнес-асоціації, донори, венчурні фонди, інститути державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади освіти та науки, медіа, партнерство.

2. Запропонована багаторівнева модель екосистеми соціального підприємництва, що включає виконання сукупності заходів на різних рівнях управління: 1) макрорівні (державна політика); 2) мезорівні (регіональні та локальні екосистеми); 3) мікрорівні (суб'єкти підприємництва). Обґрунтовано, що на макрорівні (в межах державної політики) має бути сформоване стратегічне бачення розвитку соціального підприємництва, вітчизняне законодавство гармонізоване з європейським, а політика інклюзії міцно інтегрована в публічне управління. На мезорівні доцільним є створення Регіональних центрів підтримки соціального підприємництва, налагоджене партнерство між усіма стейкхолдерами соціального підприємництва на кластерній основі. На рівні соціальних підприємств найбільш важливими елементами є соціальні інновації, соціальна інклюзія, соціальні.стартапи.

3. Розроблені пропозиції щодо макрорівневих заходів формування екосистеми соціального підприємництва, до яких включено: нормативно-правове забезпечення, стратегічне планування, фінансово-економічна

підтримка, інституційна підтримка, освітнє та інформаційне забезпечення, аналітичне та моніторингове забезпечення, підтримка соціальної інклюзії, підтримка міжнародної інтеграції. Зважаючи на те, що на даному етапі розвитку соціального підприємництва в Україні відмічається низький рівень їх інституційної спроможності, а існуючі інструменти підтримки не враховують специфіки соціальних підприємств як гібридних організацій, що поєднують економічну діяльність із соціальною місією, запропонована загальна організаційно-функціональна модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва, який забезпечує інституційну сталість екосистеми, сприяє ефективній реалізації державної політики на місцевому рівні та створює умови для соціально орієнтованого економічного зростання.

4. На базі загальної моделі Регіонального центру представлено обґрунтування проєкту Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області, метою створення якого є формування регіональної інфраструктури підтримки соціального підприємництва як інструменту сталого розвитку громад Полтавської області. Обґрунтовано пріоритетні напрями діяльності Центру з урахуванням регіонального контексту: аграрне соціальне підприємництво, соціальні послуги, інтеграція ВПО та ветеранів війни, розвиток креативної економіки. Основні параметри діяльності Центру адаптовані до умов Полтавської області і демонструють, що ефективність розвитку соціального підприємництва залежить від урахування територіальної специфіки, тому орієнтація на аграрний сектор, розвиток громад та соціальну інклюзію забезпечує синергію економічних і соціальних ефектів.

5. Ґрунтуючись на практиках державної підтримки соціального підприємництва та інклюзії в зарубіжних країнах, запропоновано ряд заходів, які спроможні впливати на прискорення впровадження соціальних ініціатив: поліпшення рівня обізнаності органів публічної влади; сприяння будь-якій адвокації у налагодженні взаємодії з органами місцевого самоврядування чи

органами державної влади; запровадження адаптивних програм підтримки соціального підприємництва; створення єдиної платформи залучення вразливих груп населення; запровадження системних та регулярних заходів з розвитку спроможності, підвищення кваліфікації та навчання для вразливих груп і сільських громад; використання інструментів обміну досвідом; підтримка реалізації концепції соціального підприємництва різними суб'єктами, та, виходячи з цього, розроблена ментальна карта екосистеми соціального підприємництва та інклюзії.

6. Зважаючи на відсутність законодавчого унормування статусу та діяльності соціальних підприємств, доцільним є прийняття спеціального Закону. Запропоновано ряд критеріїв, за якими в Законі підприємство може бути віднесене до соціальних (частка працевлаштованих вразливих осіб, частка вразливих осіб серед отримувачів послуг, граничні межі часток), а також примірний перелік осіб, які можуть бути бенефіціарами соціальних підприємств. Обґрунтовано, що в Законі мають бути конкретизовані положення про те, що: підприємство повинно здійснювати діяльність із використанням найманого та оплачуваного персоналу; основною метою діяльності підприємства має бути отримання соціального ефекту; до процесу прийняття рішень на підприємстві повинні бути залучені споживачі соціальних послуг і працівники; на соціальні цілі має бути реінвестовано не менше ніж 2/3 прибутку.

7. Виконаний порівняльний аналіз механізму інституційної координації соціального підприємництва в окремих країнах Європи та в Україні свідчить про необхідністть міжсекторальної взаємодії Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства, Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності, Міністерства фінансів, Міністерства охорони здоровя, інших центральних органів виконавчої влади, а також Регіональних центрів підтримки соціального підприємництва, концептуальні основи створення яких були розроблені в роботі. До відання інститутів підтримки соціального підприємництва віднесено питання: розроблення плану розвитку соціального

підприємництва та щорічних дій з його виконання; відбір уповноважених агентств для надання підтримки бізнесу; офіційне визнання послуг «соціальними»; розроблення заходів, що стосуються досягнення соціальних цілей; формування основ підтримки соціальних підприємств; підготовка кадрів соціальних підприємств, а також освіта та навчання працівників соціальних підприємств; фінансування для досягнення соціальних цілей; інші питання, що стосуються соціального підприємництва.

8. Обґрунтована необхідність використання соціальних облігацій, що забезпечує співпрацю між державними органами та інвесторами, а також спрямування залучених коштів на реалізацію проєктів у соціальній сфері – забезпечення доступного житла, створення робочих місць, розвиток охорони здоров'я, освіти чи покращення екологічних умов. Беручи до уваги практику правового регулювання соціальних облігацій в зарубіжних країнах, доцільно рекомендувати введення спеціальних норм регулювання їх випуску та використання. Облігації соціального впливу, так само, як і звичайні, мають регулюватися правилами чинних законів щодо цінних паперів, але поряд з цим можна також застосовувати спеціальний нагляд з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), враховуючи, що облігації пропонуються громадськості або продаються інвесторам.

9. Розроблена модель цифрової інфраструктури для Полтавської області, формування якої передбачає створення регіональної онлайн-платформи соціального підприємництва з реєстром соціальних підприємств області; картою соціальних ініціатив громад; базою донорів, грантів і партнерів; маркетплейсом локальних соціальних продуктів. Онлайн-платформа повинна бути інтегрована з національними сервісами, зокрема платформою «Дія», та підключена до офіційних ресурсів Полтавська обласної військової адміністрації. Для підтримки місцевих соціальних підприємців можуть бути використані цифрові сервіси, які уже активно розвиваються на рівні громад, зокрема онлайн-консультаційні центри при ЦНАПах. У перспективі може виникнути потреба у створенні локальних електронних кабінетів підприємців,

через які буде здійснюватися: подання заявок на місцеві програми підтримки; запис на консультації; доступ до шаблонів документів.

10. Запропонована більш чітка формалізація поняття «соціальний імпакт (вплив)» – міра зміни явищ, процесів чи обставин унаслідок реалізації певного проєкту чи заходів політики, спрямованих на суспільство з метою поліпшення добробуту громадян. До методики визначення соціального імпакту доцільно включити дві складові: а) моніторинг – завдяки якому здійснюється спостереження за сферою соціального підприємництва у певному просторово-часовому континуумі та збір необхідної інформації; б) оцінювання, яке спирається на аналіз отриманої інформації та інструменти вимірювання впливу. Керуючись стандартами Global Impact Investing Network, підкреслено, що метрики соціального впливу повинні мати ряд характеристик: вимірюваність – виражена чисельно або описово; релевантність – відображає соціальні зміни, а не діяльність чи наміри; порівнюваність – дозволяє оцінювати динаміку або порівнювати різні проєкти; орієнтація на результат (outcome), а не лише на процес (output).

11. Для розрахунку соціального імпакту (ISI) щодо розв'язання соціальних проблем ВПО Полтавської області використано інтегральний індекс, розрахований за формулою:

$$I = \sum_{i=1}^{n} w_1 \cdot x_1,$$

ISI = 0,60 → середній рівень соціального впливу.

Якщо говорити про рівень соціального впливу за окремими напрямами підтримки ВПО з боку громадських, благодійних чи інших організацій, то такі критерії, як середньомісячні доходи на 1 ВПО, кількість видів соціальної допомоги за агрегованими групами та рівень задоволеності відображали найвищий вплив; консультації для отримання житлової компенсації – середній, а отримання роботи та рівень інтеграції – низький, що відображає суттєві труднощі з адаптацією ВПО в нових умовах проживання.

12. На підставі опрацювання значної кількості аналітичних матеріалів та емпіричних досліджень встановлені чинники, які перешкоджають більш широкому застосуванню оцінювання соціального імпакту: відсутність розуміння соціальними підприємстами користі оцінювання впливу; відсутність законодавчих вимог щодо оцінювання соціального впливу, хоча б у випадках використання бюджетних коштів; відсутність необхідних знань і навичок проведення оцінювання у працівників соціальних підприємств; відсутність ресурсів для проведення оцінювання із залученням зовнішніх експертів; брак кейсів, які могли б стимулювати ширше використання методик оцінювання в середовищі соціального підприємництва; скептичне ставлення до даних про вплив. Отже, основні труднощі оцінювання соціального імпакту пов'язані з нерозумінням його необхідності, що обумовлює виникнення й інших проблем, окреслених у межах проведеного дослідження та підтверджених експертами: відсутність належного законодавчого забезпечення, а також достатньої кількості фахівців і матеріальних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки формують науково-методичне підґрунтя для подальшого розвитку державної політики підтримки соціального підприємництва, формування екосистеми соціального підприємництва, удосконалення оцінювання соціального впливу, а також можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами соціального підприємництва для підвищення ефективності реалізації соціально орієнтованих ініціатив і програм. Основними результатами, які відрізняються науковою новизною, є такі:

1. Аналіз літературних джерел дозволив виділити основні критерії (прибутковість, цілепокладання, інноваційцність), за якими сформувалися три підходи до визначення сутності соціального підприємництва: а) як неприбуткової підприємницької діяльності; б) як соціально орієнтованого бізнесу; в) як соціального новаторства. Використання методу контекстуального аналізу в дослідженні дефініцій соціального підприємництва дозволило врахувати не лише його ключові ознаки, а й історичні, економічні, політичні, культурні та інші особливості людських спільнот (контексти). Оскільки в останні десятиліття терміном «соціальне підприємство» описують як діяльність бізнес-структур, так і діяльність некомерційних організацій, уточнена дефініція поняття «соціальне підприємництво»: «ініціативна, систематична діяльність на інноваційній основі, що передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, який використовується для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів». Це дозволяє наполягати на доцільності розширення ключових аспектів соціального підприємництва за рахунок додавання інноваційного та політичного аспектів.

2. Здійснено періодизацію становлення концепції соціального підприємництва на основі виявлення таких ключових змін, як благодійність і

кооперація, соціальна відповідальність бізнесу, масштабування, інноваційність, оцінювання, інституціоналізація і державна підтримка: *початок XX ст.* – благодійність без термінологічного визначення; *80-ті роки* XX ст. – соціальні ініціативи і термінологічне визначення; *90-ті роки* XX ст. – формування відмінних моделей соціального підприємництва та розвиток теорії; *2000-2010 роки* – інституалізація соціального підприємництва та соціальне новаторство; *2010-2020 роки* – формування методики оцінювання наслідків соціального підприємництва; *з 2020 року дотепер* – масштабування практики соціального підприємництва та включення в політику сталого розвитку. Це дає змогу розглядати соціальне підприємництво як гібридну діяльність приватного, некомерційного і державного секторів для створення соціальних цінностей і засвідчує перехід від разових соціальних ініціатив до системних рішень, здатних масштабуватися та забезпечувати сталий соціальний вплив.

3. Спираючись на результати досліджень зарубіжних і вітчизняних учених, зроблено висновок, що державна політика регулювання соціального підприємництва протягом XX ст. розвивалася від фрагментарної та допоміжної підтримки до створення комплексної політики, що поєднує економічну ефективність із суспільною цінністю. Доцільність застосування державної підтримки соціального підприємництва обґрунтовується тим, що головною проблемою, з якою стикається суспільство, є не просто ліквідація бідності, а скорочення нерівності, що не може бути вирішено лише способами соціального підприємництва. Загальні тренди зміни характеру та інструментарію політики державної підтримки соціального підприємництва окреслено таким чином: від сприяння благодійності → до інституційного визнання → державно-приватного партнерства → інтеграції в політику сталого розвитку та міжсекторальної координації, що сприятиме забезпеченню національної стійкості.

4. На підставі узагальнення чинників суспільного розвитку, як то: збільшення вільного часу, фінансових ресурсів, покращення доступу до

інформації, соціальної мобільності, які разом із зростанням усвідомленості глобальних проблем розвитку детермінували становлення та поширення соціального підприємництва, та прикладних основ соціального підприємництва, наукових підходів до визначення його сутності й методичних прийомів побудови теорії соціального підприємництва (принципи, структура, функціонально-цільовий компонент) уточнена дефініція поняття «соціальне підприємництво»: – це ініціативна, систематична діяльність на інноваційній основі, що передбачає виробництво товарів та надання послуг у некомерційний спосіб або з метою отримання прибутку, який використовується для забезпечення суспільної користі у вигляді економічних, соціальних і екологічних ефектів. Наведене визначення акцентує увагу не лише на чітко виражену соціальну місію соціального підприємництва, його спрямованість на розв'язання проблем у суспільстві та навколишньому середовищі, а й на на створення позитивних змін і соціального впливу (імпакту), що відрізняє діяльність соціальних підприємств від класичних комерційних.

5. Зважаючи на те, що розвиток соціального підприємництва пройшов шлях від благодійності та кооперації до інноваційної, інституціоналізованої форми економічної діяльності, значна увага в дослідженні приділена періоду 90-х, коли в процесі інституалізації соціального підприємництва формуються дві основні його концепції – американська та європейська. Доповнення таких критеріїв виділення американської та європейської концепції, як: головна мета, розподіл прибутку, організаційні форми і джерела фінансування критеріями: роль держави, фокус діяльності та бізнес-концепція дозволили встановити, що основною відмінністю американської моделі є надання переваги інноваціям та підприємницькій ініціативі, а соціальна місія реалізується через логіку бізнес процесів, а для європейської моделі більш характерним є зосередження уваги на колективних формах діяльності (соціальні кооперативи), демократичному управлінні та партнерстві з

державою. Зроблено висновок, що європейська концепція є більш релевантною для умов України.

6. На підставі багаточисленних досліджень зроблено висновок, що найважливішим чинником виникнення соціальних проблем, на розв'язання яких спрямовані зусилля соціальних підприємців, є місце людей в соціальній структурі (клас, стать, раса, які відіграють ключову роль), що обумовлює виникнення соціальної дистанції між соціальними спільнотами та соціальну стратифікацію. Цей висновок є надзвичайно важливим для обґрунтування доцільності застосування державної підтримки соціального підприємництва, ретроспекція становлення якої дозволила виділити основні періоди з характерним набором інструментів державної підтримки: а) доконцептуальний (60-ті – 80-ті роки XX ст.); б) становлення концепції соціального підприємництва (80-ті – 90-ті роки XX ст.); в) інституціоналізації соціального підприємництва (1990-ті – 2000-ні роки XX ст.); г) масштабування (2000-й – 2015-й роки); д) інтеграція в політику сталого розвитку (з 2015 р. і до теперішнього часу). Виявлена логіка становлення державної політики підтримки соціального підприємництва дає підстави стверджувати про її інтеграцію на сучасному етапі в політику сталого розвитку та міжсекторальної координації для забезпечення національної стійкості.

7. Зроблено висновок, що на даному етапі розвиток екосистеми соціального підприємництва напряму залежить від державної політики та нормативно-правового забезпечення: запровадження податкових пільг, грантових програм або інших заходів стимулювання, що сприяє активізації соціального підприємництва, водночас забезпечуючи належний рівень прозорості та захисту учасників. Тому запропоновані ментальна карта та багаторівнева модель екосистеми соціального підприємництва враховують зазначений погляд, формують цілісне наукове бачення розвитку цієї сфери, поєднуючи стратегічні, інституційні та практичні рівні. Новизна моделі полягає у переході від розрізнених ініціатив до комплексної, системно організованої структури, яка інтегрує державну політику, регіональні

механізми підтримки та діяльність окремих соціальних підприємств. Такий підхід забезпечує узгодженість дій між усіма учасниками екосистеми, сприяє впровадженню інновацій, розвитку партнерств і посиленню інклюзивності, що в підсумку підвищує ефективність і сталість соціального підприємництва.

8. Уперше розроблена організаційно-функціональна модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва, компонентами якої є: функції, завдання, джерела фінансування, цільові групи, партнерства та результати, становить цілісний інструмент інституційного забезпечення розвитку соціального бізнесу на регіональному рівні. Її наукова новизна полягає в тому, що модель не лише описує структуру Центру, а й формує логіку його функціонування як інтеграційної платформи, здатної координувати взаємодію між органами влади, бізнесом і громадським сектором. Обґрунтований на основі моделі проєкт Регіонального центру підтримки соціального підприємництва Полтавської області демонструє її високу адаптивність до територіальних особливостей. Орієнтація на аграрний сектор, розвиток територіальних громад і посилення соціальної інклюзії відображає врахування локальних економічних і соціальних пріоритетів, що забезпечує досягнення синергетичного ефекту – поєднання економічної ефективності з вирішенням соціальних проблем. Таким чином, запропонована модель має універсальний характер і може бути використана як методологічна основа для створення аналогічних центрів в інших регіонах України.

9. Удосконалений теоретичний підхід до визначення напрямів трансформації механізмів державної підтримки підприємництва формує цілісну, багатовимірну та внутрішньо узгоджену концепцію їх розвитку в сучасних умовах. Його наукова цінність полягає не лише у структуризації ключових складових державного впливу, а й у поглибленні розуміння взаємозв'язків між ними, що дозволяє розглядати систему підтримки підприємництва як комплексний, динамічний механізм. Запропонована п'ятикомпонентна кластерна модель забезпечує системне охоплення організаційно-правових, інституційних, фінансово-економічних,

інформаційно-цифрових та освітніх аспектів, а також розвитку партнерських взаємодій і екосистеми. Це створює підґрунтя для формування узгодженої державної політики, у якій окремі інструменти не функціонують ізольовано, а взаємодіють і підсилюють один одного, забезпечуючи кумулятивний ефект. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні стратегій підтримки підприємництва, удосконаленні нормативно-правової бази, розвитку інфраструктури підтримки бізнесу та впровадженні цифрових сервісів.

10. Удосконалене інформаційно-цифрове забезпечення розвитку соціального підприємництва формує цілісну та інтегровану систему підтримки, яка поєднує управлінські, інституційні та технологічні складові в єдиному цифровому середовищі. Особливістю запропонованої моделі цифрової інфраструктури соціального підприємництва є акцент на цифровій трансформації як ключовому чиннику розвитку соціального підприємництва, що проявляється у впровадженні електронних сервісів, онлайн-платформ, баз даних та цифрових фінансових інструментів. Крім того, модель відображає взаємозв'язок між інституційною підтримкою та практичною діяльністю соціальних підприємств, орієнтованою на досягнення соціальної інклюзії, створення товарів і послуг та забезпечення зайнятості. Таким чином, запропонований підхід формує нове бачення цифрово-орієнтованої екосистеми соціального підприємництва, що створює підґрунтя для підвищення результативності державної політики та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку.

11. Формалізація поняття «соціальний імпакт (вплив)» як міри змін явищ, процесів і станів, що виникають унаслідок реалізації проєктів і заходів політики у сфері соціального підприємництва та спрямовані на підвищення добробуту населення детермінувала обґрунтування доцільності переходу від традиційного описового підходу до його кількісно вимірюваного трактування, що дозволяє підвищити точність аналізу та забезпечити можливість

порівняння результатів у динаміці та між різними об'єктами дослідження. Розроблена методика визначення соціального імпакту, яка базується на інтеграції двох взаємопов'язаних складових – моніторингу та оцінювання – забезпечує систематичне спостереження за розвитком соціального підприємництва у визначеному просторово-часовому континуумі та формує інформаційну базу дослідження, тоді як оцінювання передбачає аналітичну обробку отриманих даних із застосуванням інструментів вимірювання соціального впливу, зокрема системи показників, індикаторів та інтегральних оцінок. Поєднання моніторингу й оцінювання в межах єдиного аналітичного контуру дозволяє забезпечити комплексність і безперервність процесу вимірювання соціального впливу, підвищує об'єктивність і достовірність отриманих результатів, а також створює передумови для своєчасного виявлення змін і коригування управлінських рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dees J. G. The Meaning of «Social Entrepreneurship». Graduate School of Business, Stanford Universit: Center for Entrepreneurial Leadership Ewing Marion Kauffman Foundation and Miriam and Peter Haas. URL: https://www.studocu.com/sv/document/stockholms-universitet/socialt-entreprenorskap/dees-1998-the-meaning of-social-entreneurship/72070713 (дата звернення 28.05.2025).

2. Robinson J. Navigating Social and Institutional Barriers to Markets: How Social Entrepreneurs Identify and Evaluate Opportunities.
URL:
https://jeffreyrobinsonphd.com/wp-content/uploads/2017/06/Navigating-Social-and-Institutional-Robinson2006-1.pdf (дата звернення 28.05.2025).

3. Барчук В. О. Екосистема соціальних підприємств в Україні: проблеми державного управління. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління.* 2025. Вип. 2 (78). С. 14-20. URL: https://surl.li/xwljxf (дата звернення 14.12.2025).

4. Борнштейн Д. Як змінити світ: соціальні підприємці та сила нових ідей. URL: https://thephilanthropist.ca/2004/12/bookshelf-29/ (дата звернення 14.12.2025).

5. Дрейтон Б. Соціальні підприємці не хочуть допомагати. Вони хочуть змінити світ. URL: https://www.egonzehnder.com/what-we-do/breakthrough-leadership-programs/insights/interview-with-ashoka-founder-bill-drayton (дата звернення 15.12.2025).

6. Mawson A. The Social Entrepreneur: Making Communities Work. Atlantic Books Ltd, 2014 г. 208 p. *URL:* https://books.google.com.ua/books?id=KJjCBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 15.12.2025).

7. Dees J. G., Emerson J., Economy P. Enterprising Nonprofits: A Toolkit for Social Entrepreneurs. URL: https://books.google.com.jm/books?id=WAj-

PqmXOpYC&printsec=frontcover&source=gbs_book_other_versions_r&cad=2#v=onepage&q&f=false (дата звернення 15.12.2025).

8. Шумпетер Йозеф А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу; пер. В. Старко. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

9. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. *URL:* https://books.google.com.ua/books?id=NyqDBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 15.12.2025).

10. Elkington J., Hartigan P. The Power of Unreasonable People: How Social Entrepreneurs Create Markets That Change the World. Нью-Делі: Harvard Business Review Press, 2008. 272 p.

11. Порядок соціальний. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-881625 (дата звернення 16.12.2025).

12. Austin J. E., Stevenson H., Wei-Skillern J. *Social and Commercial Entrepreneurship: Same, Different, or Both?* URL: https://www.researchgate.net/publication/307773106_Social_and_Commercial_Entrepreneurship_Same_Different_or_Both (дата звернення 16.12.2025).

13. Yunus M. Creating A World Without Poverty: Social Business And The Future Of Capitalism. URL: https://www.globalurban.org/GUDMag08Vol4Iss2/Yunus.pdf (дата звернення 16.12.2025).

14. Teasdale S., Roy M. J., Nicholls A., Hervieux Ch. Turning rebellion into money? Social entrepreneurship as the strategic performance of systems change. URL: https://www.researchgate.net/publication/365826622_Turning_rebellion_into_money_Social_entrepreneurship_as_the_strategic_performance_of_systems_change (дата звернення 17.12.2025).

15. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 04.12.2024).

16. Біла І. С., Шевченко О. О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2021. Т. 6. Вип. 1. С. 28-33.

17. Сабецька, Т. Економічний зміст та історія розвитку соціального підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-44 (дата звернення 17.12.2025).

18. Барчук В. О. Роль держави щодо розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва. *Electronic Scientific Publication «Public Administration and National Security»*. URL: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-12 (дата звернення 17.12.2025).

19. Офіційний сайт Social Enterprise Alliance**.** URL: https://socialenterprise.us/ (дата звернення 17.12.2025)

20. Cunha J., Benneworth P., Oliveira P. Social Entrepreneurship and Social Innovation: A Conceptual Distinction: Chapter from Handbook of Research on Global Competitive Advantage through Innovation and Entrepreneurship, Luís M. Carmo Farinha; João J. M. Ferreira; Helen Lawton Smith; Sharmistha. URL: https://www.researchgate.net/publication/298075277_Social_entrepreneurship_and_social_innovation_A_conceptual_distinction (дата звернення 17.12.2025)

21. Топалова С. О. Швидка О. Б. Соціальна відповідальність закладів вищої економічної освіти в контексті реалізації місії університету. URL: https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3021/3011 (дата звернення 17.12.2025)

22. Зайчук Ю., Ковальська О. Місія університету в суспільстві: формування університетської традиції та сучасні виклики. Педагогічний дискурс. 2020. Випуск 29. С. 38-50. URL: https://www.researchgate.net/publication/353551503_Misia_universitetu_v_suspilstvi_formuvanna_universitetskoi_tradicii_ta_sucasni_vikliki (дата звернення 17.12.2025)

23. Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення:

монограф. / О. Оржель, М. Бойченко, О. Петроє, О. Литовченко, К. Трима, Н. Шофолова, Л. Червона, О. Бульвінська; за ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 128 с.

24. Bogacz-Wojtanowska E., Jedynak P., Wrona S., Pluszyńska A. Universities, Stakeholders and Social Mission. URL: https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/58160 (дата звернення 17.12.2025)

25. Van Mensel E., Yordanova Z., Dentchev N. A., Vargas J. S. The Social Third Mission of Universities: Towards a Unified Framework. *Economic Alternatives*, 2025. Issue 2. pp. 563-593.

26. Фрідман М., Фрідман Р. Капіталізм і свобода; пер. з англ. Н. Рогачевська. К.: Наш формат, 2017. 216 с.

27. Mises Ludwig von. Human Action: A Treatise on Economics, vol. 1. The Online Library of Liberty: Project of Liberty Fund, 1996. 249 p. URL: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1893/Mises_3843-01_EBk_v6.0.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

28. Гаєк Ф. Шлях до рабства. К.: Наш формат, 2022. 208 с

29. Саймон Г. А. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції; пер. з англ. Вид. перероб. і доповн. К.: АртЕк, 2001. 392 с.

30. Nurhaedah N., Marif M., Ramadhani R., Jasmariar. Functions of the State in the Implementation of Social Responsibility by State-Owned Enterprises. URL: https://www.atlantis-press.com/article/125996804.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

31. Mandevere M. Corporate social responsibility in state-owned enterprises: Zimbabwe Revenue Authority, Africa's Public Service Delivery and Performance Review. 2024. Том 12, № 1. URL: https://apsdpr.org/index.php/apsdpr/article/view/754/1640#18 (дата звернення: 03.12.2024).

32. Carnegie A. The Gospel of Wealth. New York: Carnegie Corporation, 2017. 48 p. URL: https://media.carnegie.org/filer_public/0a/e1/0ae166c5-fca3-

4adf-82a7-74c0534cd8de/gospel_of_wealth_2017.pdf (дата звернення: 04.12.2024).

33. Selekman B. M. A Moral Philosophy for Management. University of California: McGraw-Hill, 1959. 219 p.

34. Carson R. Silent Spring. URL: https://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring Rachel_Carson-1962.pdf (дата звернення: 04.12.2024).

35. Shockley G. E., Frank P. M. The functions of government in social entrepreneurship: theory and preliminary evidence. *Regional Science Policy & Practice*. 2011. Volume 3. Issue . P. 181-199. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1757780223005425 (дата звернення: 22.12.2025).

36. Araslanov R. K., Zelinskaya A. B. Government support of social entrepreneurship development: institutional and methodological aspect. URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/download/335/311/949 (дата звернення: 22.12.2025).

37. Wang Echo Lei**.** From state partnership to social entrepreneurship: A top-down approach to social enterprise in China**.** *Asian Social Work and Policy Review***.** 2022. Volume 16. Issue 2. P. 152-164. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/aswp.12255 (дата звернення: 22.12.2025).

38. Calo F., Sancino A., Scognamiglio F. Social enterprise and social entrepreneurship in the Public Administration (PA) scholar field: a bibliometric analysis and some conceptual considerations. *Public Management Review*. 2024. Volume 26. Issue 10. P. 3013-3039. URL: https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/14719037.2024.2311181?needAccess=true (дата звернення: 22.12.2025).

39. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посіб. К.: Проект «Проміс», 2017. 58 с.

40. Bornstein D., Davis S. Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know? Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. 141 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=nujQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 09.12.2024).

41. Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. Vol. 38. Iss. 3. P. 268–295.

42. Mair J., Марті I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. C. 36–44.

43. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text (дата звернення 05.12.2024).

44. Про соціальні підприємства: Проект Закону України від 07.02.2019 № 2679-VIII (відкликаний). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903 (дата звернення 09.12.2024).

45. Fairbairn B. The Meaning of Rochdale: The Rochdale Pioneers and the Co-operative Principles. URL: https://www.columbia.edu/~hauben/amalgamated/history/35/Meaning_of_Rochdale.pdf (дата звернення 22.12.2025).

46. Нестуля О. О., Аліман М. В. Борис Мартос і кооперація: монограф. У 2 кн. Кн. 2. Б. Мартос про кооперацію і кооператорів; за ред. О. О. Нестулі. Полтава: ПУЕТ, 2018. 245 с.

47. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest, and Money. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pd (дата звернення 22.12.2025).

48. Фонд Ашоки. URL: https://www.ekohunters.com/ashoka-foundation/?srsltid=AfmBOor19W3IWi7EY2bNSYGT8cLrtZTIBezlpNHWAuyKh1uJxSlYDcXG (дата звернення 23.12.2025).

49. Ashoka's History. URL: https://www.ashoka.org/en-aaw/story/ashokas-history (дата звернення 23.12.2025).

50. Гуцол Д., Якимова Н. Дослідження сучасних моделей соціального підприємництва. *Економіка та суспільств.* 2023. № 58. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3358/3285 (дата звернення 24.12.2025).

51. Черчик Л. М., Коленда Н. В., Матвійчук Н. М. Моделі соціального підприємництва. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2(3 (11). С. 72–76.

52. Децюк П. І. Моделі еколого орієнтованого соціального підприємництва та їх вплив на сталий розвиток громад. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 19. URL: https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2025-19-04-07/2025-19-04-07 (дата звернення 24.12.2025).

53. Declaration on Promoting and OECD Legal Instruments Enabling Responsible Business Conduct in the Global Economy. 2024. URL: https://oecdmnkp.hu/CMS/Content/OECD-LEGAL-0489-en.pdf (дата звернення 24.12.2025).

54. Європейська соціальна справедливість: офіційний сайт Європейської Комісії. URL: https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029/european-social-fairness_en (дата звернення 24.12.2025).

55. Соціальні проекти: офіційний сайт UNDP. URL: https://welfare.green/docs/socialni-proehkti/ (дата звернення 24.12.2025).

56. Офіційний сайт Світового Банку (World Bank): Соціальні реєстри як цифрові платформи для інклюзивного надання послуг. URL: https://www.worldbank.org/en/results/2025/11/19/social-registries-digital-platforms-inclusive-service-delivery (дата звернення 25.12.2025).

57. Social Return on Investment. URL: https://socialvalueselfassessmenttool.org/wp-content/uploads/intranet/758/pdf-guide.pdf (дата звернення 26.12.2025).

58. Impact Measurement. URL: https://menomadinfoundation.com/impact-measurement/ (дата звернення 26.12.2025).

59. Lepoutre J., Justo R., Terjesen S., Bosma N. Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study. *Small Business Economics*. 2013. Vol. 40. №. 3. P. 693–714.

60. Terjesen S., Bosma N., Stam E. Advancing Public Policy for High Growth, Female, and Social Entrepreneurs. *Forthcoming in «Theory to Practice» section of: Public Administration*. URL: https://www.iqheadquarter.nl/iq24/wp-content/uploads/sites/28/2019/01/Advancing_public_policy_for_entrepreneurs_August232015forRG.pdf (дата звернення 02.01.2026).

61. Давидкова К. М., Оберемчук В. Ф. Аналіз екосистем соціального підприємництва у міжнародному контексті. URL: https://ir.kneu.edu.ua/items/52cd7c7b-8c06-467d-9231-6a4a290873f8 (дата звернення 02.01.2026).

62. Anheier H. K. Comparative Research on Nonprofit Organizations and Sectors: Looking Back and Looking Forward. *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2023. Volume 34. № 6. P. 1115-1121. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/311026/1/s11266-023-00608-5.pdf (дата звернення 02.01.2026).

63. Ревко А. М. Роль ключових стейкхолдерів у розвитку екосистеми соціального підприємництва регіонів України. Економіка та суспільство. 2023. Випуск № 56. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/3097/3021/ (дата звернення 01.06.2025).

64. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. 2020. 37 с. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (дата звернення 01.06.2025).

65. Charities Act 1960: UK Public General Acts. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Eliz2/8-9/58/enacted (скасований) (дата звернення 03.01.2026).

66. Charities Act, 1961 (Ireland). URL: https://www.irishstatutebook.ie/eli/1961/act/17/enacted/en/print.html (дата звернення 03.01.2026).

67. Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives (COPAC). URL: https://coopseurope.coop/cooperative-movement/ (дата звернення 03.01.2026).

68. Navarro V. The Worldwide Class Struggle. *Political, Economy, Economic Theory*. 2006. Vol. 58. № 4. URL: https://monthlyreview.org/articles/the-worldwide-class-struggle/ (дата звернення 03.01.2026).

69. Hladká M., Hyánek V. Government Subsidies to Non-profit Organisations and its Impact on Private Donations: Regional and Subsector Models. *Journal of Local Self Governmen.* 2017. № 15 (2). P. 283-301. URL: https://www.researchgate.net/publication/317024030_Government_subsidies_to_non-profit_organisations_and_its_impact_on_private_donations_Regional_and_subsector_models (дата звернення 03.01.2026).

70. Agg C. Trends in Government Support for Non-Governmental Organizations Is the «Golden Age» of the NGO Behind Us? Programme Paper Number 23 June 2006: United Nations Research Institute for Social Development. 40 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/91683/23.pdf?ref=altgovsg.online (дата звернення 03.01.2026).

71. Bahle T. The State and Social services in Britain, France and Germany since the 1980 s: Reform and Growth in a Period of Welfare State Crisis Open

Access. *European Societie*. 2008. № 10 (1). P. 25–47. URL: https://direct.mit.edu/euso/article/10/1/25/126541/THE-STATE-AND-SOCIAL-SERVICES-IN-BRITAIN-FRANCE (дата звернення 03.01.2026).

72. Commission Staff Working Document: Relevant taxation frameworks for Social Economy Entities. Brussels, 2023. 108 p. URL: https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=26937&langId=en (дата звернення 03.01.2026).

73. Designing Legal Frameworks for Social Enterprises: Practical Guidance for Policy Makers. OESD, 2022. 83 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/04/designing-legal-frameworks-for-social-enterprises_a9925d00/172b60b2-en.pdf (дата звернення 03.01.2026).

74. Youth employment support. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/eu-employment-policies/youth-employment-support_en (дата звернення 03.01.2026).

75. European Union of Supported Employment Toolkit for Diversity: European Commission, 2014. 145 p. URL: https://a4se.eu/wp-content/uploads/2025/03/EUSE-SE-Toolkt-2014-english.pdf (дата звернення 03.01.2026).

76. Антонюк Д., Буй Ю., Бережницька У., Савко О., Хобир І. Соціальне підприємництво як рушійна сила для зростання соціальних інновацій. *Наука та інновації*. 2023. № *19* (2). С. 17–30.

77. Boosting the Impact of Social Innovation in Europe through Economic Underpinnings. URL: https://cordis.europa.eu/project/id/613411/reporting (дата звернення 03.01.2026).

78. McQuaid R. W., Scherrer W. Public Private Partnership in the European Union: Experiences in the UK, Germany and Austria. *Central European Public Administration Review*. 2008. № 6 (2). P. 7-34.

79. What is social investment? European Commission. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/coordination-

employment-and-social-policies/social-investment-knowledge-hub_en (дата звернення 03.01.2026).

80. ЄС Соціальна економіка. «Стратегії соціальної економіки», 2024. URL: https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/topics-focus/social-economy-strategies_en (дата звернення 03.01.2026).

81. Соціальна економіка в Європі. Сприяння конкурентоспроможності та процвітанню: Звіт ОЄСР. URL: https://www.oecd.org/en/publications/social-economy-in-europe_3432de93-en/full-report/business-support-initiatives-for-the-social-economy_45684db8.html (дата звернення 03.01.2026).

82. Social Impact Bonds Output 4 – Innovative policy design of active labour market policies (ALMPs). URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-issues/employment-services/social_impact_bonds.pdf (дата звернення 03.01.2026).

83. Vasilev K. Social Bond. What Are Social Bonds? 2024. URL: https://cbonds.com/glossary/social-bond/ (дата звернення 03.01.2026).

84. Brzustewicz P., Escher I., Hatami A., Hermes J., Keränen A., Ulkuniemi P. Emergence of social impact in company–NGO relationships in corporate volunteering. *Journal of Business Research*. 2022. Vol. 140. P. 62-75. URL: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.11.089 (дата звернення 03.01.2026).

85. Buck C., Heim L., Körner-Wyrtki K., Krombacher A., Röglinger M. Making the most of digital social innovation: An exploration into success factors. *Journal of Business Research*. 2025. Vol. 190, P. 115-215. URL: https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2025.115215 (дата звернення 03.01.2026).

86. Budumuru R., Paruchuru M. Tracing the evolution of ecosystems in social entrepreneurship: Perspectives on innovation and sustainability. *Sustainable Futures*. 2025. Vol. 9. P. 1-13. URL: https://doi.org/10.1016/j.sftr.2025.100645 (дата звернення 03.01.2026).

87. Designing Legal Frameworks for Social Enterprises: Practical Guidance for Policy Makers. 2022. URL: https://doi.org/10.1787/172b60b2-en (дата звернення 03.01.2026).

88. Deeming C. The Working Class and Welfare: Francis G. Castles on the Political Development of the Welfare State in Australia and New Zealand Thirty Years On. *Social Policy Administration.*2013. Volume 47. Issue 6. P. 668-691. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/spol.12037 (дата звернення 04.01.2026).

89. Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives (COPAC). URL: https://coopseurope.coop/cooperative-movement/ (дата звернення 04.01.2026).

90. Setting up a consortium of social cooperatives: insights from the consortium Sale della Terra in Italy. 2021. URL: https://www.arcolab.org/wordpress/wp-content/uploads/2021/08/Fiche_SaleDellaTerra.pdf (дата звернення 04.01.2026).

91. Bauwens T., Huybrechts B., Dufays F. Understanding the Diverse Scaling Strategies of Social Enterprises as Hybrid Organizations: The Case of Renewable Energy Cooperatives. *Organization & Environment.* 2019. Volume 33. Issue 2. P. 195-219. URL: Understanding the Diverse Scaling Strategies of Social Enterprises as Hybrid Organizations: The Case of Renewable Energy Cooperatives (дата звернення 04.01.2026).

92. Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 рр. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 302 с.

93. Каталог імпакт-підприємств: знайдіть інвестиції чи бізнеси. URL: https://www.business.diia.gov.ua/news/kataloh-impakt-pidpryiemstv-znaidit-investytsii-chy-biznesy (дата звернення 06.01.2026).

94. Соціальне підприємництво в Україні: статистика. URL: ocialbusiness.in.ua/online_cons/sotsial-ne-pidpryiemnytstvo-v-ukraini/ (дата звернення 06.01.2026).

95. Overchuk V. A. The methodology of the socio-psychological integration of persons with disabilities into socially active life. *Особистісні та ситуативні детермінанти благополуччя особистості в сучасних умовах життєдіяльності*: кол. монограф. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 350 с.

96. Рамський А. Ю. Соціальне підприємництво в Україні: аналіз нормативно-правової бази та перспективи розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 58. URL: https://www.researchgate.net/publication/377942356_SOCIALNE_PIDPRIEMNICTVO_V_UKRAINI_ANALIZ_NORMATIVNO-PRAVOVOI_BAZI_TA_PERSPEKTIVI_ROZVITKU (дата звернення 06.01.2026).

97. Кодекс законів про працю України: Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

98. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 05.03.2015 № 245-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245-19?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

99. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

100. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

101. Конституція України: Конституція Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

102. Господарський кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15?lang=uk#Text – втратив чинність (дата звернення 22.01.2026).

103. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

104. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

105. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

106. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

107. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

108. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

109. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014.№ 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

110. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19?lang=uk#Text (дата звернення 22.01.2026).

111. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17?lang=uk#Text (дата звернення 24.01.2026).

112. Про внесення зміни до Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» щодо розвитку соціального підприємництва»: проєкт Закону України від 27.10.2025 № 14156. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ji13782a – не розглядався (дата звернення 24.01.2026).

113. Комісаренко А. Зарубіжний досвід інституалізації та розвитку соціального підприємництва. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування». 2023. Вип. 3. С. 105-110.

114. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: моногр. Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. 272 с.

115. Державне управління і менеджмент: навч. посіб. у табл. і схемах; за заг. ред. д. е. н., проф. Г. С. Одінцової. Х.: Вид-во ХарРІ УАДУ, 2002. 492 с.

116. Modes of Regulation in the Governance of the European Union: Towards a Comprehensive Evaluation. URL: https://eiop.or.at/eiop/pdf/2003-001.pdf (дата звернення 28.01.2026).

117. Енергонезалежність малого бізнесу: Уряд запускає програму підтримки ФОП до 15 тис. грн: офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/enerhonezalezhnist-maloho-biznesu-uriad-zapuskaie-prohramu-pidtrymky-fop-do-15-tys-hrn (дата звернення 28.01.2026).

118.. Гончарук О. Б., Савичук Н. О. Поняття механізмів державного управління та їх практичне значення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7. С. 77–83. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7402&i=11 (дата звернення 29.01.2026).

119. Сікорський М. М., Мальцев У. В., Логачов Д. О., Стельмашенко Ю. О. Понятійно-термінологічний аналіз категорії «механізми державного управління». *Вісник Херсонського національного технічного університету*.

2021. № 3 (78). С. 162-168. URL: https://ojs.kntu.net.ua/index.php/visnyk/article/view/167/232 (дата звернення 29.01.2026).

120. Харченко Т. О. Нормативно-правовий механізм державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 3 (30). С. 52-56. URL: https://repo.snau.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10039/%d0%a5%d0%b0%d1%80%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%20%d0%a2.%d0%9e._%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 29.01.2026).

121. Руденко О. І. Класифікація механізмів реалізації державної соціальної політики. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 10. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-10-02-21/2023-10-02-21 (дата звернення 29.01.2026).

122. Яковчук Є. Ю. Поняття адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 385-387. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/97.pdf (дата звернення 29.01.2026).

123. Мельник В. І. Поняття та особливості адміністративно-правового механізму забезпечення функціонування системи економічної безпеки України. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 65. С. 125-129.

124. Кантор Н. Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання та його складові елементи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2024. Випуск 84: частина 3. С. 125-129.

125. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави: монограф. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 544 с.

126. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80?lang=uk#Text (дата звернення 08.02.2026).

127. Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 № 124. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2023-%D0%BF?lang=uk#Text (дата звернення 08.02.2026).

128. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15?lang=uk#Text (дата звернення 08.02.2026).

129. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України від 26.01.2022 №_2010-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20?lang=uk#Text (дата звернення 08.02.2026).

130. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12?lang=uk#Text (дата звернення 08.02.2026).

131. Говлет М., Рамеш М. Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики: пер. з англ. О. Рябова. Львів: Кальварія, 2004. 264 с.

132. Майже 19 мільйонів на «благодійність»: кого спонсорувала Полтавська міськрада останні чотири роки. *Полтавська хвиля*, 11 березня 2025 р. URL: https://poltavawave.com.ua/p/majzhe-19-miljoniv-na-blagodijnist-kogo-sponsoruvala-poltavska-miskrada-ostanni-chotyry-roky (дата звернення 10.02.2026).

133. Офіційний сайт Полтавської міської ради. URL: https://old.rada-poltava.gov.ua/documents?rish_radu (дата звернення 10.02.2026).

134. Кулінська А. В. Проблеми фінансового забезпечення суб'єктів національного господарства України. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4466 (дата звернення 10.02.2026).

135. Смолінська С. Проблеми та перспективи фінансування підприємств в умовах воєнного стану. *Фінансовий простір*. 2024. № 3 – 4 (54). С. 166-170. URL: https://fp.lnu.edu.ua/index.php/fp/article/view/992/1311 (дата звернення 10.02.2026).

136. Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 № 696. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/696-2015-%D0%BF?lang=uk#Text (дата звернення 09.03.2026).

137. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-%D0%BF?lang=uk#Text (дата звернення 09.03.2026).

138. Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 702. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/702-2022-%D0%BF?lang=uk#Text (дата звернення 09.03.2026).

139. Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF?lang=uk#Text (дата звернення 10.03.2026).

140. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 і від 12 жовтня 2022 р. № 1156: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2023 № 286. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2023-%D0%BF?lang=uk#Text (дата звернення 10.03.2026).

141. Коваль О. П. Міжнародний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні. Центр економічних і соціальних досліджень НІСД. 2024. С. 1-6. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/zarubizhnyy-dosvid-sotsialnoho-pidpryyemnytstva-i-perspektyvy-yoho (дата звернення 10.03.2026).

142. Lepoutre J., Justo R., Terjesen S., Bosma N. Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study. *Small Business Economics*. 2013. Vol. 40. No. 3. P. 693–714.

143. The Best Country to be a Social Entrepreneur in 2016. URL: https://poll2016.trust.org (дата звернення 10.03.2026).

144. 2019 the best Countries for Social Entrepreneurs. URL: https://www.socent.ie/wp-content/uploads/2019/10/Poll-highlights.pdf (дата звернення 10.03.2026).

145. Reimann Kim D. The Rise of Japanese NGOs Activism from above. 69 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=KriNAgAAQBAJ&printsec=copyright&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення 11.03.2026).

146. Міжнародний досвід соціального підприємництва і перспективи його застосування в Україні: Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/zarubizhnyy-dosvid-sotsialnoho-pidpryyemnytstva-i-perspektyvy-yoho (дата звернення 15.03.2026).

147. Social Impact: веб-платформа. URL: https://socialimpact.eu/ (дата звернення 15.03.2026).

148. Breen O. B. EU Regulation of Charitable Organizations: The Politics of Legally Enabling Civil Society. URL: https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/eu-regulation-of-charitable-organizations-the-politics-of-legally-enabling-civil-society (дата звернення 15.03.2026).

149. EQUAL: веб-платформа. URL: https://equal.network/about-equal/ (дата звернення 15.03.2026).

150. Тиха революція Європи: зростаюча важливість соціальних інновацій у вирішенні суспільних проблем. URL: https://sigu-plattform.de/wissenschaft/spotlight-wissenschaft/europas-stille-revolution-die-wachsende-bedeutung-sozialer-innovation-bei-der-bewaeltigung-der-gesellschaftlichen-herausforderungen/ (дата звернення 15.03.2026).

151. Офіційний сайт United Nations Global Compact. URL: https://unglobalcompact.org/what-is-gc (дата звернення 16.03.2026).

152. Офіційний сайт Keidanren (Japan Business Federation). URL: https://surl.lu/zoccxe (дата звернення 16.03.2026).

153. Європейська соціальна хартія (переглянута): Хартія, міжнародний документ від 03.05.1996 № 994_062. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062?lang=uk#Text (дата звернення 16.03.2026).

154. Барчук В. О. Урахування досвіду Європейського Союзу щодо нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ:* матеріали ІІ-ї Всеукраїнської науковопрактичної конференції за міжнародною участю (Івано-Франківськ, 30 травня 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. Л. С. Мосора. Т. 1. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2025. С. 478-481.

155. Delega al Governo per la riforma del Terzo settore, dell'impresa sociale e per la disciplina del servizio civile universale: Legge 6 giugno 2016, № 106. URL: https://surli.cc/qrwpxc (дата звернення 16.03.2026).

156. The Rochdale Society of Equitable Pioneers opened a small grocery store, which started the food cooperative movement. URL: https://www.famousdaily.com/history/rochdale-society-opens-grocery-store.html (дата звернення 16.03.2026).

157. Disciplina delle cooperative sociali: Legge 8 novembre 1991, n. 381. URL: https://faolex.fao.org/docs/pdf/ita162602.pdf (дата звернення 11.12.2024).

158. Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις: νόμος 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019. URL: https://www.nomikosodigos.info/guide/legislation/638-koinoniki-oikonomia-kai-koinoniki-epiheirimatikotita-kai-loipes-diataxeis (дата звернення 11.12.2024).

159. O spółdzielniach socjalnych: Ustawa 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060940651/U/D20060651Lj.pdf (дата звернення 11.12.2024).

160. Public Services (Social Value): Act 8th March 2012. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/3/enacted (дата звернення 11.12.2024).

161. Community Interest Companies Guidance. URL: https://www.gov.uk/government/publications/community-interest-companies-how-to-form-a-cic/community-interest-companies-guidance-chapters (дата звернення 16.03.2026).

162. Better Society Capital. URL: https://bettersocietycapital.com/ (дата звернення 16.03.2026).

163. Social Enterprise UK. URL: https://www.socialenterprise.org.uk/ (дата звернення 16.03.2026).

164. Social Enterprise (Italian Law). URL: https://wiki.fintechlab.unibocconi.eu/wiki/Social_Enterprise_(Italian_Law) (дата звернення 16.03.2026).

165. Benefit Corporation. URL: https://usca.bcorporation.net/benefit-corporation/ (дата звернення 16.03.2026).

166. low-profit limited liability company. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/low-profit_limited_liability_company_(l3c) (дата звернення 16.03.2026).

167. U.S. Small Business Administration. URL: https://www.sba.gov/ (дата звернення 17.03.2026).

168. Social Innovation Fund. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/administration/eop/sicp/initiatives/social-innovation-fund (дата звернення 17.03.2026).

169. Social Business InitiativeCreating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committeeand the Committee of the Regions. Document 52011DC068. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0682 (дата звернення 17.03.2026).

170. On European social entrepreneurship funds: Regulation (EU), of the European Parliament and of the Council of 17 April 2013 № 346/2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/346/oj/eng (дата звернення 17.03.2026).

171. Kickul J., Lyons T. S. Understanding Social Entrepreneurship the Relentless Pursuit of Mission in an Ever Changing. World second edition. URL: https://socialchangeinnovators.com/site/templates/files/Kickul%20Lyons%20Book%20Preview%20Understanding%20social%20entrepreneurship.pdf (дата звернення 28.05.2025).

172. Social enterprises. European Commission. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/social-enterprises_en (дата звернення 01.06.2025).

173. Український форум благодійників – про побудову екосистеми для розвитку соціального підприємництва. URL: https://www.prostir.ua/?focus=ukrajinskyj-forum-blahodijnykiv-pro-pobudovu-ekosystemy-dlya-rozvytku-sotsialnoho-pidpryjemnytstva (дата звернення 02.06.2025).

174. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення 22.03.2026).

175. Барчук В. О., Шупта І. М., Дем'янов О. В., Соціальне підприємництво у сфері інклюзії як перспективний напрям у державному управлінні: *Міжнародне співтовариство та Україна в процесах економічного та цивілізаційного прогресу: актуальні економіко-технологічні, ресурсні, інституційні, безпекові та соціогуманітарні проблеми*: монограф. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2024. С. 450-466. URL: https://surl.li/xfmfva (дата звернення 22.03.2026).

176. Барчук В. О., Шупта І. М. Інклюзія як інструмент глобальних трансформацій. *The 5th International scientific and practical conference «Problems of science development in the context of global transformations»* (October 01 – 04, 2024). Zagreb, Croatia: International Science Group, 2024. С. 112-115. URL: https://isg-konf.com/problems-of-science-development-in-the-context-of-global-transformations/ (дата звернення 22.03.2026).

177. Барчук В. О. Роль соціального підприємництва у забезпеченні реалізації державної ветеранської політики. *Наукові перспективи.* 2025. № 5(59). С. 51-64. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24582/24557 (дата звернення 22.03.2026).

178. Соціально-економічні показники Полтавської області за 2021 рік: Головне управління статистики в Полтавській області. URL: https://www.pl.ukrstat.gov.ua/main/all_page/infografika/PUBLIK/SOC_EKONOM/pyblikac/2021/inf_12_2021.pdf (дата звернення 24.03.2026).

179. Полтавщина збільшила обсяги експорту агропродукції на 45%. URL: https://agrotimes.ua/agromarket/poltavshhyna-zbilshyla-obsyagy-eksportu-agroprodukcziyi-na-45/ (дата звернення 24.03.2026).

180. Вимушене переселення: Мінсоцполітики. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/vpo-v-ukrajini-skilki-pereselenciv-u-kiyevi-ta-v-regionah-ukrajini-stanom-na-2025-novini-ukrajini-50561277.html (дата звернення 24.03.2026).

181. The Missing Entrepreneurs 2019 Policies for Inclusive Entrepreneurship. Paris: OECD Publishing, 2019. 323 p. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2019/12/the-missing-entrepreneurs-2019_668840b2/3ed84801-en.pdf (дата звернення 24.03.2026).

182. SEMPRE Accelerators. URL: https://www.sempre-accelerators.eu/ (дата звернення 26.03.2026).

183. Каширнікова І. О., Спірідонова К. О., Кірнос О. В. Соціальне підприємництво у сучасній Україні. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 62-65.

184. Гонюкова Л. Управління соціальним розвитком в Україні. Соціальне підприємництво як інструмент соціального розвитку. *Наукові перспективи*. 2023. № 8(38). С. 810-818. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-8(38)-810-818 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/9012/9059 (дата звернення 26.03.2026).

185. Ушенко Н. В. Соціальне підприємництво в системі сприяння ветеранської зайнятості. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2025. №2(16). С. 51-59.

186. Kikal J., Lyons T. Social Entrepreneurship: A Mission to Make the World a Better Place. URL: https://www.researchgate.net/publication/250917141_Kickul_J_Lyons_T_2012_Understanding_Social_Entrepreneurship_The_Relentless_Pursuit_of_Mission_in_an_Ever-Changing_World_Routledge_Publishing (дата звернення 18.05.2025).

187. Проєкт Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни. 2021. URL: https://mva.gov.ua/ua/npa/proyekt-strategiyi-rozvitku-pidpriyemnickih-iniciativ-veteraniv-vijn (дата звернення 20.05.2025).

188. Назарук В. Як створити соціальне підприємство під час війни. *Економічна правда*, 9 травня 2024 року. URL: https://epravda.com.ua/columns/2024/05/09/713485/ (дата звернення 20.05.2025).

189. 15 бізнесів Полтави та області, які створили ветерани та їхні сім'ї. URL: https://zmist.pl.ua/news/15-biznesiv-poltavy-ta-oblasti-yaki-stvoryly-veterany-ta-yihni-simyi (дата звернення 21.05.2025).

190. The Institutional Embeddedness of Social Enterprises in Welfare State Regime: The Case of South Korea, 2008/ A Paper presented at the 5th East Asian Social Policy Conference, Taipei, Taiwan. 2008, 26 p. URL: https://base.socioeco.org/docs/park_c_social_enterprises_in_welfare_state_regime.pdf (дата звернення 30.03.2026).

191. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20?lang=uk#Text (дата звернення 31.03.2026).

192. Офіційний сайт Social Enterprise UK. URL: https://www.socialenterprise.org.uk/ (дата звернення 31.03.2026).

193. Офіційний сайт CGM Finance. URL: https://www.cgmfinance.it/ (дата звернення 31.03.2026).

194. Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 223.02.2022 № 175-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80?lang=uk#Text (дата звернення 01.04.2026).

195. Васильєв К. Соціальний зв'язок. URL: https://cbonds.com/glossary/social-bond/ (дата звернення 05.04.2026).

196. Best 2025 Guide & Everything You Need to Know About Measuring Social Impact. URL: https://assessmentstools.com/social-impact-measurement/#How-to-Measure-Social-Impact (дата звернення 06.04.2026).

197. Kvam R. Social impact assessment: integrating social issues in development projects: Monograph. Inter-American Development Bank, 2018. 154 p. URL: https://publications.iadb.org/en/social-impact-assessment-integrating-social-issues-development-projects (дата звернення 06.04.2026).

198. Зведений підсумковий звіт – SIMPACT (Підвищення впливу соціальних інновацій у Європі через економічну підтримку). URL: https://cordis.europa.eu/project/id/613411/reporting (дата звернення 06.04.2026).

199. Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є., Туманова А. А Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: посіб. К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.

200. Nicholls J., Lawlor E., Neitzert E., Goodspeed T. A guide to Social Return on Investment. The SROI Network. 2012. URL: https://socialvalueselfassessmenttool.org/wp-content/uploads/intranet/758/pdf-guide.pdf (дата звернення 06.04.2026).

201. Поручинська І., Поручинський В., Слащук Андрій, Слащук Анна. Статистичний аналіз споживання продуктів харчування в Україні. Науковий вісник Чернівецького університету: Географія. 2022. Випуск 838. С. 13-19.

202. Private Finance for the SDGs. URL: https://sdgprivatefinance.undp.org/ (дата звернення 07.04.2026).

203. Pact for social dialogue. URL: https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/document/download/93c513bd-9faa-4ba7-a4c7-9a06505790fc_en?filename=Pact%20for%20European%20Social%20Dialogue_signed%20version.pdf (дата звернення 07.04.2026).

204. Стандарти GRI. URL: https://www.globalreporting.org/how-to-use-the-gri-standards/gri-standards-english-language/ (дата звернення 07.04.2026).

205. GIIN programs (Global Impact Investing Network). URL: https://thegiin.org/programs/ (дата звернення 07.04.2026).

206. Impact Management Platform. URL: https://impactmanagementplatform.org/impact/ (дата звернення 07.04.2026).

207. Industry Classifications in the Context of Impact Management. URL: https://impactmanagementplatform.org/wp-content/uploads/2024/12/Industry-Classifications-in-the-Context-of-Impact-Management.pdf (дата звернення 07.04.2026).

208. Integrated Decision-Making Framework. URL: https://capitalscoalition.org/capitals-approach/frameworkintegrated/ (дата звернення 07.04.2026).

209. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні — p14: жовтень 2023 року. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf (дата звернення 08.04.2026).

210. Аналіз забезпечення соціально-економічних прав ВПО на Полтавщині: аналітичний звіт. 65 с. URL: https://zmist.pl.ua/FDP_report.pdf (дата звернення 11.04.2026).

211. Гуцол Д., Якимова Н. Оцінювання ефективності соціального впливу як ключового інструменту управління соціальними підприємствами. *EMPIRIO*. 2025. Том 2. Випуск 1. С. 102-115. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bd88d661-485c-43db-af56-e10c2bcb409c/content (дата звернення 13.04.2026).

212. Скрильник А. С., Скрильник О. О. Соціальне підприємництво як складова інклюзивного економічного зростання: перспективи правового та інституційного регулювання. *Успіхи і досягнення в науці*. 2025. № 10 (20). С. 1101-1114. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/download/30653/30616/43146 (дата звернення 13.04.2026).

213. Бондаренко В. А., Пустова Н. О. Правовий вплив у системі соціального впливу. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 2 (12). С. 12-18. URL: https://sls-

journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2021_Vol.%204,%20No.%202_12-18.pdf (дата звернення 13.04.2026).

214. Атаманчук Н. І. Оцінка впливу проєкту нормативно-правового акта на суспільні відносини: досвід країн Європейського Союзу та можливості для України. *Нове українське право*. 2025. № 1. С. 9-18. URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/708/647 (дата звернення 13.04.2026).

215. Навчальний посібник з соціального підприємництва: Українська соціальна академія, 2021. 162 с. URL: https://siplatform-live.s3.eu-central-1.amazonaws.com/files/helper_usa_1.pdf (дата звернення 14.04.2026).

216. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Харків: ХІСД, 2017. 112с.

217. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу; за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького. К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.

218. Давидюк О. О. Оцінка процесу надання соціальних послуг з позиції отримувачів. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.2013. Випуск 3 (19). С. 95-100.

219. Моніторинг і оцінювання: Заради чого? Яким чином? З яким результатом? 2018. 178 с. URL: https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2018/05/Navchalnyj-posibnyk-z-MiO.pdf (дата звернення 14.04.2026).

220. Юхнов Б., Островський І. Чухрай В. Соціальні інновації: механізми та методи їхнього оцінювання в системі імпакт-інвестування. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2022. № 14(28. URL: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/481/417 (дата звернення 14.04.2026).

221. Тарасенко Т., Бородін Є. Соціальне підприємництво як фактор розвитку соціальної роботи: міждисциплінарний та міжпрофесійний погляд. *Аспекти публічного управління*. 2022. Том 10. № 5. С. 5-15. URL:

https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/957/932 (дата звернення 14.04.2026).

222. Єременко А. В., Безрукова О. А. Ціна недовіри: як руйнується соціальний капітал. *Габітус*. 2025. Випуск 70. С. 39-47. URL: https://habitus.od.ua/journals/2025/70-2025/8.pdf (дата звернення 14.04.2026).

223. Шувалова А., Соловйова А. Психологічні механізми сприйняття маніпулятивного медіаконтенту. URL: https://mspc.mk.ua/index.php/journal/article/download/164/85 (дата звернення 14.04.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз

1. Барчук В. О. Роль держави щодо розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва. *Electronic Scientific Publication «Public Administration and National Security».* 2024. Випуск 12 (53). DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-12 URL: https://www.inter-nauka.com/uploads/public/17351378027797.pdf **(Google Scholar, Index Copernicus International),** 0,78 друк. арк.

2. Барчук В. О. Роль соціального підприємництва у забезпеченні реалізації державної ветеранської політики. *Наукові перспективи.* 2025. № 5(59). С. 51-64. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-51-63 URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/24582/24557 **(Google Scholar, Index Copernicus International, Research Bible),** 0,75 друк. арк.

3. Барчук В. О. Екосистема соціальних підприємств в Україні: проблеми державного управління. *Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління*. 2025. Вип. 2 (78). С. 14-20. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-2 URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/435/465 **(Google Scholar, Index Copernicus International, Crossref),** 0,66 друк. арк.

4. Барчук В. О., Лозинська Т. М._Методичний підхід до вимірювавння соціального імпакту в контексті удосконалення державної політики в сфері соціального підприємництва. *Економічний простір.* 2026. № 212. С. 277-283. DOI: https://doi.org/10.30838/EP.212.277-283 URL: https://economic-prostir.com.ua/wp-content/uploads/2026/05/212-277-283-lozynska.pdf **(Google Scholar, Index Copernicus International, Crossref, Dimensions, BASE (Bielefeld Academic Search Engine),** 0,66/0,33 друк. арк. (Особистий внесок автора: визначено основні методи вимірювання соціального імпакту та розроблено загальну послідовність моніторингу соціального імпакту).

Публікації апробаційного характеру в інших іиданнях

1. Барчук В. О., Шупта І. М., Дем'янов О. В., Соціальне підприємництво у сфері інклюзії як перспективний напрям у державному управлінні: *Міжнародне співтовариство та Україна в процесах економічного та цивілізаційного прогресу: актуальні економіко-технологічні, ресурсні, інституційні, безпекові та соціогуманітарні проблеми*: монограф. Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2024. С. 450-466. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/510 (0,66/0,22 друк. арк. Особистий внесок автора: обґрунтовано значення соціального підприємництва в контексті державної політики забезпечення соціальної інклюзії)

2. Барчук В. О., Шупта І. М. Інклюзія як інструмент глобальних трансформацій. *The 5th International scientific and practical conference «Problems of science development in the context of global transformations»* (October 01 – 04, 2024). Zagreb, Croatia: International Science Group, 2024. С. 112-115. URL: https://isg-konf.com/problems-of-science-development-in-the-context-of-global-transformations/ (0,22/0.11 друк. арк. Особистий внесок автора: розкрито сутність інклюзії в процесі соціальних трансформацій)

3. Барчук В. О. Урахування досвіду Європейського Союзу щодо нормативно-правового забезпечення соціального підприємництва в Україні. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ:* матеріали ІІ-ї Всеукраїнської науковопрактичної конференції за міжнародною участю (Івано-Франківськ, 30 травня 2025 р.); за наук. ред. проф. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського; упоряд. Л. С. Мосора. Т. 1. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2025. С. 478-481. URL: https://surl.li/syfxfg (0,17 друк. арк.)

4. Барчук В. О. Підтримка концепції соціального підприємництва в публічному управлінні як чинник забезпечення сталого розвитку громад. *Забезпечення стійкості системи публічної влади та управління в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів та відновлення України*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 17 жовтня 2025 року . Одеса, 2025. С. 314-317. URL: https://surl.li/jsxznl (0,17 друк. арк.)

5. Барчук В. О. Соціальне підприємництво у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад. *Місцеве самоврядування в Україні та світі: теорія та практика*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Полтава, 5 листопада 2025 року / за заг. ред. В. Ю. Медвідь, Т. М. Лозинської, О. В. Дорофєєва. Полтава: ПДАУ, 2025. С. 31-34. URL: https://surl.lt/demgqt (0.18 друк. арк.)

6. Барчук В. О., Лозинська Т. М. Розвиток концепції соціального підприємництва в контексті вирішення соціальних завдань держави. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в сучасних глобалізаційних*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, 26 березня 2026 р. Ірпінь: Державний податковий університет, 2026. С. 404-408. URL: https://api-ir.dpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9d89a116-4125-4776-8ae3-176a7dd867a2/content (0,16/0,1. Особистий внесок автора: обґрунтування прикладних аспектів діяльності соціальних підприємств для розв'язання поточних соціальних проблем, обумовлених війною).

БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ

пров. Шеметів Братів, 17А
м. Полтава

СВІТЛО НАДІЇ

CHARITABLE ORGANIZATION

17A Brativ Shemetiv lane
Poltava, Ukraine

тел.+38 050 060 60 81 • email: office@lightofhope.com.ua • www.lightofhope.com.ua • ЄДРПОУ 25761556

№ 182-26 від 20.04.2026 р.

За місцем вимоги

ДОВІДКА

про впровадження науково-прикладних результатів дисертаційної роботи **Барчука Володимира Олексійовича**

на тему: **«Державна політика підтримки соціального підприємництва»**

Благодійна організація «Світло надії» розглянула пропозиції В. Барчука, які були сформульовані автором при виконанні дослідження на тему: «Державна політика підтримки соціального підприємництва», і підтверджує їх своєчасність та важливість для подальшого масштабування соціального підприємництва. Виконане дослідження набуває особливого значення для організацій, які надають послуги вразливим категоріям населення в умовах воєнного стану, оскільки чисельність внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб з інвалідністю унаслідок війни, осіб, які втратили житло, роботу і близьких родичів зростає і вимагає неперервності надання соціальних послуг на основі ефективного використання ресурсів і комунікації між владою та громадянами.

Прийнято до уваги і підтримано такі пропозиції В. Барчука:

– рекомендації щодо законодавчого визначення таким термінам, як «соціальне підприємство», «соціальне підприємництво», «екосистема соціального підприємництва»;

– пропозиції з формування багаторівневої моделі екосистеми соціального підприємництва, у якій соціальні підприємства ідентифіковані як носії соціальних інновацій, інклюзивних бізнес-моделей і розробники соціальних стартапів, що відповідає сьогоднішній фрагментованій практиці соціального підприємництва;

– висновки щодо доцільності створення Регіональних центрів підтримки соціального підприємництва з визначенням основних параметрів його діяльності: мети, цільових груп, інструментів підтримки. джерел фінансування, соціальних наслідків.

Директор виконавчий
БО «Світло надії»

Марія БОНДАРЕНКО

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ
ПОЛТАВСЬКИЙ РАЙОН
КОМУНАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ЦЕНТР РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ, ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ І НАСЕЛЕННЯ ПОСТРАЖДАЛОГО ВІД ВОЄННИХ ДІЙ» МАЧУХІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ
вул. Володі Грека, 6 с. Мачухи, 38754, тел. 0506147921
E-mail: machtgkp@gmail.com, Код ЄДРПОУ 45077340

«23» квітня 2026 року
вих. № __33___

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Барчука Володимира Олексійовича
на тему: «**Державна політика підтримки соціального підприємництва**», виконаної за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування

Обґрунтовані Барчуком В. О. напрями розвитку соціального підприємництва в межах реалізації державної ветеранської політики, які дозволять прискорити соціальну реінтеграцію ветеранів, вирішити питання зайнятості та залучити їх до розвитку місцевої економіки схвалено комунальним підприємством «Центр реабілітації військових, внутрішньо переміщених осіб і населення, постраждалого від воєнних дій» Мачухівської сільської ради Полтавського району Полтавської області. Окреслені автором напрями підтримки соціального підприємництва на місцевому рівні в межах ветеранської політики: виявлення в громадах людей вразливих категорій, які можуть бути працевлаштовані на соціальних підприємствах; складання реєстрів майна, нерухомості, які можуть бути передані в оренду соціальним підприємцям; проведення тренінгів, воркшопів, зустрічей з успішними підприємцями для створення відповідної мотивації у членів громад; надання допомоги у розробці бізнес-планів і статутів соціальних підприємств тощо

цілком відповідають стратегічним напрямам діяльності комунального підприємства.

Підтримуємо думку автора про необхідність усунення перешкод на шляху залучення ветеранів до соціального підприємництва в межах ветеранської політики, яку формує та реалізує Міністерство у справах ветеранів України.

Директор КП «ЦРВВПОН» **Вікторія НОС**

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ У СПРАВАХ РЕІНТЕГРАЦІЇ, СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВЕТЕРАНІВ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
вул. Соборності, 45, м. Полтава, 36014, тел. (0532) 56-27-33,
E-mail: urszvv@adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 45179114

22.04.2026 № 01-13/835 На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Барчука Володимира Олексійовича
на тему: „**Державна політика підтримки соціального підприємництва**”,
виконаної за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування

Розроблена Барчуком В. О. організаційно-функціональна модель Регіонального центру підтримки соціального підприємництва схвалено Управлінням у справах реінтеграції, соціального захисту ветеранів та внутрішньо переміщених осіб Полтавської обласної військової адміністрації. Слушною є пропозиція автора щодо необхідності адаптації моделі Регіонального центру підтримки соціального підприємництва до умов Полтавської області, оскільки результативність діяльності соціальних підприємств залежить від урахування територіальної специфіки, тому орієнтація пропозицій автора на аграрний сектор, розвиток громад та соціальну інклюзію є важливою з огляду на забезпечення синергії економічних і соціальних ефектів. Підтримуємо думку автора про необхідність усунення перешкод на шляху залучення ветеранів до соціального підприємництва в межах ветеранської політики, яку формує та реалізує Міністерство у справах ветеранів України.

Пропозиції Барчука В. О. мають практичне значення і можуть бути рекомендовані до впровадження регіональними органами публічної влади.

Начальник Управління Ольга САЄНКО

Дорошенко Ірина 0532 56 27 33

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdau@pdau.edu.ua https://www.pdau.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

21.04.2026 № 01-11/57 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження науково-прикладних результатів дисертаційної роботи
Барчука Володимира Олексійовича
на тему: «**Державна політика підтримки соціального підприємництва**»

Дисертаційна робота «Державна політика підтримки соціального підприємництва» виконувалася в рамках науково-дослідної теми кафедри публічного управління та адміністрування Полтавського державного аграрного університету «Формування ефективної системи публічного управління в Україні» (Державна реєстрація – № 011U007104), у межах якої автором розроблено ментальну карту екосистеми соціального підприємництва та інклюзії, яка відображає перехід від фрагментарних заходів державної політики підтримки соціального підприємництва до системного підходу, заснованого на принципах партнерства та інноваційності.

Основні положення дисертаційної роботи Барчука В. О., які мають теоретичне та прикладне значення для удосконалення державної політики підтримки соціального підприємництва, рекомендовано до використання в навчальному процесі Полтавського державного аграрного університету при викладання дисциплін: «Публічне управління» (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти), «Економічна політика в системі публічної влади» (перший (бакалаврський) рівень вищої освіти), «Стратегічне планування в діяльності органів влади» (другий (магістерський) рівень вищої освіти), «Комунікації в публічному управлінні» (другий (магістерський) рівень вищої освіти) зі спеціальності D4 Публічне управління та адміністрування.

Результати дослідницької роботи Барчука В. О., які мають теоретичне та практичне значення, дозволять осучаснити навчально-методичне забезпечення відповідних освітніх програм і надати їм практико-орієнтованого характеру, що сприятиме якісній підготовці фахівців за спеціальністю D4 Публічне управління та адміністрування.

Перший проректор Валентина АРАНЧІЙ